

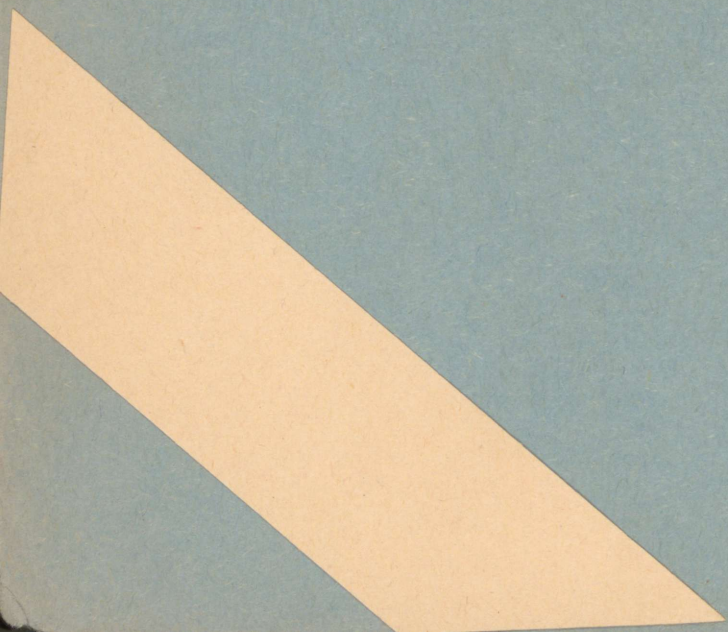
TARTU RIIKLIK ÜLIKOOI

J. KONKS
O. KLAASSEN

AASIA JA AAFRIKA
MAADE AJALUGU
UUSIM AEG

II

TARTU 1969

A-28878_{IV}

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL

Üldajaloo kateeder

J. Konks, O. Klaassen

AASIA JA AAFRIKA MAADE AJALUGU

Üsim aeg

II

Tartu 1969

2

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu

84462

Я. Конкс, О. Клаасен

ИСТОРИЯ СТРАН АЗИИ И АФРИКИ

II

На эстонском и русском языках

Тартуский государственный университет
СССР, г.Тарту, ул. Давкооли, 18

Vastutav toimetaja P. Nurmekand
Korrektor M. Raissa

TEÜ rotaprint 1968. Paljundamisele antud 31.I 1968.
Trükipoognaid 9,75. Tingtrükipoognaid 9,0. Arvestus-
poognaid 8,7. Trükia arv 500. Paber 30x42.1/4.
MB 09418. Tell. nr. 676.

Hind 25 kop.

S a a t e k s .

Käesolev õppevahend on mõeldud nii mittestatsionaarsetele kui ka statsionaarsetele üliõpilastele lootuses, et ta soodustab neil Afganistani, India, Iraani ja Türgi ajaloo vastavate osade omandamist.

J. Konks on kirjutanud peatükid Afganistan a. 1918 - 1945, Iraan a. 1918 - 1929, Iraan a. 1929 - 1945, Türgi a. 1918 - 1923, Türgi a. 1924 - 1945 ja O. Klaassen - India a. 1918 - 1922, India a. 1923 - 1927, India a. 1928 - 1933, India a. 1934 - 1945.

Arvestades seda, et üliõpilastel peab olema käepärast ka vajalik allikmaterjal ja et senised allikpublikatsioonid saada olevate eksemplaride arvu vähesuse tõttu seda ei taga, on õppevahendi põhiosale lisatud allikmaterjale, mis peaksid aitama üht või teist küsimust konkretiseerida ja mida võib kasutada ka praktiliste tööde puhul. Need on võetud teostest "Хрестоматия новейшей истории" I, II, kusjuures iga kord on ära märgitud vastav lehekülg.

Sotsiaal-majanduslik kord uusima aja algul. Uusima aja algul oli Afganistan majanduslikult nõrgalt arenenud agrarimaa. Põllumajanduses valitsesid veel täielikult feodaalsed tootmissuhted. Maa kuulus enamikus feodaalmõisnikele, teatud osa aga ka riigile, islami usu vaimulikkonnale ja rändhõimude aristokraatiale. Talupoegi-maaomanike oli väga vähe. Talurahva peamiseks ekspluateerimise vormiks oli naturaarent feodaalse rendina, millega talupojalt rööviti valdav osa ta majapidamise põhitoodangust. Lisaks sellele kurnas teda riik oma maksudega ja pahatihhti ka liigkasuvõtja. Ränga ekspluateerimise tingimustes elas talupoegade enamik vaeselt. Põllumajanduslik tehnika oli endiselt algeline, sest talupoeg ei suutnud seda kõrgemale tasemele viia.

Tööstust iseloomustas maal levinud kodutööndus, linnades käsitöö ja teatud määral arenenud manufaktuur. Vabrikutööstuse esindajaks oli ainult sõjaväearsenal Kabulis. Sisekaubanduslikud sidemed eri alade vahel olid olemas, kuigi nõrgad. Raudteed puudusid, kaupade transport toimus karavanidega. Väliskaubanduslikud suhted olid Afganistanil juba kauges minevikus: uusima aja algul veeti Afganistanist välja villa, karakullnahku, puuvilla ja juurvilja. Peamiseks sisseveoartikliks olid tekstiilikaubad.

Mõjukaimaks kihiks Afganistanis olid mõisnikud, kellest enamik oli huvitatud põllumajanduse kaubalisuse kasvust, realiseerides suurema või väiksema osa feodaalren-

dist sise- või välisturul. Nad olid huvitatud teatud reformidest, mis tugevdaksid riigi keskvõimu, soodustaksid sisekaubandust, kindlustaksid nende õigusi maavaldusele jne. Peodaalse detsentralisatsiooni ja separatismi kandjaks oli rändhõimude aristokraatia, kes järjekindlalt kaitses oma seniseid privileege ja seisuslikku suletust. Kõige vana säilitamise esirinnas seisis Afganistani vaimulikud, eriti oma kõrgemas osas. Vaimulike käes oli kohtupidamine kirikuõiguse alusel, nende kontrolli all seisis hariduselu. Tuginedes igivanadele traditsioonidele ja hulkade harimatusele, oli nende mõju rahvamassidele üsna suur. Seda kasutasid nad ülikute huvide kaitseks ja rahva vaimupimeduses hoidmiseks. Kõige arvukamaks kihiks Afganistanis oli loomulikult talurahvas, töölisklass sõna otseses mõttes puudus. Afganistani kodanlus oli nõrk ja peamiselt kaubandusega tegelev. Poliitilised parteid puudusid. Afganistani valitsemine kuulus emiirile, kelle võim oli piiramatult (aastast 1901 Habibullah). Teise Inglise-Afganistani sõja tagajärjel a. 1878 - 1880 kaotas Afganistan senise sõltumatuse. Välispoliitilistes suhetes langes ta Inglismaa kontrolli alla. Samal ajal hakkas kasvama Afganistani majanduslik sõltuvus, ta muutus üha enam kapitalistlike riikide, eriti Inglismaa poolkoloniaalseks turuks. Inglismaa poliitika suundus täiel määral Afganistani mahajäämuse sanktsioneerimisele, pidurdas igati selle maa arengut.

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni tähtsus Afganistanile. Afganistani võitlus iseseisvuse eest.

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon stimuleeris rahvusliku vabadusliikumise tõusu Afganistanis, innustas Afganistani võitlema oma iseseisvuse eest. Ta lõi aga ka vastavad eeldused selle edukaks lõpuleviimiseks. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni tagajärjel nõrgenesid imperialismi positsioonid üldse, tugevnes rahvuslik vabadusliikumine Indias, mis Afganistani seisukohalt oli väga oluline. Ja mis eriti tähtis, Suurest Sotsia-

listlikust Oktoobrirevolutsioonist sündinud Nõukogude riik toetas täielikult Afganistani püüdlust iseseisvusele.

20. veebruaril 1919. a. langes atendaadi ohvriks Habibullah, kes sisepoliitikas teostas reaktsioonilist suunda, välispoliitikas hoidis aga kuulekalt kinni Afganistani sõltumatusele vaenulikust Inglise-sõbralikust orientatsioonist. 21. veebruaril tuli Kabuli garnisoni ja elanikkonna toetusel troonile Habibullahi noorem poeg Amanullah. Ta oli tihedates sidemetes noorafgaanidega, kes pooldasid Afganistani iseseisvust ja sisereforme. 28. veebruaril 1919. a. astus Amanullah ajaloolise sammu ning kuulutas Afganistani iseseisvaks, mis kindlustas talle sõjaväe ja laiade rahvahulkade poolehoidu. Märtsi algul teatas ta sellest India asekuningale, pannes ühtlasi ette sõlmida edasiselt Afganistani-Inglise lepingud võrdõiguslikkuse alusel. Inglise võimud ei tunnustanud Afganistani iseseisvust, ettepanek uute lepingute suhtes jäi tähele panemata, küll aga hakati ettevalmistusi tegema sõjaks Afganistani iseseisvuse kukutamiseks.

Hoopis erinevalt käitus Nõukogudemaa. 27. märtsil 1919. a. tunnustas Nõukogude valitsus esimesena Afganistani iseseisvust. Afganistanile oli Nõukogude Venemaa toetus väga tähtis. Seepärast pöördus Amanullah 7. aprillil V.I. Lenini poole ettepanekuga sõpruse ja koostöö kindlustamiseks. Nõukogude valitsus võttis selle ettepaneku heatahtlikult vastu. Oma vastuses 27. maist luges Lenin vajalikuks diplomaatiliste suhete sisseseadmise mõlema maa vahel.

Inglaste rünnak Afganistanile algas 3. mail 1919. a., mis pani aluse kolmandale Inglise-Afganistani sõjale. Ülekaal oli ründajate poolel, inglaste käsutuses olev armee ulatus ca 300 000 meheni. Afganistani sõjalised jõud koosnesid 40 -50 tuh. mehest; võrreldes ründajatega oli halvem ka ta relvastus. Kuid kaitses oma kodumaad agressiooni vastu, võitlesid nad innukalt. Sõda kujunes lühiajaliseks,

lõppedes 3. juunil vaheahuga. Inglased olid sunnitud agressiooni lõpetama, kuna tingimused selle jätkamiseks halvenesid. Indias kasvas rahvuslik vabastusliikumine, mis tegi vajalikuks sõjaliste jõudude hoidmise kohapeal. Afganistani - India piirimaadel puhkes puštuni suguharude ülestõus, mis pani Inglise rünnakuväed väga raskesse olukorda. Kaspia-tagustel aladel said inglise intervendid lüüa, mille tulemusena avanes Afganistanile toetuse saamise perspektiiv Punaarmeelt. Preliminaar-rahuleping kirjutati alla 8. augustil Ravalpindis, mille alusel Afganistani iseseisvus leidis täielikku tunnustamist. Inglise imperialism oli sunnitud seda tegema kujunenud olukorra tingimustes.

Pärast sõja lõppu tihenesid Afganistani ja Nõukogude Venemaa suhted, mis oli Afganistanile väga tähtis. 1919.a. oktoobris saabus Moskvasse Afganistani saatkond, sama aasta detsembris tuli Kabulisse Nõukogude Venemaa saatkond. 28. veebruaril 1921. a. kirjutati Kabulis alla Afganistani ja Nõukogude Venemaa sõpruslepingule. Selle alusel lubas Nõukogude valitsus anda Afganistanile rahalist ja muud materiaalist toetust. Allakirjutanud pooled lubasid teiste riikidega mitte sõlmida lepinguid, mis oleksid kahjulikud teisele lepinguosalisele. Afganistani välispoliitiline positsioon oli edasiselt tugevnenud, milline asjaolu avaldas oma mõju ka Afganistani-Inglise suhetele. 1921. a. novembris sõlmiti Afganistani ja Inglismaa vahel lõplik rahuleping, millega Afganistani iseseisvus leidis lõplikult tunnustamist. Mõlema riigi vahel seati sisse diplomaatilised suhted.

Reformid 1920. aastatel ja reaktsiooniliste ringkondade võitlus nende vastu. Amanullahi noorafgaanlik valitsus asus üsna koheselt reformide teostamisele, milles taotleti mõisnike ja kaupmeeste riigi tugevdamist. 1921. a. avaldati seadus maa valitsemise korra kohta. Esmakordselt Afganistani ajaloos moodustati ministrite kabinet, kuberneriid allutati kindlalt keskviimu kontrollile jne. Üldiselt tugevnes viimu tcentralisatsioon. Samal aastal keh-

testatud seadus tööstuse kohta andis olulisi soodustusi ettevõtjatele, nagu pikaajaline maksudest vabastamine jm. Siseturu kaitseks määrati kõrged tollid importkaupadele. Kaubanduse arengut soodustasid sisetollide kaotamine ja kaubandusalaste aktsiaühingute äirketite asutamine valitsuse õhutusel ja toetusel. Märkimisväärseks sammuks oli kohtute vabastamine vaimulike ja kirikuõiguse mõjust ning vaimulike mõjusfääri piiramine hariduse alal. Hakati asutama ilmlikke koole, kusjuures võimaldati haridust saada ka naistel. Suguharu pealikute-khaanide seniseid privileege piirati: neilt võeti õigus riigimakse sisse nõuda, mis oli olnud neile tähtsaks sissetulekuallikaks, lõpetati subsidiiumide maksmine jne. Riigimaksude tasumine natuuras asendati nende sissenõudmisega rahas, mis stimuleeris kaubalis-rahaliste suhete edasiarengut. 1923.a. kehtestati eraomandiõigus maale. Maad, mis olid olnud seni feodaalide valduses, muutusid nende eraomandiks. Säärane kord vastas mõisnike ammuagsetele taotlustele ning tugevdas nende positsiooni. Talupoegade suhted maomani-kega jäid nii, nagu need olid välja kujunenud, eksplua-terimine koguni kasvas. Samal aastal kehtestati Afganis-tanis esimene konstitutsioon.

Amanullahi teostatud reformid olid progressiivse tä-hendusega tolle aja tingimustes, soodustades kapitalismi arengut. Kuid nad kutsusid esile khaanide ja mullade te-rava opositsiooni, sest nende huve oli riivatud. Need hak-kasid mobiliseerima Amanullahi valitsuse vastu talupoegi, kelle elu halvenes maksukoorma kasvamisega. 1924. a. puh-kes Afganistani kaguosas khaanide ja mullade juhtimisel mäss, mida inglased omalt poolt toetasid, saates sinna relvi. Suure pingutusega õnnestus valitsusel see 1925.a. algul maha suruda. Püüdes opositsioonileeriga vahetada leevendada, tegi Amanullah mõningaid mõõndusi vaimulike-le, tühistati muuhulgas ka naiste õigus hariduse saami-seks. 1926. a. võttis Amanullah padisahhi (s. o. kunin-ga) tiitli ja sõlmis Nõukogude Liiduga neutraliteedipakti,

mis aitas mõlema maa vahelisi sidemeid veelgi tugevdada. Et laiendada Afganistani välissidemeid, saada uusi ideid sisereformide jaoks, asus Amanullah 1927. a. välisreisile. Ta külastas Indiat, Egiptust, Türgit, Prantsusmaad, Saksamaad, Nõukogude Liitu jne. ning saabus tagasi 1928.a. suvel, asudes seejärel uute reformide teostamisele. Kuid opositsioonijõud olid end vahepeal hästi organiseerinud. 1928. a. sügisel puhkes khaanide ja mullade juhtimisel uus mäss, millest osavõtjaid inglased ka seekord varustasid relvadega. 1929. a. algul tuli Amanullahil troonist loobuda (ta siirdus välismaale, suri 1960. a. Šveitsis). Uueks padišahhiks laskis end kuulutada Habibullahi nime all Batša i Sakao, üks mässu sõjalisi juhte, endine allohvitsner, desertöör ja röövlipealik. Ta astus välja Amanullahi reformide vastu, kindlustas khaanide ja mullade senised privileegid, töötas talurahvale elu paranemist jne. Habibullahi positsioon oli väga kõikuv. Aristokraatia tundis end ebamugavalt allohvitsneri võimu all, talupoegade olukord läks veelgi raskemaks, sest maksud kasvasid, kaubandus langes, kuna sisevõitluste tingimustes muutusid kaubateed ebakindlateks jne. 1929.a. alustas Habibullahi vastu võitlust Nadir-khaan, endine Amanullahi-aegne sõjaminister, kes lahkhelide tõttu Amanullahiga oli emigreerinud. Ta oli Afganistani kõrgematele ringkondadele oma inimene, lubas nende huve silmas pidada ja võitis kohe nende poolehoidu. Tal õnnestus inglaste toetusel luua sõjalised üksused ja alustada siis rünnakut Habibullahi vastu. 1929.a. sügisel hõivas ta Kabuli, Habibullah langes vangl ja hukati. Samal aastal laskis Nadir-khaan kuulutada end Afganistani padišahhiks.

Afganistan 1930. aastatel. Nadir-šahhi sisepoliitika oli suunatud mõisnike, kodanluse ja vaimulike huvide kaitsmisele ja kindlustamisele. Üsna ilmekalt avaldus see ka 1931. a. konstitutsioonis, mille iseloom oli täiesti konservatiivne. Konstitutsioon andis eraomandile kindla kait-

se, siin leidsid tunnustamist mõisnike, vaimulike ja hõimuaristokraatia mõjukad positsioonid. Vaimulikud said tagasi oma senised õigused kohtu ja hariduse alal, kuigi nende tegevus nimetatud aladel pandi riigi kontrolli alla. Khaanidele kindlustati muu aadli kõrval osavõtt riigi- ja kohalikust valitsemisest (neile hakati jälle ka subsidiume maksma). Ka rikastel kaupmeestel kindlustus tee riigivõimu juurde. Konstitutsiooni kohaselt kuulus võim peaaegu täielikult pa-dišahhile. Kutsuti ellu küll ka Rahva Nõukogu väga piiratud valimisõiguse alusel, kuid sellelgi oli seadusandluses ainult nõuandev hääl. Välispoliitikas ajas Nadir-šahh Nõukogude Liidule sõbralikku poliitikat, millega seoses 24. juunil 1931. a. sõlmiti mõlema maa vahel neutraliteedi- ja mittekallaletungipakt. 1933. a. langes Nadir-šahh atendaadi ohvriks, mille kordasaatja esindas nähtavasti noorafgaanlikke ringkondi, kes ei suutnud esialgu veel olukorraga leppida. Sellest aga dünastia ei muutunud, sest troonile tuli Nadir-šahhi poeg Mohammed Zahir-šahh. Ei muutunud ka Afganistani sise- ja välispoliitiline suund. Valitsuse toetusel tugevnes rahvuslik kapital, mille esindajad koondusid üha suuremal määral kaubandusalastesse aktsiaühingutesse, širketitesse. Need ostsid põllumajandussaadusi siseturul ja müüsid neid välismaal ning realiseerisid importkaupu siseturul. Kui 1934/35. aastal aktsiaühingute arv oli ca 10, siis 1940. a. ulatus nende arv 51-ni. Rahvusliku kapitali kasvamisega langes Inglise-India kaubanduskapitali osa. Arenes edasi ka tööstus, kusjuures rida ettevõtteid asutati riigi poolt. Rahvuslik aktsiakapital leidis järk-järgult investeerimist ka tööstuses. Mitmed ettevõtted, mis olid asutatud riigi ressursidega, anti eravaldusse. 1930. aastad märgitsevad üldse kapitalistlike suhete kasvu Afganistanis, kusjuures oluline tähtsus oli siin ka rahvusliku panga asutamisel 1933. a. Nõukogude Liiduga püsisid suhted endiselt head: kaubavahetus kasvas, millest Afganistanil oli suur kasu, eriti majandusliku kriisi aastail (1929 - 1933). Kaubavahetus kriisivaba maaga aitas kriisinähtusi

Afganistanis pehmendada. 1936. a. pikendati sõbralike suhete õhkkonnas 1931. aastal sõlmitud neutraliteedi ja mittekallaletungi pakt 10 aastaks. 1930. aastate teisel poolel, rahvusvaheliste suhete teravnemise tingimustes, tugevnes imperialistlike riikide vahel võitlus Afganistani oma mõju sfääri tõmbamise pärast. Inglise diplomaatia kaasabil toimus 1937. a. nn. Saadabadi pakti (Saadabad - Iraani šahhi loss, kus paktile alla kirjutati) allakirjutamine Afganistani, Iraagi, Iraani ja Türgi vahel, mille kohaselt mainitud riigid tõotasid loobuda omavaheliste tüliküsimuste lahendamisest relvade abil. Samal ajal aga püüdis Inglise diplomaatia seda nn. Lähis-Ida Entente'i igati oma poliitika huvides ära kasutada. Eriti aktiivne oli Afganistanis Saksa ja Itaalia diplomaatia. Nende, eriti Saksa agendid tungisid riigiparaati, politseisse, sõjaväkke, majandusse jne. Kaubanduslikud sidemed Saksamaaga laienesid. 1938.a. sai Afganistan Saksamaalt laenu relvade ostmiseks. Saksa diplomaatia töötas selleks, et õnnestada Afganistani ja Nõukogude Liidu sõprust, teha Afganistanist kallaletungi platsdarm Nõukogude Liidu vastu, mis aga ei õnnestunud.

Afganistan Teise maailmasõja ajal. Teise maailmasõja algul 1939. a. septembris kuulutas Afganistan end neutraalseks. Hitlerlik Saksamaa ja fašistlik Itaalia püüdsid Afganistani tõmmata oma mõjuorbiiti. Nende agentuur organisearis Afganistani põhjaosas Nõukogude-vastaseid provokatsioonid jne., kuid Afganistan säilitas kindlalt oma neutraliteedi. Kooskõlas Nõukogude Liidu ja Inglismaa vastavate nootidega saatis Afganistani valitsus välja saksa ja itaalia kodanikud, kes polnud nende maade saatkondade liikmed.

Sõjaolukord avaldas negatiivset mõju Afganistani majandusele ja rahva elule. Andis tunda tööstuskaupade nappus seoses impordi vähenemisega, hinnad tõusid. Suurenesid maksud, elukallidus kasvas. Riigi tulud tollidest vähenesid seoses väliskaubanduse kahanemisega ja riik sattus finantsraskustesse. Paberraha hulga suurendamine tekitas inflatsiooni. Afganistani põllumajandus kannatas a. 1943/44 ja

1944/45 halbade ilmastikutingimuste läbi. Samal ajal kasvab Inglise ja USA kapitali mõju Afganistani turul. USA kapital kindlustas endale monopoolse seisundi Afganistani peamise eksportartikli - karakullnahkade müümisel.

INDIA AASTATEL 1918-1922

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni mõju Indiale. Esimene maailmasõda kiirendas Indias kapitalistlike suhete arenemist. Rajati tuhandeid uusi ettevõtteid (peam. kergetööstuse sfääris), kasvas tööstustoodang (kangaste tootmine näiteks 40% võrra). Suurenes töölisklass: kui 1911. a. töötas nn. tsensuslikus tööstuses (üle 20 töölisega ettevõtetes) 2,1 milj. töölisi, siis 1921. a. oli neid 2,7 milj. Oma positsioone kindlustas tunduvalt rahvuslik kapital: rajati uusi aktsiaseltsi, tugevnes ja laienes Tata kontsern (andis üle 60 % India musta metallurgia toodangust). Kapitalistlikud suhted tungisid üha sügavamale ka põllumajanduses.

Ent kõige sellega kaasnes rahvamasside olukorra raskenemine. Massiliselt laostus käsitöölisi, maatustus talupoegi. Vabrikutes intensiivistus tööliste ekspluateerimine. Suur osa india rahvast ei olnud kindlustatud elatusvahenditega, mistõttu 1918. a. ikaldusele järgnenud näljahäda ja gripiepideemia viisid hauda üle 11 milj. inimese.

Rahvahulkade viletsuse tunduv kasv lõi soodsa pinna rahvavabastuslike ideede levikule ning kolonialismivastase võitluse hoogustumisele. Suurt mõju avaldas seejuures revolutsiooniline liikumine Venemaal. Teated Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võidukäigust leidsid Indias elavat vastukaja. Aktiviseerus tööliste streigivõitlus. 1918. a. algul puhkes suur streik Ahmadabadis, suvel - Madrases. 1918. a. detsembris alustasid streiki 125 000 Bombay tekstiilitöölisi, nõudes palga tõstmist. Esmakord-

selt India ajaloo ilmusid töölised demonstratsioonile lehvivate punaste lippudega. Streigid haarasid ka Bengaalia dzuuditööstust. Suur osa nimetatud streikidest lõppes ettevõtjate järeleandmistega. See innustas töölisi veelgi tugevdama oma solidaarsust. Hakkasid tekki-ma mitmesugused tööliidud. Esimene suurem ametiühing - Madrase Tööliit - loodi 1918. a. Peagi järgnes sellele Ahmedabadi Tekstiilitöölise Assotsiatsioon Gandhi juhtimisel. Maarajoonides tugevnes talupoegade võitlus feodaalse ekspluateerimise, maatustumisprotsessi ja koloniaalse rõhumise vastu.

Rahulolematu Inglismaa ülemvõimu vastu kasvas ka India rahvusliku kodanluse ja intelligentsi ringkondades, kes hakkasid taotlema Indiale sõltumatust oma egi-di all. Selle natsionalistliku liikumise juhiks tõusis väljapaistev India poliitikategelane Mohandas Karamtšand Gandhi (1869-1948). Juba Esimese maailmasõja aastatel pro-pageeris ta nn. satjagraha-taktikat ("visadus tões"), mis seisnes mittevägivaldsete tegevusmeetodite (rahumeelsed demonstratsioonid, kaupluste sulgemine, õppetöö katkestamine jne.) rakendamises võitluses Inglise kolonialismi vastu. Revolutsioonilist tegevust Gandhi ei tunnustanud, mistõttu ta muutus kiiresti India kodanluse ebajumalaks. Ent Gandhi populaarsus ei piirdunud kodanlike ringkondadega. Gandhi mõistis masside tähtsust kolonialismivastases võitluses, ta oskas neile läheneda ja neid kaasa tõmmata, ning see muutis ta peagi üldtunnustatud liidriks. Tema õpetus - gandism - sai laialdase leviku osaliseks; tema taktika võitis palju poolehoidjaid. Ent seejuures gandism oli oma iseloomult reaktsiooniline kodanlik-natsionalistlik ideoloogia, mis, mõistes hukka klassivõitluse, propageerides "klassihuvide harmooniat" ning otsides kompromisse kolonisaatoritega, pidurdas tööliste klassiteadvuse arengut ja klassivõitlust; gandism nüristas ka laiade rahvamasside imperialismivastase võitluse teravust.

Olukorra teravnemine 1919. a. Rahvavabastusliku liikumise tõus asetab kolonisaatorid tõsiste probleemide ette. Olukorra lahendamiseks kehtestasi nad 1919. a. märtsis nn. Rowlet'i seaduse, mis andis koloniaalvõimudele õiguse arveteõiendamiseks ilma kohtuta, administratiivkorras. Vastupidi lootustele tõi see seadus endaga kaasa massilise protestiliikumise. Juba märtsi lõpul toimusid ulatuslikud antiimperialistlikud väljaastumised Dehlis, Amritsaris, Lahore'is, Ahmadabadis jt. India linnades. Aprilli algul ühinesid nendega Kalkutta, Madrased, üle 30 Pandžabi linna jt. piirkondade elanikud. Üldise nn. hartali käigus suleti ettevõtted, kauplused, töökojad; miitingutel kritiseeriti teravalt Inglise koloniaalpoliitikat Indias.

Eriti teravaks kujunes olukord Pandžabis, mis oli üks kõige rohkem sõja tõttu kannatada saanud provintse. Põhiliseks liikumapanevaks jõuks olid siin väikeettevõtete töölised, kes moodustasid elanikkonnast suhteliselt suure protsendi (19); nendega ühinesid talupojad, käsitöölised, väikekaupmehed, raudteelased. Kõige ähvardavama kuju võtsid rahutused Amritsaris, ühes Pandžabi suuremas linnas. Isegi religioossed pidustused muutusid imperialismivastasteks demonstratsioonideks.

Koloniaalvõimud otsustasid energiliselt tegutseda. Amritsarisse koondati vägesid. Tänavatele ja väljakutele asetati politseipiketid. Viidi läbi rida areteerimisi. 10. aprilli hommikul saadeti kuberneril käsul linnast välja kaks silmapaistvat ühiskonnategelast - dr. Kitšlu ja dr. Satjapala. Kui see sai teatavaks, kogunes ligi 30 000 amritsarlast raekoja väljakule protestidemonstratsiooniks. Neid võttis vastu sõjavägi, kokkupõrke tagajärjel oli surmasaanuid ja haavatuid. Ent Inglise väed olid sunnitud taanduma fortide kaitse alla ning ülestõusnud rahvas hõivas raudteejaama, telegraafi jt. tähtsamad keskused. Ohtuks oli linn faktiliselt rahvamasside valduses.

Vastuseks sellele tõid inglased kohale suured abiväed. 13. aprillil organiseeriti Džalianwala Bag'i väljakule mi-

tingule kogunenud relvita rahvahulga tulistamine nende vägede poolt. Ligi tuhat india last sai surma, paar tuhat haavata. V.I. Lenin hindas neid Amritsari sündmusi kui tähtsat tegurit revolutsioonilise liikumise tugevumisel Indias. Ja tõepoolest, see arveteõlendamine Amritsaris kutsus esile uusi suuri rahutusi kõikjal üle India. Hoolimata Gandhi üleskutsetest piirduda "legaalsete meetoditega", arenesid need rahutused paljudes kohtades aktiivseteks kolonialismivastasteks väljaastumisteks: põletati valitsusasutuste hooneid, lõhuti telefoniliine, lasti rööbastelt ronge. Inglased omalt poolt rakendasid julmi repressioonivahendeid: kõikjale Pandžabis saadeti karistussalgad, kes massiliselt peksid ja lasksid maha inimesi. Lahore'i lähedal kasutati lennuväge. Reas piirkondades kehtestati sõjaseisukord; sõjakohtute alla anti mitu tuhat inimest.

Ent samaaegselt mõistsid Inglise koloniaalvõimud mõningate reformide vajalikkust. Juba 1917. a. oli India asjade minister Montagu ja India viitsekuningas lord Chelmsford välja töötanud projekti teatavate muudatuste tegemiseks India valitsemisüsteemis. Nüüd, 1919. a. detsembris otsustati see seadus jõustada. Reform pidi looma Indias parlamentarismillusiooni nn. diarhilise valitsemisüsteemi kehtestamise näol. Viitsekuninga juurde moodustati kahekojaline parlament fiktiivse legislatiivvõimuga (viitsekuningale jäi absoluutse veto õigus). Analoogilised seadusandlikud organid loodi ka provintsidest. Ka haldusfunktsioon kuulus reformi kohaselt "jaotamisele". Provintsidest nähti ette kahesuguste ametkondade loomine: ühed ministeeriumid, mis vastutasid ainult kuberneri ees, juhtisid nn. reserveeritud asju (rahandus, politsei jms. tähtsad küsimused); teised ministeeriumid, mis vastutasid parlamendi ees, tegelesid vähem tähtsate, nn. delegeeritud küsimustega (haridus, tervishoid jne.). Viitsekuninga juures funktsioneeriva keskse Täidesaatva Nõukogu koosseisus eraldati kolm ministriportfelli india lastele.

Kogu selle keerulise reformi elluviimiseks kehtestati tsensuslik kuriaalne valimissüsteem, mis 1) lubas valimisurnide juurde üldse ainult ca 1,5 % India elanikest ja 2) läeelisolukorra India muhameedlastele, kes said vähemalt ca 30 % deputaadikohtadest. Peale selle kuulusid suur osa saadikuist (keskparlamendis 66 205-st) ja kõik ministrid nimetatamisele koloniaalvõimude poolt.

Montagu-Chelmsfordi reform ei toonud India valitsemisese mingeid sisulisi muudatusi. Autonomia jäi fiktsiooniks, tegelik võim - inglise koloniaalametnike kätte. Faktiliselt oli reform mõeldud vaid "eksperimentina" (Lloyd George) India rahvusliku liikumise juhtide äraostmiseks ning India "rahustamiseks" Briti impeeriumi säilitamise huvides.

Reform võeti Indias vastu üldiselt vaenulikult. Ainult kõige parempoolsemad ringkonnad (näit. 1918. a. tekkinud Liberaalide Föderatsioon) avaldasid Inglise valitsusele oma heakskiitu.

India Rahvuskongressi mõju kasv. Tugevnev antiimperialistlik rahvalikumine ühelt poolt ja Inglise valitsuse koloniaalpoliitika teiselt poolt sundisid India rahvusliku liikumise kodanlikke juhte välja töötama tegevuskava, mis oleks neile kindlustanud rahvavabastusliku võitluse suunamise kodanlusele sobivale teele.

Suure tähtsusega sündmuseks kujunes India Rahvuskongressi Nagpuri istungjätk (dets. 1920), mille otsused rajasid aluse India Rahvuskongressi muutumisele massiparteiks ja rahvusliku liikumise faktiliseks juhiks.

Nagpuri istungjätk otsustas:

1) luua laialdane parteirakukeste võrk üle kogu maa, tömmates nende tööst osa võtma töölisi, talupoegi ja käsitöölisi; seejuures luua need algorganisatsioonid mitte olemasoleva administratiiv-territoriaalse jaotuse, vaid keelise printsiibi alusel;

2) seada partei põhiliseks eesmärgiks svaradži (omavalitsuse) saavutamine, kuid seda mitte vägivaldse võitluse teel Inglise imperialismi vastu;

3) võtta kasutusele nn. kodanliku mittekoostöö kampaniad koloniaalvõimudele surve avaldamiseks; see mittekoostöö peab väljenduma loobumises auametitest ja tiitlitest, keeldumises tööst valitsusasutustes, õppeasutuste boikoteerimises, Inglise kaupade kasutamisest loobumises ning, seda aga äärmise abinõuna, koloniaalvõimudele makside tasumisest keeldumises.

Nagpuri istungjärgu resolutsioonid väljendasid selgelt kodanlikku piiratust. Nii näiteks lubati talupoegadel loobuda rendimaksu tasumisest ainult India Rahvuskongressi eriloal (mida, muide, kunagi ei antud), töölisorganisatsioonid olid ette nähtud reformistlikena jne. Sellest hoolimata oli Nagpuri istungjärgu otsuste mõju väga suur. Mittekoostöö loosung leidis rahvahulkades palavat poolehoidu. Kasvas India Rahvuskongressi ja tema liidri Gandhi autoriteet ja populaarsus. Linnades süttisid lõkkes, kus põletati Inglise riidekangaid. Paljud ametnikud-indialased lahkusid ametist. Kõikjal organiseeriti mitinguid ja koosolekuid, kus India Rahvuskongressi juhid propageerisid oma partei poliitikat. Aktiivselt toetasid mittekoostöö-taktikat üliõpilased ja töölised. Arenesid liikumine kodukäsitöö taaselustamise eest ja võitlus "puntuamatute" institutsiooni likvideerimise eest. India Rahvuskongressi liikmete arv tõusis 1921. aastal 10 miljonini.

Rahvalikumised a. 1921 - 1922. Ülemaailmne majanduskriis 20. aastate algul haaras oma orbiiti ka India. Paljud ettevõtted suleti, tuhanded töölised kaotasid töö. See tõi endaga kaasa streigiliikumise uue tõusu. 1921. a. toimus Indias ligi 400 streiki rohkem kui 600 000 osavõtjaga. Streikisid Lahnau raudteetöölised, Ahmadabadi tekstiilitöölised, Tata ettevõtete metallurgid. Üheks ulatuslikumaks oli Assami teeistandustöölise streik, mis haaras kümneid tuhandeid inimesi. Kuid enamik neist streikidest lõppes tööliste ebaedukalt, sest ettevõtjad kasutasid oskuslikult ära kriisiolukorda ning India töölisorganisatsioonide nõrkust.

1921. a. oli küll juba ligi 100 ametiühingut liitunud Üleindialiseks Ametiühingute Kongressiks (tekkis 1920. a.), kuid selle juhtimine oli reformistide käes; kommunistlike gruppide kujunemine Indias aga alles algas.

Palju raskusi tekitasid koloniaalvõimudele mitmed rahvusliku iseloomuga antiimperialistlikud liikumised. Neli aastat (1919-1923) kestis afgaani hõimude ülestõus Loodeprovintsis. Selle mahasurumiseks rakendasid inglased isegi tanke ja lennuväge. Paljudes piirkondades (Andhra, Keral, Maharaštra, Sindh jt.) arenes liikumine rahvusprovintside loomise ja koolidesse rahvuskeelse õpetuse sisseviimise eest.

Väga tõsiseks kujunes neil aastail talurahvaliikumine mitmetes India agraarrajoonides. Pandžabis võttis suure ulatuse nn. akali-liikumine. Sikhi talupojad ja käsitöölised, kes koondusid usulise sekti "Akali" ("Surematu") ümber, nõudsid vaimulikelt, et need peaksid kinni vanadest sikhi traditsioonidest, eriti sellest, et templite varandusi kasutatakse terve kogukonna huvides, mitte aga üksikisikute rikastamiseks. Vaimulikud omakorda tõid "templite kaitseks" kohale palgasõdurid. Siit kasvasid välja kokkupõrked, mis nii mõnigi kord nõudsid sadu ohvreid. Peagi arenes akali-liikumine antiimperialistlikuks väljaastumiseks, sest Inglise koloniaalvõimud sekusid konflikti vaimulike poolel. 1922. a. tõid inglased kohale suured sõjajõud ning nende abil surusid lõpuks liikumise maha.

Suurimaks tolle perioodi talurahvaliikumiseks oli moplala-ülestõus Madrased provintsis. Moplaks nimetati Malabari ranniku muhameedlasi, kes oma enamikus olid kehvikud või põllutöölised. Nende seas leidis laialdast poolehoidu üle kogu India levinud nn. kalifaadi-liikumine, mis oli esialgselt (1918. a.) tekkinud Türgi imperialistlike jaotamisplaanide vastu võitlemiseks ("kaliifi kaitseks"), hiljem aga muutunud Inglise ülemvõimu vastaseks liikumiseks; viimases tähenduses mõistsid seda ka Madrased talupojad.

Nende võitlusindu tõstis veelgi svaradži-loosung, mida tõlgendati kui üleskutset islami riigi loomisele. Ent noola-ülesthõusu põhjused peituvad muidugi sügavamal: ha-lastamatu ekspluateerimine mõisnike poolt, elukalliduse tõus, näljahäda.

Ülestõusu ajendiks sai inglise sõdurite ja politsei-nike kallaletung Tirurangadi mõšees palvetavatele muha-meedlastele 1921. a. augustis. Ülestõusnutel õnnestus vallutada mitu rajooni, kus kuulutati välja "kalifaadi riik". Ülestõusnute eesotsas seisis veotõoline Hadži Ku-nahmed, kes tituleeris end hindude radžaks, muhameedlas-te amiiriks ja kalifaadi armee polkovnikuks. Tema juh-timise alla koonduisid kümned tuhanded talupojad.

Inglased tõid kohale tugevad väeosad, ent hoolimata suurest sõjalisest ülekaalust suutsid nad ülestõusu maha suruda alles 1921. a. lõpul; üksikud salgad tegutsesid veel 1922. a. veebruarini.

Kolmandaks suuremaks talurahvarahutuste piirkonnaks Pandžabi ja Madrase kõrval olid Ühendprovintsid (Agra ja Oudh). Siin algasid kokkupõrked juba 1919. a. Paar aastat hiljem oli rahutustest haaratud juba kogu Ühendprovintsi-de territoorium. Talupoegi õhutas väljaastumistele mõis-nike ja liigkasuvõtjate julm ekspluateerimine, massiline pauperiseerumine, nälg ja epideemiad. 1921. a. jaanuaris toimusid suured demonstratsioonid Faizabadis. 1922. a. veebruaris haarasid tõsised rahutused Bareilly ja Gorakh-puri rajoon. Viimasesse rajooni kuuluvas Tšauri-Tšaura külas tuugiti kallale politseijaoskonnale, kusjuu-res politseinikud tapeti, hoone aga pandi põlema. Tšauri-Tšaura sündmust ruttasid India Rahvuskongressi liidrid ära kasutama ettekäändeks mittekoostöö-kampaania lõpeta-misel. Nn. Bardoli resolutsioonis (1922) kutsusid nad üles kõiki India Rahvuskongressi liikmeid lõpetama viivitama-tult massiliikumised ning abistama Inglise võimuseid rahva-hulkade stiihiliste väljaastumiste mahasurumisel.

Inglased kasutasid pakutud abi ära. Kümned tuhanded india patrioodid vangistati või saadeti sunnitööle. Rahva-
vabastuslikus liikumises algas mõõnaperiood.

INDIA AASTATEL 1923-1927

Majanduslik areng. Sel perioodil suutsid inglise monopolistid taastada oma majanduslikud positsioonid, mis nad olid kaotanud aastail 1914 - 1922. Inglise kapitalimahutused Indias tõusid ca kahekordseks, ulatuses 1928. a. ligi ühe miljardi £-ni. Inglise pangad koondasid enda kätte ca 70 % hoiustest. Inglise puuvillase riide sissevedu kasvas 50 % võrra. Suurt osa etendas Inglise kapital uue tööstusharu - tsemenditööstuse rajamisel ja arendamisel. Aktiivselt laiendasid Inglise kompaniid oma tegevussfääri põllumajanduses (eriti irrigatsioonitööde valdkonnas, puuvilla kasvatamisel jne.). Igal aastal sai Inglismaa Indiast koloniaalse andamina keskmiselt 150 milj. £ .

Inglise monopolismi majanduslik pealetung Indiale toimus terava konkurentsi tingimustes. Välisriikidest tuli arvestada eelkõige Jaapanit, kes ei säästnud vahendeid oma majandusliku ekspansiooni laiendamiseks. Samal ajal aga üha tugevnes india kodanlus. Inglise katsed ahendada India kapitali tegevussfääri, pidurdata Indias tööstuse arengut ei kandnud kuigivõrd vilja. Tööstusettevõtete arv kasvas 20-ndail aastail peaaegu kahekordseks; suurenesid toodang ja tööliste arv. Ent

sellest hoolimata jäi India agraarmaaks, kus peamise osa rahvatulust andis põllumajandus. Aastail 1923-27 suurenes tunduvalt puuvilla, tee, džuudi jt. peamiselt eksportkultuuride kasvatamine. Teravilja külvipind ja -toodang jäid aga ikka veel kaugele maha faktilisest vajadusest.

Püüdes maksimaalselt ära kasutada olemasolevaid võimalusi, arendasid koloniaalvõimud niisugust majanduspoliitikat, mis arvestas eelkõige inglise kapitalistide huve (ruupia kursi kõrgendamine & suhtes, vastuseis protektsionistlikele tollidele jne.). Mõnevõrra olid aga inglased sunnitud silmas pidama ka India kodanluse vajadusi, sest oma võimu säilitamiseks siin oli neil vaja viimase toetust. Nii andsid Inglise võimud 1924. a. subsiidiume metallurgiatööstusele, 1927. a. aga kehtestasid importollid kedrusele ja laiendasid tollivabalt sisseveetavate tööstusseadmete nimestikku.

Samaaegselt ei võtnud koloniaalvõimud midagi ette selleks, et parandada India töötavate masside olukorda. Tunduvalt kasvas (ligi kahekordseks) korteriüür, võrreldes 1914. a. tasemega. Töönädala pikkus ulatus enamikus vabrikutest üle 54 tunni. Aastail 1925-27 langes tunduvalt tööliste töötasu. Paljud töölisel kaotasid töö seoses kapitalistide poolt läbiviidud töö intensiivistamise poliitikaga. Raske oli ka põllumajandustöölise ja kehvik-talupoegade olukord. 20-ndatel aastatel kasvas maamaks, suurenesid talupoegade võlad. Jätkus laostumis- ja maatustumisprotsess. Vähenesid sulaste ja istandustöölise palgad (eriti 1927. a.).

Kõik see lõi eeldusi rahvavabastusliku liikumise uueks tõusuks.

Inglise koloniaalpoliitika a. 1923 - 1927. Surunud India kodanlike natsionalistide kaasabil maha 1918-22. a. massilise antiimperialistliku liikumise, hakkasid koloniaalvõimud taanduma oma varem antud lubadusest seoses Montagu-Chelmsfordi reformiga. Lloyd George, kes oli saanud

1922. a. Inglismaa peaministriks, deklareeris, et on võimatu kujutleda Indiat ilma inglise ametnikest "kondikavata". India asjade minister lord Birkenhead kinnitas (1925.a.), et India omavalitsus on vaid kauge tuleviku perspektiiv, ja et teed sinna ei määra mitte indialased, vaid Inglise parlamendi suva.

Neid ofitsiaalseid avaldusi kinnitasid ka koloniaalvõimude praktilised sammud. Juba 1923. a. jõustati viitsekuninga dekreediga Seadusandliku Kogu vastuseisust hoolimata mitmed ebapopulaarsed aktid, nagu seadus "Vürstiride kaitsmisest ässitustöö ja mässu vastu" ning soolamaksu kahekordistamine. 1924. a. likvideeriti diarhiline valitsemissüsteem Keskprovintssides, 1925. a. ka Bengaalias. Inglise ametnikele Bengaalias anti laialdased volitused ilma kohtuta arveteõiendamiseks "terroristidega", s. t. inimestega, kes võitlesid imperialismi ja kolonialismi vastu. Represseeriti ka mitmeid India Rahvuskongressi väljapaistvaid tegelasi (näit. Subhas Tšandra Bos).

Palju tähelepanu pöörasid koloniaalvõimud hindude ja muhameedlaste vahelise vaenu õhutamisele, lootes sel baasil kindlustada oma poliitilist ülemvõimu. Inglise toetusel läks Muhameedlaste Liiga reaktsiooniline juhtkond üle koostöö-poliitikalt India Rahvuskongressi suhtes teravalt vaenulikule platvormile. Muhameedlaste peavaenlasteks Indias kuulutati briti imperialistide asemel hindud. Kuulutati välja kõigi hindude sunni viisiline islami usku pööramise kampaania, mis faktiliselt tähendas relvastatud kokkupõrkeid ja pogromme.

Analoogilisele teele õnnestus koloniaalvõimudel viia ka hindude kõige reaktsioonilisemad ringkonnad. Viimaste loodud (1906. a.) organisatsioon "Hindu Mahasabha" püstitas 1925. aastal laiaulatusliku programmi võitluseks muhameedlaste vastu. Üks "Hindu Mahasabha" liidreid Hardajal Lal formuleeris nn. võitleva hinduismi neli tugisammast: 1) hindu kogukond; 2) hindu ülemvõim; 3) muhameedlaste pööramine hindu usku; 4) Afganistani ja piiriäärsete ra-

joonide alistamine ja hinduiseerimine. Ilma nende printsiipide realiseerimiseta olevat "võimatu hindu rassi rahumeelne eksisteerimine".

Need agressiivsed programmid ei jäänud kaugeltki paaberile. Kõikjal Indias organiseeriti vastastikuseid pogrome ja provotseeriti kokkupõrkeid hindude ja muhameedlaste vahel, mis nõudsid sadu surmaohvreid ja tuhandeid haavatuid.

Reaktsiooniliste jõudude aktiveerimise ja hindude ning muhameedlaste vahelise vaenu õhutamise poliitikaga kaasnes terror India laiade rahvahulkade suhtes. 1918-1922. aastate perioodil alustatud repressioon jätkati. 1924. aastal organiseerisid koloniaalvõimud Kanpuris kohtuprotsessi grupi india kommunistide kohta eesotsas Dange'ga. 1926. aastal publitseeriti drakooniline seadus ametiühingute kohta, mis nägi ette kõigi ametiühingute kohustusliku registreerimise, politsei õiguse ametiühingute rahaliste fondide konfiskeerimiseks, streikijate materiaalse toetamise keelamise teiste ametiühingute poolt jne. Seadus soodustas reformistlike elementide ja koloniaalvõimude agentide pääsu ametiühingute juhtivateesse organitesse.

Inglaste poolt rakendatud abinõud küll mõnevõrra pidurdasid rahvuslike antikolonialistlike jõudude konsolideerumist Indias, kuid rahvavabastuslikku liikumist lämmatada nad ei suutnud.

Töölis- ja kommunistlik liikumine. Kuigi a. 1923-27 näitas töölisliikumine Indias mõningat arvulist tagasiminekut, ei vaibunud see siiski. Tööliste väljaastumised muutusid üha organiseeritumaks ja visamaks. Keskmiselt toimus igal aastal 130 kuni 140 streiki ca 240 000 osavõtjaga. Suuremad neist olid järgmised: 160 000 tekstiilitöölise streik Bombays (1924.a.), mis kestis ligi kolm kuud ja, puhkenud järgmisel aastal uuesti, lõppes tööliste võiduga; 35 000 raudteetöölise streik Bengaalia - Nagpuri liinil (1926.a.), millega kaasnesid kokkupõrked politseiga; 45 000 Ahmadabadi tekstiilitöölise kahekuune streik (1923.a.) protestiks töö-

tasu vähendamise vastu; jne. Juhtivat osa streigiliikumises etendas Bombay provints, kus toimus ca 45 % kõikidest streikidest. 20-ndate aastate II poolel aga lülitusid streigivõitlusse ka mitmete India vürstiriikide (Indur, Maissur) töölised, kes kuulusid kõige mahajäänudate ja kõige rohkem rõhutute hulka.

Paralleelselt streigiliikumise jätkumisega tugevnes India proletariaadi organiseeritus. 1926. a. lõpul oli Indias juba ligi 200 ametiühingut ca 300 000 liikmega. Siiski, võrreldes tööliste üldarvuga, oli ametiühingute liikmeid veel vähe. Nii kuulus ametiühingutesse 1926. a. ainult 0,2 % kaevureid, 1,3 % džuudivabrikute töölisi ja 3 % metallurge. Suhteliselt paremini olid organiseeritud tekstiilitöölised (üle 10 %). Enamik ametiühinguid olid väikesed ja moodustatud kitsal tööala-printsiiбил. Ainult üksikutel ametiühingutel (Ahmadabadi tekstiilitöölised, Bombay meremeeste, Looderaudtee raudteelaste ametiühingud) oli liikmeid üle 10 000. Tõsiseks puuduseks oli asjaolu, et ametiühingute juhtimine oli täielikult reformistlike liidrite käes, kes püüdsid töölisi suunata klassivõitluse teelt klassidevahelise koostöö teele. Tööliste organiseerumisele ja võitlusele mõjusid negatiivselt ka Indias valitsevad usulised ja kastilised eelarvamused.

Ent hoolimata Inglise koloniaalvõimude ja India Rahvuskongressi juhtide katsetest hoida India proletaarseid masse eemal revolutsioonilistest mõjudest, hakkasid Indias 20-ndatel aastatel siiski levima ka kommunistlikud ideed. 1922. a. alustas Dange juhtimisel Bombays ilmumist nädalaleht "Sotsialist", mille vahendusel said India revolutsioonilised ringkonnad tutvuda mõnede marksismi-leninismi klassikute töödega. Reas tööstuskeskustes (Bombay, Kalkutta, Madras, Kanpur, Lahore) tekkisid a. 1922-23 väikesed kommunistlikud rühmad, kes alustasid marksistlike ideede laialdast levitamist Indias. Seega ilmus poliitilisele areenile jõud, mis astus välja töötavate masside klassihuvide eest, energilise võitluse eest koloniaalse rõhumise vastu.

India kommunistid kuulutasid oma võitluse eesmärgiks mõisamaavalduse likvideerimise, demokraatia ning sõltumatuse kättevõitmise.

✓ Kommunistlike gruppide tegevus aktiveerus pärast Kanpuri protsessi, mis kutsus esile proteste kõige erinevamate elanikkonnakihtides. Pöörati tähelepanu tööle ametiühingutes ja ka kodanlikes parteides. Kuid üleindialist marksistlikku parteid luua veel ei õnnestunud; seda takistasid koloniaalvõimude repressioonipoliitika, India rahvuslik killustatus, vasempoolsete natsionaalreformistide tegevus jne.

Alates 1926. a. hakkasid mitmes India provintsis tekkima tööliste ja talupoegade parteid, mis etendasid India revolutsioonilise liikumise ajaloos küllaltki tähtsat osa. Esimesena tekkis selline partei Bengaalias, seejärel ka Bombay, Pandžabi ja Ühendprovintsid.

Bombay tööliste ja talupoegade partei loodi 1927. a. märtsis. Võrreldes sõsarparteidega oli siin suhteliselt tugev kommunistide mõju. Oma poliitilises resolutsioonis (mai 1927) nõudis Bombay tööliste ja talupoegade partei, et India Rahvuskongress võtaks oma programmi maale täieliku rahvusliku sõltumatuse nõudmise, üldise valimisõiguse kehtestamise ja töötavate masside olukorra parandamise. Resolutsioonis rõhutati, et kolonialismivastane võitlus Indias saab olla edukas ainult siis, kui sellest võtavad osa laiad rahvahulgad.

Bombay tööliste ja talupoegade partei andis välja nädalalehte "Revolutsioon", juhtis mitmeid tööliste majanduslikke ja poliitilisi väljaastumisi, tema osavõtul tekkisid Bombay provintsis mitmed revolutsioonilised ametiühingud (näiteks Bombay tekstiilitöölise ametiühing "Vabrikutööline").

Kuigi tööliste ja talupoegade parteides oli tuntav reformistide mõju, kujutas nende loomine endast siiski tähtsat etappi India revolutsioonilises liikumises. Nad mobiliseerisid masse võitlusele oma elutingimuste parandamise eest,

imperialismi ja kolonialismi vastu, India täieliku sõltumatus eest. Nende tegevus aitas kaasa rahvavabastusliku liikumise edasisele arengule ja töötava rahva osatähtsuse tõusule selles liikumises.

India Rahvuskongressi tegevus. Pärast Tšauri-Tšaura sündmust vastuvõetud "Bardoli resolutsioon" tähistas terava kriisi algust India Rahvuskongressis. Tema liikmete arv kahanes 1923. aastal 10 miljonilt mõnesajale tuhandele. Partei juhtkonnas ilmnemisele tõsised lahkavõtted. Rida liidreid (Gandhi, Prasad jt.) nõudis senise poliitika jätkamist; teine osa (Das, M. Nehru jt.) aga taotles seniste tegevusmeetodite revideerimist. "Muudatuste pooldajad" kritiseerisid eriti valimiste boikoteerimist ja nõudsid, et võitlust svaradži eest arendataks ka seespool omavalitsusorganeid, mis olid loodud Montagu-Chelmsfordi reformi alusel.

1923. a. lõid "muudatuste pooldajad" Allahabadis oma nn. svaradžistide partei, jäädes samal ajal aga India Rahvuskongressi koosseisu. Svaradžistide programm nägi ette India seadusandlike organite ärakasutamise kolonialismivastases võitluses (vajaduse korral obstruktsiooni näol), töö intensiivistamise tööliste seas, Inglise kaupade boikoteerimise jne. Lähema eesmärgina püstitas programm dominiiooni staatuse kättevõitmise.

Svaradžistidel õnnestus peagi oma positsioone kindlustada. "Muudatuste vastased" (nn. ortodoksaalsed gandistid) tegid neile rea järeleandmisi. India Rahvuskongressi Dehli istungjärk tunnistas lubatavaks osavõtu seadusandlike organite tööst, mille svaradžistid ka kohe realiseerisid (valimistel 1923. a. nov.), minnes nii faktiliselt avalikule koostööle koloniaalvõimudega. Obstruktsiooniloosungist nad loobusid, revolutsioonilised võitlusmeetodid mõistisid nad kategooriliselt hukka. Nii avaldus peagi svaradžistide tõeline pale.

Ühelt poolt svaradžiste toetades püüdsid gandistid

samal ajal leida meetodeid ja vahendeid India Rahvuskongressi prestiiži taastamiseks rahvamassides. 1924. a. alustas Gandhi nn. khaddari-liikumist (liikumist kodukoitud kangaste kasutamise eest); isegi partei rahaline liikmeks asendati naturaalmaksuga omavalmistatud kedruse näol. Järgmisel aastal (1925) asutas Gandhi Üleindialise Ketratajate Assotsiatsiooni, mis oli mõeldud India Rahvuskongressi mõju tugevdamiseks talupoegade seas. Sama eesmärki "puutumatus" seas taotles liikumine, mis nõudis "puutumatusete" õigust käia külatänavail võrdselt teiste hindudega.

Ent kõik need vahendid ei aidanud. Siis läksid juhtivad gandistid veelgi kaugemale, tugevdades pahempoolset fraseoloogiat ning asudes looma mitmesuguseid pseudorevolutsioonilisi organisatsioone. 1927. a. rajasid nad Bombay Sõltumatuse Liiga, mis oma programmis püstitas rea radikaalseid loosungeid (täielik sõltumatus Indiale, töötajate olukorra parandamine, suurmaavalduse piiramine), ent tegelikult jäi gandistliku tegevuse platvormile. Mitmetes provintside loodi Maaliigad (1927-28.a.), mis samuti deklareerisid demagoogilisi loosungeid võitlusest talupoegade olukorra parandamise ja maksude vähendamise eest, oma tegevusmeetoditeks aga võtsid mõisnike ja liigkasuvõtjate "ümberkasvatamise", jõu mittekasutamise võitluses Inglise võimudega, "enesetäiendamise" jms. India Rahvuskongressi Madrased istungjärg (1927.a.) võttis vastu rea radikaalseid deklaratsioone: võitlus täieliku sõltumatuse kui lõppeesmärgi eest, solidaarsus võitleva hiina rahvaga, sidemete loomine "Rahvusvahelise Antiimperialistliku Liigaga" jne. Kuid kõigi nende deklaratsioonide eesmärgiks oli vaid India Rahvuskongressi positsioonide kindlustamine ja teatava surve avaldamine Inglise võimudele. Mingit tegelikku revolutsioneerumist ei toimunud.

INDIA AASTATEL 1928-1933

Bombay streigid. Juba 1927. aastal hakkasid avalduma mõned uue revolutsioonilise tõusu tunnused. India ametiühingutes hakkasid etendama tähtsat osa pahempoolsed revolutsioonilised elemendid. Streigid (eriti Gorakhpuri raudteelaste üldstreik) paistsid silma tööliste suure aktiivsuse ja solidaarsuse poolest. Tugevnes kommunistlike gruppide tegevus, sealhulgas ka talurahvas. India Rahvuskongressis kujunes välja mõjukas vasespoolne vool eesotsas Dž. Nehru ja S.Tš. Bos'iga, kes nõudsid energilisemat võitlust Inglise imperialismi vastu ja täieliku sõltumatuse loosungit.

Ent massilised antiimperialistlikud väljaastumised algasid 1928. a. Nende tõukeks sai Simoni komisjoni saabumine Indiasse. See komisjon oli saadetud Indiasse uurima 1919. a. seaduse rakendamise seniseid tulemusi ning välja töötama niisugust konstitutsiooniprojekti, mis oleks olnud igati vastuvõetav Briti imperialismile. Komisjon jõudis Bombaysse 1928. a. algul. Teda võtsid vastu massilised protestidemonstratsioonid. Kõik suuremad India parteid otsustasid tema tegevust boikoteerida.

Varsti seejärel, 1928. a. aprillis vapustas Indiat 150 000 Bombay tekstiilitöölise üldstreik. Töölised nõudsid töötasu vähendamise poliitika lõpetamist, väikesepalgaliste (kes said alla 30 ruupia kuus) töötasu tõstmist, edasistest ratsionaliseerimistest loobumist ja "puutumatu" diskrimineerimise lõpetamist. Bombay streigi organisee-

ris - esmakordselt India ajaloo - revolutsiooniline ametiühing ("Punalipu Vabrikutööline") eesotsas kommunistiga (Dange); see andis talle, võrreldes varasemate streikidega, parema organiseerituse ja võitlevama iseloomu. Streik paistis silma oma suure visadusega (kestis 6 kuud); streigi käigus loodi töölisvabatahtlike korpus korra kindlustamiseks ja provokatsioonide nurjaajamiseks linnas ning piketite organiseerimiseks vabrikutes. Bombay streik kutsus välja rea solidaarsusstreike (Šolapuri tekstiilitöölise, raudteelaste jne. seas), toetusdemonstratsioonid ja -miitinguid; tema kaitseks astusid välja paljud välismaa töölisorganisatsioonid (Inglismaal, NSV Liidus).

Pärast pooleaastast kangelaslikku võitlust 1928. a. oktoobris otsustati streik katkestada, kuna ettevõtjad andsid järele ja nõustusid looma spetsiaalse komitee tööliste nõudmiste igakülgseks uurimiseks. Ent, nagu peagi selgus, oli järeleandmine vaid kapitalistide manöövriks. 1929. a. algul lõpetasid koloniaalvõimud komitee tegevuse ning hakkasid areteerima aktiivsemaid töölisi, eriti neid, kes olid seotud rev. ametiühinguga "Punalipu Vabrikutööline". Ühtlasi organiseeriti kokkupõrkeid hindude ja muhamedlaste vahel. Kõik see põhjustas üldstreigi taaspuhkemise. Seekord aga omandas streik juba poliitilise värvingu: töölised nõudsid oma ametiühingu politseiliku jälitamise lõpetamist.

Vastuseks sellele otsustasid inglased tegutseda resoluutselt. Algasid massilised areteerimised. Represseerituiks osutusid kommunistide kõrval ka paljud pahempoolsed ametiühingutegelased ja India Rahvuskongressi radikaalse suuna esindajad. 33 streigiliikumise juhti (sealhulgas 14 kommunisti) anti kohtu alla süüdistatuna "vandenõus Tema Majesteedi vastu" ja Inglise koloniaalse valitsemise õõnestamise katses. Nende kohta organiseeriti kohtuprotsess Miirat'is*, mis kestis mitu aastat (1929-33). Selle protsessiga püüdsid koloniaalvõimud lämmata-

* Ingl. Meerut.

da rahvavabastusliikumist Indias, kuid tagajärjed olid hoopis vastupidised. Kommunistid kasutasid süüpinki oma ideede propageerimiseks. Progressiivsed ühiskonnategelased löid spetsiaalse komitee Mirati vangide kaitseks. Kõikjal arenes laialdane protestiliikumine. Lõpuks olid võimud sunnitud areteeritud vabastama. Provokatsiooniline protsess jooksis tühja.

Antimperialistliku võitluse kasv 1930. aastal.

Ülemaailmne majanduskriis, mis puhkes 1929. a., avaldas tugevat mõju India majandusele. Ränga hoobi sai põllundus: saaduste hinnad langesid 50 % võrra, miljonid väiketalupeojad ja rentnikud laostusid. Tööstuskaupade hindade alanemine viis massiliselt pankrotti käsitöölisi ja väikeste töökodade omanikke. Suuri raskusi tuli üle elada proletariaadil: kümneid tuhandeid töölisi vallandati, tööle jäetute palkasid kärbiti. Aastail 1930-32 vähenes tööliste arv džuuditööstuses 82 000 võrra, söetööstuses 17 000 võrra jne.

Rahvusliku kapitali positsioonid kriisiaastail mõnevõrra tugevnesid. Tata terasekompanii suutis oma osa India turul tõsta 30 %-lt (1927.a.) 72 %-le (1934.a.). Suuri tulusid andis mitmele India kapitalistile (Birla, Dalmija jt.) suhkrutööstus, mis kriisiaastail tunduvalt laienes (a. 1932-35 ehitati 100 uut ettevõtet). Kasvas rahvusliku kapitali osa kaubandussfääris - seejuures mõjusid soodsalt koloniaalvõimude poolt kehtestatud kaitsetollid jm. vahendid, mis ahendasid välismaiste kaupmeeste tegevusvabadust.

Rahvusliku kapitali positsioonide kindlustumine ja kriisiraskused tõid endaga kaasa rahulolematuse kasvu Inglise ülemvõimu vastu. Ägedat vastuseisu leidis Simoni komisjoni tegevus, eriti selle komisjoni poolt väljatöötatud konstitutsiooniprojekt. India Rahvuskongressi parempoolsed liidrid püüdsid kasvavat pahameelt suruda "seaduslikkuse" raamidesse: nende initsiatiivil loodi

omapoolne komisjon M. Nehru juhtimisel, kes koostas väga-
gi mõõduka "vastu-konstitutsiooni". Ent India Rahvuskongressis tugevnes neil aastail pidevalt pahempoolne suund, mis koondus 1928. a. formeerunud Üleindialise Sõltumatuse Liiga ümber. Viimase juhid Dž. Nehru ja Subhas Tšandra Bose propageerisid innukalt täieliku suveräänsuse saavutamise loosungit.

1929. aastal võttis India Rahvuskongress vastu otsuse alustada uuesti "kodanliku mittealistumise" kampaania. Kampaania faktiliseks alguseks sai Iseseisvuspäeva tähistamine 26. jaan. 1930. a. Mõni päev hiljem avaldas ajakirjandus nn. "Gandhi 11 punkti", milles kajastusid rahvusliku kodanluse nõudmised Inglise majanduspoliitika muutmiseks (proteksioonitariifide kehtestamine tekstiiltoodete impordile, soolamonopoli likvideerimine, india kaupmeestele privileegide andmine sisekaubanduse valdkonnas jne.). Ent selle kõrval püstitati ka niisuguseid laiemaid masse huvitavaid nõudmisi nagu maaomaksu alandamine 50 % võrra, soolamaksu kaotamine, inglased ametnike palkade kärpimine, poliitvangide vabastamine jne. Viitsekuningas lord Irving keeldus neid nõudmisi rahuldamast. Siis deklareeris Gandhi massilise "kodanliku mittealistumise" kampaania algusest. Esimese üritusena organiseeris Gandhi soolaretke Ahmadabadist mere äärde (märts-aprill). Sellele järgnes üleindialine Inglise kaupade boikott, viinakaupluste piketeerimine ja üldine hartal. Kampaaniast võtsid osa miljonid indialased: töölised, talupojad, üliõpilased, rahvuslik kodanlus, käsitöölised jne.

Inglise võimud vastasid "kodanliku mittealistumise" kampaaniale areteerimiste, demonstratsioonide laialiajamiste ja piketite purustamisega. Aprillis areteeriti M. ja Dž. Nehru, mais - Gandhi. Üldse heideti vanglasse üle 60 000 patrioodi.

Samaaegselt "kodanliku mittealistumise" kampaania kõrgperioodiga (aprill-mai) puhkesid mitmetes India rajoonides antiimperialistlikud ülestõusud. 18. aprillil

ründasid Bengaalia "terroristid" Tsittagongi arsenali, politseikasarmuid ja kommunikatsiooniliine. Mitu päeva oli linn ülestõusnute käes. Ent "terroristid" ei osanud kaasa tõmmata masse ning inglastel õnnestus ülestõus peagi lüüa. 23. aprillil algas ülestõus Loodeprovintside pealinnas Pešavaris. Seda ajendas India Rahvuskongressi kohalike juhtide areteerimine inglaste poolt. Ülestõusnud hõivasid linna ja hoidsid seda ligi 2 nädalat oma valduses. Mai keskpaigaks suutsid Inglise regulaarväed küll Pešavari taas vallutada, kuid nüüd kandus ülestõus provintsi tagamaadele. Siin kujunes välja talupojaorganisatsioon "Punasärklased", millel 1930. a. lõpul oli juba ligi 80 000 liiget. "Punasärklased" võitlesid inglise kolonisaatorite vastu, puštuunide rahvusliku ühtsuse ning rahva olukorra parandamise eest. Nende juht Haffar-khaan oli tuntud oma Inglise-vastase meelsusega. "Punasärklaste" liikumine oli tõsiseks ohuks Inglismaa ülemvõimule selles piirkonnas. Seejärel tõid koloniaalvõimud kohale ülekaalukad jõud ning läksid üle regulaarsele sõjategevusele ülestõusnute vastu. Ent alles 1931. a. oktoobris õnnestus neil lõpuks punasärklased sundida kapituleeruma.

Mai algul 1930. a. puhkes ülestõus ka Šolapuris, Bombay provintsi suures tööstuskeskuses. 8. mail toimus ohvriterikas kokkupõrge "kodaanliku mittealistumise" kampaania raames läbiviidud demonstratsioonist osavõtjate ja politsei vahel. Vastuseks tulistamisele ründasid šolapurlased valitsusasutusi. Pandi põlema sõjaväearhiiv, 6 politseijaoskonda ja viinakauplusi. Piirati sisse raudteejaam, kuhu olid peitunud kolonisaatorid ja nende käsilased. Ülestõusu lüüa-amiseks saatsid inglased kohale 2000-mehelise karistusväe; selle ülesanne ei kujunenud aga kergeks. Ülestõusnud barrikadeerisid tähtsamad liiklussooned ning mitu päeva arenesid linnas ägedad tänavalahingud. Alles 16. mail suutsid inglased oma võimu siin taastada.

1930. aasta antiimperialistlikest väljaastumistest võttis aktiivselt osa kogu India tööliklass. Mai algul toimu-

sid kõikides suuremates tööstuskeskustes poliitilised streigid Inglise-vastaste loosungite all. Juulis tekkis kokkupõrkeid politseiga Kalkuttas, Bombays, Madrases jt. linnades. Imperialismivastasusse liikumisse lülitusid ka talurahvamassid. Ühendprovintsidest astusid talupojad välja maamaksu vähendamise eest, võlgnike maalt minemaajamise vastu. Berari puuvillakasvatustarajooni talupojad löid rea võitlussalku inglise maksuametnike ja liigkasuvõtjate vastu tegutsemiseks. Analoogilisi väljaastumisi toimus ka mujal.

India aastail 1931 - 1933. Antiimperialistliku võitluse tugevnemisele vastasid koloniaalvõimud massiliste repressioonidega. Vanglasse heideti üle 90 000 inimese. Paljud ülestõusu juhid hukati, teised saadeti asumisele Andamaani saartele. Kuid ühtlasi otsustasid inglased kokku kutsuda nn. "ümarguse laua konverentsi" Londonis, et jõuda kokkuleppele India valitsevate klasside esindajatega. India Rahvuskongress keeldus esialgu sellest konverentsist osa võtmast. Küll aga sõlmis Gandhi (5. märtsil 1931. a.) viitsekuningas Irvingiga kokkuleppe, millega "kodanliku mittealistumise" kampaania ametlikult lõpetati. Koloniaalvõimud omalt poolt lubasid lõpetada repressioonid, kuid mitte kommunistide ja "terroristide" suhtes. India kodanluse huvides lubati kehtestada protektsionistlikud tollitariifid. Kuigi India Rahvuskongressi Karatši istungjärk kiitis selle Dehli pakti heaks, mõistsid pahempoolsed ringkonnad ta hukka kui rahvavabastuslikule liikumisele kahjuliku kompromissi.

Varsti seejärel sõitis Gandhi Londonisse, et osa võtta "ümarguse laua konverentsist", mis oli asunud välja töötama India konstitutsiooni. Kuid täielikule kokkuleppele siin ei jõutud. Pealegi ei pidanud koloniaalvõimud kinni Dehli pakti tingimustest. Siis alustas India Rahvuskongress uut "kodanliku mittealistumise" kampaaniat (1932. a.), kuid see kujunes oma ulatuselt ja aktiivsusest tunduvalt tagasihoidlikumaks senistest. Kampaania käigus pöörati peamine tä-

helepanu võimaluste leidmisele hindude ja muhameedlaste lähenemiseks ja "puutumatud" probleemi lahendamiseks. Ent ka selles osas oli efekt väike, tänu koloniaalvõimude ja neid toetavate reaktsiooniliste grupeeringute vastuseisule. 1933. a. maikuu kuulutas Gandhi kampaania lõpetatuks.

Kõige järjekindlamalt võitlesid imperialismi ja kolonialismi vastu India töötavad rahvahulgad. Aastail 1931-33 näitas streigiliikumine Indias uut tõusutendentsi. Seejuures paistsid nende aastate streigid silma oma suurema visaduse ja tegevusühtsuse poolest. Mitme streigi käigus püstitati lisaks majanduslikele ka poliitilisi nõudmisi (näit. Miirati vangide vabastamise nõue). Senisest aktiivsemalt võtsid streikidest osa väikeettevõtete töölised ning "puutumatud". 1. aug. 1932. a. tähistati üle kogu India imperialismivastase võitluse päeva.

Ka talupoegade võitlus jätkus. Sellesse lülitusid üha uued provintsid (Bihar, Andhra jt.); reas piirkondades võttis talurahvalikumine selgelt väljendatud antifeodaalse iseloomu. Talupoegade seas tugevnesid pahempoolsed tendentsid. Maksude mittemaksmise kampaania ajal Loodeprovintside (1931-32) hakkasid talupojad ise endi seast esile tõstma liikumise juhte. Kasvas kommunistide mõju maaelanikkonna hulgas.

Mitmes India vürstiriigis arenes talurahvalikumine neil aastail ulatuslikeks imperialismi- ja feodalis- mivastasteks ülestõusudeks. Eriti ähvardava iseloomu võttis liikumine Kašmiris ja Džammus, kus talupoegade rõhuline kohalike feodaalide poolt oli tugevam kui naaberpiirkondades (näit. maksukoorem oli 2 korda suurem kui Pandžabis). Talupojad nõudsid tasuta täitmisele kuuluvate kohustuste tühistamist, maksude alandamist, moratooriumi võlgadele, rahvusliku ja usulise diskrimineerimise lõpetamist. Püüdes sundida maharadžat järeleandmistele, tungis ligi 18 000-meheline talupoegade armee 1931. a. suvel sõjaväekordoni kallale Srinagari lähistel. Samaaegselt puh-

kesid rahutused ka Srinagaris endas, kus ülestõusnutega ühinesid töölisel, käsitöölised ja rahvuslik kodanlus; isegi osa islami feodaale liitus ülestõusuga, lootes seda ära kasutada oma huvides. Alles 1932. a. lõpul õnnestus maharadžal ülestõus Inglise vägede abil summutada. Ent kartes uusi rahutusi, oli maharadža samal ajal sunnitud tegema mõningaid järeleandmisi (näit. kutsuti 1934.a. kokku vürstiriigi seadusandlik kogu).

1932. a. suvel puhkes ülestõus Alwari vürstiriigis. Ülestõusnute arv ulatus 90 000-ni. Vallutati mitu linna, rikuti sideliine, tõkestati raudteeliiklust. Mõnedes rajoonides tungisid ülestõusnud talupojad kallale mõisatele. Kasutades ära vastuolusid hindude ja muhameedlaste vahel ning reaktsiooniliste rahvuslike ringkondade hirmu massiliikumiste ees, surusid koloniaalvõimud ülestõusu Alwaris julmalt maha (1933. a. lõpuks).

Antiimperialistlikke ja antifeodaalseid ülestõuse toimus a. 1931 - 1933 ka teistes India vürstiriikides.

Rahvavabastusliku liikumise üldise tõusu olukorras kujunesid soodsad tingimused India Kommunistliku Partei loomiseks. Hoolimata rea liidrite areteerimisest arendasid kommunistid neil aastail aktiivset tegevust. Agitatsioonitöö massides võttis üha laiemad mastaabid, agitaatorid-kommunistid töötasid pingsalt nii ettevõtetes kui ka külades. Anti välja revolutsioonilisi ajalehti, ajakirju ja lendlehti. Reas Bombay ja Bengaalia ametiühinguis õnnestus kommunistidel tõrjuda juhtimiselt kõrvale reformistid. Ka loodi rida uusi ametiühinguid kommunistide juhtimisel (Ahmadabadis, Kanpuris, Kalkuttas jne.).

1933. aastal toimus kommunistlike gruppide ühinemine üleindialiseks kommunistlikuks parteiks. Valiti Keskkomitee ja organiseeriti illegaalse ajalehe "Kommunist" väljaandmine. Peagi aga (1934) keelasid koloniaalvõimud Kommunistliku Partei tegevuse ning järgneva 8 a. jooksul tuli India kommunistidel tegutseda rasketes illegaalsetes tingimustes.

INDIA AASTATEL 1934-1945

Töölis- ja talurahvalikumine. India põllumajandus ei suutnud kriisikahjustustest niipea toibuda. Külvipind aastail 1934-39 isegi vähenes 10 % võrra. Imperialistlik ja feodaalne rõhumine pidurdasid tootlike jõudude arengut ja tekitasid põllumajanduses seisaku. Masinad, ka kõige lihtsamad, jäid talupoegadele unistuseks. Kõige selle tagajärjel ei suutnud India end 30-ndate aastate lõpul enam varustada toiduainetega ja neid tuli hakata importima.

Mõningat edasiliikumist oli seevastu märgata tööstuses. Aastail 1934-39 kasvas ettevõtete arv (üle 20 töölisega) 8600-lt 10 500-le, neis töötavate tööliste arv 1,5 miljonilt 1,75 miljonini. Kuid valitsev positsioon tööstuses, samuti nagu kaubanduses, istandusmajanduses, rahanduses jne. jäi Inglise firmade kätte. Inglise kapitalimahutused Indias jätkasid kasvamist ja ulatusid 1939. a. 1,1 miljardi £-ni.

Inglise finantskapitali survest hoolimata tugevnes neil kriisijärgseil aastail ka India rahvuslik monopolistlik kapital. 1937. a. ühinesid India suhkruvabrikandid sündikaadiks, mille 92 vabrikut kontrollisid 60 % müügile määratud suhkrust. Tsemenditööstuses arenes äge konkurents kahe vana (Inglise ja Tata) firma ning 1937. a. tekkinud Dalmija trusti vahel. Teise maailmasõja eelõhtul eksisteeris Indias juba terve rida suuri monopolistlikke ühendusi rahvusliku kapitali baasil (Tata, Birla, Dalmija, Singhaniya, Valtšand jt.). India monopolistide tegevust iseloomustas

ühelt poolt tihedate sidemete olemasolu Inglise kapitali ja kohalike feodaalsete ringkondadega, teiselt poolt aga ka üha tugevnev konkurentsivõitlus väliskapitaliga.

Nii India majandusliku arengu edusammud kui ka raskused leidsid oma peegelduse töötavate masside olukorras ja võitluses. Vastuseks ettevõtjate poolt töötasu alandamisele 25 - 30 % võrra puhkes 1934. a. aprillis Bombay tekstiilitöölise streik, mis kiiresti laienes ka teistele tööstuskeskustele (Kanpur, Dehli, Šolapur, Nagpur jt.). Töölised nõudsid töötasu ennistamist ja tööprotsessi intensiivistamise lõpetamist. Streigist, mida juhtisid pahempoolsed ametiühingud, võttis osa üle 120 000 töölise. Ent streik toimus väga rasketes tingimustes (repressioonid, reformistide tegevus, suur töötute armee), mistõttu ta lõppes sama aasta juunis tulemusteta. Sellest hoolimata oli tema tähtsus India tööliikumise ajaloos väga suur: ta väljendas püüdu tööliikumise ühtsuse suunas ning andis tõuke ametiühinguliste lõhede likvideerimiseks ja imperialismivastaste jõudude ühendamiseks.

Suure töö tööliikumise ühtsuse saavutamisel tegid ära kommunistid. Juba Bombay streigi ettevalmistamise käigus (1934. a. jaan.) toimus suurte ametiühingute mõningane lähenemine, 1934. a. lõpul aga saavutati nende vahel kokkulepe antiimperialistlike väljaastumiste ühise organiseerimise kohta. 1935. a. aprillis toimus Üleindialise Ametiühingute Kongressi taasühinemine Puna-se Ametiühingute Kongressiga; seejuures võeti programmi punkt klassivõitluse tunnustamisest ametiühingulise liikumise alusena. See oli suureks võiduks kommunistidele, kelle osa ühtse Üleindialise Ametiühingute Kongressi loomisel oli märkimisväärne. Parempoolse Rahvusliku Ametiühingute Föderatsiooni (tekkis 1929. a.) mõju tööliis-asidele vähenes tunduvalt.

Lõpuks, 1938. aastal, ühines ka tema Üleindialise Ametiühingute Kongressiga, nähes oma lõhestava tegevuse perspektiivitust.

Ühtsuse tugevnemine mõjus töölisliikumisele positiivselt. 1936. a. laienes ja süvenes streigivõitlus, kusjuures ligi pooled streikidest lõppesid tööliste osalise või täieliku võiduga. Streigiliikumisse lülitusid üha uued rajoonid ja töölisgrupid, avarustus nõudmiste sfäär.

Aktiivset tegevust arendasid kommunistid ka talupoegade seas, organiseerides siin talurahvaliite ning propageerides feodalismi- ja imperialismivastaseid ideid. Talurahvaliidud "Kisan sabha" (mille liikmete arv ulatus 1939.a. ligi miljonini) viisid läbi rentnike retki ja demonstratsioone maadelt minemaajamise vastu, streike rendimaksu alandamise nõuetega, võitlust maa- ja veemaksu alandamise eest jne. Eriti tugev oli talurahvaliikumine a. 1934-36 Bengaalias, Pandžabis, Kerali ja Andhra provintssides.

1936. a. tuli Laknaus kokku esimene India talupoegade konverents, kus loodi Üleindialine Talurahvaliit. Kommunistide mõjutusel töötati välja "Talupojaõiguste harta", kus formuleeriti talupoegade põhinõudmised: maksude alandamine, rendi vähendamine, rentnike maalt minemaajamise keeld, ligikasuvõtjate tegevuse piiramine ja - lõppsihina - mõisa- maavalduse likvideerimine. Oma lipuks valis Üleindialine Talurahvaliit punase lipu, väljendades sellega oma solidaarsust töölistega.

"1935. aasta India valitsemise seadus". India rahva vastuseisust hoolimata kehtestas Inglise valitsus 1935. a. augustis uue seaduse India valitsemiseks. Seaduse sissejuhatav osa deklareeris kogu suverenteedi jäämist "tema majesteedile"; seega säilitas ta India täieliku sõltuvuse Inglismaast. Seadus ise koosnes kahest osast. Esimese osa ("India föderatsioon") kohaselt pidi India reorganiseeritama provintside ja vürstkontade föderatsiooniks, kusjuures feodaalsetele valitsejatele kindlustati mõju suurendamine riigiasjadele. Nad pidid saama föderaalparlamendi alamkojas 1/3 ja ülemkojas 2/5 kohtadest. Seaduse teine osa ("Provintside autonoomia") kujutas endast teatud jä-

releandmist rahvuslikule kodanlusele. Provintside pidid loodama seadusandlike organite ees vastutavad valitsused. Valimisseadus jäi kuriaalseks: kehtestati 12 kuuriat, kusjuures mõned neist (eurooplaste ja muhameedlaste kuuriad) asetati privilegeeritud seisundisse, teised aga (tööliskuuria) kannatasid diskrimineerimise all. Valimistest osavõtu õiguse sai ainult 12 % India elanikkonnast.

Uus konstitutsiooniline seadus kindlustas maa faktilise valitsemise kolonisaatoritele. Viitsekuninga kompetentsi jäid sellised olulised küsimused nagu välissuhted, riigikaitse ja rahandus. Peale selle säilitas ta vetoõiguse, erakorraliste seaduste ja dekreetide väljaandmise õiguse, parlamendi laialisaatmise õiguse ja isegi konstitutsiooni kehtivuse peatamise õiguse. Analoogiline võimutäius oli ette nähtud provintside kuberneridele. Dž. Nehru kirjutas, et 1935. a. seadus "välistas india rahva esindajatelt vähimagi võimaluse mõjutada või muuta inglise kontrolli all olevat riigiaparaati".

1935. a. konstitutsioon kutsus üle kogu India esile massilisi proteste. Kuigi India uus viitsekuningas lord Linlithgow (1936-1943) arendas laialdast demagoogiakampaaniat uue seaduse kasuks, ei lasknud india rahvas end petta. Kommunistide initsiatiivil tekkinud liikumine antiimperialistliku ühisrinde eest leidis järjest rohkem poolehoidjaid. Sotsialistid, juhtivad ametiühinglased, Üleindialine Talurahvaliit jt. massiorganisatsioonid toetasid kommunistide taktikat muuta India Rahvuskongress kõigi imperialismivestaste jõudude koondumiskohaks. Selle plaani kiitsid heaks ka paljud pahempoolsed natsionalistid. India Rahvuskongressi Laknau istungjärgul (1936.a.) tegi Dž. Nehru ettepaneku lülitada kõik patriootlikud massiorganisatsioonid India Rahvuskongressi liikmeskonda. Ent parempoolsete liidrite survele liigiti see ettepanek tagasi.

Ägedate protestide tõttu oli Inglise valitsus sunnitud loobuma konstitutsiooni I osa ("India föderatsioon")

ellurakendamisest ning keskvalitsuse osas jäi kehtima 1919. a. seadus. Konstitutsiooni II osa ("Provintside autonoomia") elluviimiseks aga organiseeriti 1937. aastal üleindialised valimised. Neist võttis osa ca 52 % valijaist (15,5 milj.). Suuremas osas provintsidest võitis absoluutse enamuse kohtadest India Rahvuskongress. Ainult Pandžabis, Bengaalias ja Sindhis saavutas juhtiva positsiooni Muhameedlaste Liiga. Valimiste tulemusi arvestades võttis Muhameedlaste Liiga 1937. a. oma programmi punkti "India täieliku rahvuslik-demokraatliku enesemääramise" nõudmise kohta, samuti sätted, mis peegeldasid töötajate huve. Tänu sellele õnnestus Muhameedlaste Liigal järgnevatel aastatel mõnevõrra tugevdada oma mõju Indias.

Loobudes mittekoostöö-poliitikast, otsustasid India Rahvuskongressi juhid aktiivselt osa võtta provintside haldamisest uue konstitutsiooni alusel. Juba 1937. a. suvel moodustasid nad üheparteilised valitsused 7 provintsis, 1938. a. aga nõustusid osa võtma Assami ja Sindhi koalitsioonivalitsustest. Seejuures deklareerisid nad, et ministriportfelle kasutavad nad võitlusvahendina India Rahvuskongressi konstruktiivse programmi elluviimisel. Mitmetes provintsidest astutigi mõningaid samme: lubati tegutseda progressiivsetel organisatsioonidel, vabastati poliitvangid, laiendati trüki vabadust jne. Kuid samal ajal propageeriti energiliselt väiteid, nagu oleksid Indias nüüd tekkinud soodsad võimalused "rahulikuks võimu üleminekuks" parlamentlikul teel ning svaradži saavutamiseks "ilma võitluseta". Niisuguste illusioonide loomine teenis objektiivselt Briti imperialismi huve, kahjustas rahvavabastuslikku liikumist ja ohustas antiimperialistliku ühisrinde eest peetavat võitlust.

Rahvavabastuslik liikumine a. 1937-39. Kuna provintsiaalvalitsused ei võtnud midagi tõhusat ette rahvamasside nõudmiste rahuldamiseks, siis hakkas streigiliikumine jälle elavnema. 1937.a. suvel puhkes 40 000 Nagpuri teks-

tiilitöölise streik, mis paistis silma oma monoliitsuse poolest ja oli tõendiks ühisrinde suurest jõust. Visa võitlus sundis ettevõtjaid järeleandmistele: nad suurendasid töötasusid ja tunnustasid tekstiilitöölise ametiühingut. 7. nov. 1938. a. toimus Bombay tööliste ühepäevane poliitiline üldstreik protestiks provintsialse seaduse vastu, mis kitsendas tööliste streikivõitlust ning andis privileege reformistlikele ametiühingutele. Solidaarsusmitingute laine haaras kogu maa. Ka 1939. aastal toimus Indias rida tööliste väljaastumisi oma õiguste kaitseks. Ca 50 % kõigist nende aastate streikidest lõppes töötajate võiduga.

Laialdane liikumine oma olukorra parandamise eest haaras talurahvahulki. Organiseeriti mitinguid, demonstratsioone, petitsioonide esitamist, protestiretki jne. kümnete tuhandete talupoegade osavõtul. See sundis provintside valitsusi mõningatele järeleandmistele: alandati rendimaksu, pikendati võlgade tasumise tähtaegu, piirati liigkasuvõtjate tegevust. Kuid mõisamaavaldust ei puudutatud.

Suure ulatuse võttis demokraatlik liikumine vürstiriikides. Elanikud nõudsid vürstivõimu piiramist, demokraatlike vabaduste kehtestamist, orjusunähtuste likvideerimist jne. Liikumise eesotsas seisis kohalikud "rahvaliidud", mis olid India Rahvuskongressi tugeva mõju all. Kommunistid vaatsid seda liikumist kui ühtse antiimperialistliku võitluse koostisosa ning püüdsid ühendada vürstiriikide kõiki demokraatlikke elemente ühise tegevusprogrammiga. Ent India Rahvuskongressi parempoolsed liidrid pidasid visalt kinni oma "mittevägivaldsete tegevusmeetodite" kasutamise poliitikast, mis määras liikumise nurjumisele. 1939. a. algul organiseerisid Gandhi ja Patel "kodusliku mittealistumise" kampaania Radškoti vürstiriigis, Gandhi kodukohas. Suunatud esialgselt kohaliku radža vastu, arenes kampaania peagi Inglise imperialismi vastaseks liikumiseks. Saavutanud mõned lubadused (mis lubadusteks jäidki), lõpetati kampaania faktiliselt status quo'ga. Võitjaiks jäid niisiis radža ja teda toetavad kolonisaatorid.

Antiimperialistlik liikumine a. 1937-39 haaras ka "puutumatud", keda oli ca 40 milj. Nad nõudsid oma seisukorra parandamist ja võrdõiguslikkuse tunnustamist ühiskonnas. Nende nõudmisi toetas Gandhi, deklareerides, et "puutumatud" on üks osa hindudest ja et nende eraldamine inglaste poolt erikuuriasse on vastuolus india rahva huvidega. Kolonisaatorid olid lõpuks sunnitud järeleandmistele.

Kasutades ära rahvavabastusliku liikumise tõusutendentsi Indias a. 1937-39, suunasid kommunistid oma peatähelepanu antiimperialistliku ühisrinde loomisele. Probleem oli eriti aktuaalne seoses sõjakollete kujunemisega Euroopas ja Kaug-Idas ning Lääne imperialistide fašistliku agressiooni mahitava poliitikaga. (Rahvasteliidu tegevus, Franco toetamine, Müncheni sobing jne.)

Tõsiseks ohuks Indiale oli jaapani militaristide demagoogiline propaganda, mis püüdis serveerida Jaapani ja tema fašistlike liitlaste agressiivseid kavatsusi koloniaalrahvaste "vabastusaktsioonina"; mõned India Rahvuskongressi tegelased, sealhulgas Bos, hakkasidki selle demagoogia mõjul nägema "kolmikliidu-maadest" liitlasi rahvavabastuslikus liikumises. Võitluseks imperialismi ja eriti kasvava fašismiohu vastu taotlesidki india kommunistid ühisrinde loomist. Ühisrinde tsentrumiks kavandati India Rahvuskongress, mille liikmete arv tõusis 1939. aastaks ca 5 miljonini ja kus ühtlasi oli toimunud pahempoolse tiiva edasine tugevnemine. Ent parempoolsete rahvusliidrite vastupanu ajas selle ühisrinde loomise nurja.

India Teise maailmasõja aastail. 3. sept. 1939. a. deklareeris viitsekuningas lord Linlithgow India "sõdivaks pooleks". Kohe seejärel anti koloniaalvõimude poolt välja rida rangeid seadusi ("India kaitse kohta" jt.), mis laiendasid riigiorganite võimupiire ja piirasid demokraatlike organisatsioonide tegevusvabadust. Rida progressiivseid ajalehti suleti. Tugevdati repressioone kommunist-

tide suhtes. Valitsusvõimud said õiguse areteerida igäht, kelle tegevus kujutas endast "ohtu maa kaitsele". Teiselt poolt aga taotlesid inglased rahvusliku kodanlusega koostööd, ilma milleta poleks Inglismaa suutnud maksimaalselt ära kasutada India loodusressursse. Sel eesmärgil lubasid nad Indiale uue konstitutsiooni ja dominiooni staatuse "kõige lähemal ajal" pärast sõda.

Ent India Rahvuskongressi liidreid see lubadus ei rahuldanud. Olles küll põhimõtteliselt koostöö poolt inglasega, püüdsid nad siiski viimastelt välja pressida võimalikult suuri järeleandmisi: lubadust täielikule sõltumatusele pärast sõda ning otsekohe - parlamendi ees vastutava valitsuse loomist. Kolonisaatoritele tundusid need nõudmised liiga suurtena ja nad keeldusid neid rahuldamast. Siis alustas India Rahvuskongress Gandhi juhtimisel 1940. a. oktoobris uut "kodanliku mittealistumise" kampaaniat. Vastuseks sellele areteerisid inglased ca 25 000 juhtivat kongressisti, süüdistades neid "India kaitse kohta" käiva seaduse rikumises. See massiline vangistamine nõrgendas pikaks ajaks India Rahvuskongressi võitlusjõudu.

Hoopis teistsugune oli koloniaalvõimude suhtumine Muhameedlaste Liiga üleskutsetesse India jaotamiseks ja omaette Pakistani riigi loomiseks. Andes igati mõista, et see plaan on Inglismaale vastuvõetav, püüdsid koloniaalvõimud lõkkele puhuda vaenu hindude ja muhameedlaste vahel ning organiseerida uusi kokkupõrkeid. Sellele poliitikale aitas kaasa "Hindu mahasabha", arendades liikumist "ühtse ja jagamatu India" eest, mis oli suunatud muhameedlaste vastu.

India progressiivsed jõud rakendasid samal ajal kogu oma energia võitluse hoogustamisele India täieliku sõltumatuse eest. Nad võtsid aktiivselt osa streigiliikumisest (Bombay, Kalkutta, Lahnau jt.), ametiühingute tugevdamisest, talurahva võitlusest (Madrased ja Ühendprovintides) jne. Hoolimata rasketest töötingimustest suutsid india kommunistid oma mõju ja populaarsust rahvamassides suurendada.

Olulisi muudatusi India ellu tõid NSV Liidu sõtta-astumine ja sellele järgnenud sõjategevuse puhkemine Vaikse ookeani basseinis, mis tõi sõja India piiridele. Inglismaa oli sunnitud revideerima oma senist poliitikat. 1941. a. detsembris vabastati vanglast juhtivad kongressistid. 1942. a. märtsis aga saabus Indiasse sir Stafford Cripps, et püüda läbirääkimisi India rahvuslike liidritega. Cripps tõi endaga kaasa Inglise valitsuse deklaratsiooni, mille põhipunktid olid järgmised:

- 1) pärast sõda luuakse India Liit dominiooni õigustes;
- 2) uue konstitutsiooni väljatöötamiseks luuakse Indias Asutav Kogu;
- 3) India Liiduga mitte ühineda tahtvad provintsid ja vürstiriigid säilitavad endised suhted Inglismaaga;
- 4) sõja ajal ei tehta mingeid muudatusi India valitsemises.

Inglise valitsus kutsus kõiki India parteisid selle deklaratsiooni alusel alustama aktiivset koostööd koloniaalvõimudega. Muhameedlaste Liiga tunnistas deklaratsiooni vastuvõetavaks, India Rahvuskongressi liidrid aga mitte. Siis hakkasid inglased süüdistama India Rahvuskongressi juhte (eriti Gandhit) nipponofiilsuses. Selle suunaliseks propagandaks andis materjali nii S.T.S. Bosi üleminek jaapanlaste poolele (1941. a.) kui ka Gandhi ettepanek alustada läbirääkimisi Jaapaniga, et viimase väed ei tungiks Indiasse (1942. a.). Tõlgendades ilmnenuid fakte suvaliselt, areteerisid koloniaalvõimud 1942. a. augustis kõik India Rahvuskongressi liidrid; partei ise keelati.

Kuid inglastel ei õnnestunud nende aktidega murda indiaalaste vastupanu Inglismaa poliitikale Indias. Aastail 1942-43 toimus Indias rida Inglise-vastaseid väljaastumisi. Eriti massilised olid need 1942. a. sügisel, kus neis väljendus rahvahulkade protest majanduslike raskuste, elu-

kalliduse tõusu ja repressioonide vastu. Võitlus ei la-
kanud ka järgnevatel aastatel. Väga visa oli talupoega-
de liikumine Bengaalias, Bihari ja Kerali provintsidest
jt. piirkondades.

Taktikalistel kaalutlustel legaliseerisid inglased
1942. a. suvel India Kommunistliku Partei. Kuigi see samm
oli suurel määral formaalne (juhtivad kommunistid jäid en-
diselt vanglasse), võimaldas ta Kommunistlikul Parteil
siiski oma positsioone tugevdada. Tema liikmete arv kas-
vas lühikese ajaga kolmekordseks (1942. a. - 5000 liiget,
1943. a. - 16 000 liiget). 1943. a. maikuus toimus partei
I kongress, mis tegi kokkuvõtte senisest tööst ja kavandas te-
gevusplaani tulevikuks. Kongress kutsus india rahvast
üles võitlema fašistlike agressorite kui demokraatia ja
vabaduse peavaenlaste vastu, Indiasõltumatuse eest, kõi-
gi poliitvangide vabastamise eest, töötasu tõstmise eest,
nälja ja spekulatsiooni vastu. Kongress pööras suurt tä-
helepanu vajadusele aktiveerida tegevust ametiühingu-
tes ja talupoja-organisatsioonides. Otsustati laiendada
ka propagandat partei ajakirjanduse kaudu. Reas kohtades
organiseeriti kommunistide juhtimisel toitluskomiteesid
võitluseks näljachu vastu. Need komiteed jagasid puudust-
kannatajale mõisnike ja liigkasuvõtjate poolt peidetud
teravilja, agiteerisid kehvikuid täis külvama maid, kust
rentnikud olid minema aetud, jne.

Sõja lõpu-aastatel hakkasid Inglise võimud uuesti ot-
sima võimalusi kokkuleppele jõudmiseks India rahvusliid-
ritega. Uus viitsekuningas lord Waywell (1943-47) vabas-
tas 1944. a. algul kongressistid vanglast. Algasid läbi-
rääkimised Muhameedlaste Liiga ja India Rahvuskongressi
juhtide vahel - esialgu vahendajate kaudu, sept. 1944.a.
vahetu kirjavahetuse kaudu Gandhi ja Jinnah' vahel. Ent
edu oli minimaalne. 14. juunil 1945. a. kutsuti viitseku-
ninga poolt kokku Simla konverents, kus olid esindatud
India Rahvuskongress, Muhameedlaste Liiga, sikhid jt. re-
ligioossed kogukonnad. Ka see nõupidamine ei andnud lahen-

dust akuutsetele probleemidele. Hindude ja muhameedlaste vahelisi lahkkelisid ei suudetud likvideerida. Seda, mui- de, kolonisaatorid taotlesidki, sest see säilitas neile ühtlasi lootused oma koloniaalse valitsemisea pikendamiseks Indias.

Inglased püüdsid iga hinna eest oma positsioone Indias säilitada ja tugevdada. See oli aga üsna raske ülesanne, arvestades lisaks rahvavabastusliku liikumise unele tõusule 1945. a. ka nihkeid India majanduselus sõja-aastatel ja üha kasvavat Ameerika konkurentsi.

India põllumajandusele olid sõja-aastad raskeks perioodiks. Impordi järsk vähenemine ja loodusõnnetused põhjustasid 1943. aastal näljahäda ca 125 miljonile inimesele. Tehnilistele kultuuridele (puuvill, džuu, õliseemned) ei leidunud enam turgu. Sajad tuhanded talupojad laostusid.

India tööstus arenes samal ajal tõusuteed, sest suurenes nõudmine, väliskonkurentts aga vähenes tunduvalt. Kui üldse India tööstustoodang kasvas a. 1939-44 üle 20 %, siis eriti laiendasid tootmist need tööstusharud, mis teenisid sõjapidamise huve (metallurgia-, relva-, keemiatööstus). Suurenes India rahvusliku kapitali osa tööstuses. Märkavalt tugevnesid sõja-aastatel monopolistlikud rühmitused. Tata koondas peale metallurgiakontserni oma kätte veel mitmed tekstiili- ja keemiavabrikud, raudtee- ja lennukompaniid, pangad, kaubandusettevõtted jne. Birla kujunes võimaks monopolistlikuks ühenduseks, mille haarmed ulatusid paljudesse tööstusharudesse, transporti, kaubandusse ja põllumajandusse; Birlale kuulus ka Kalkutta kommertspank ja rida ajalehti. Tugevnesid ka teised monopolistlikud grupid (Dalmija-Džain, Singhaniija, Valtšand jt.). Tihedalt liitusid finantskapitaliga mitmed India feodaalvürstid (Gwallior'i, Džaipuri jt. maharadžad).

Tõsiseks ohuks Inglismaa positsioonidele Indias kujunes Ameerika kapitali üha intensiivistuv agressioon. USA osatähtsus kasvas sõja-aastail nii India ekspordis (2,5 korda) kui ka impordis (4 korda); Indiasse saabus rida USA

komisjone ja eksperte ülesandega leida efektiivsemaid võimalusi Ameerika kapitalimahutusteks "Briti krooni kõige sätendavamas pärlis". Loomulik, et selline ekspansionistlik tendents teravdas Inglismaa ja USA suhteid ja komplitseeris inglaste taotlusi oma positsioonide säilitamiseks Indias.

Eriti ähvardas neid taotlusi aga rahvavabastusliku liikumise uus tõus 1945. a. Järsult kasvas streigiliikumine. Sagenesid kokkupõrked politseiga. Tõuke uuele tõusule andsid Nõukogude armee edusammud, mis viisid paljude Euroopa rahvaste vabanemisele ja fašistliku Saksamaa kapituleerumisele, aga samuti kolonialismivastase võitluse aktiveerumine Kagu-Aasia maades.

IRAAN AASTATEL 1918-1929

Sotsiaal-majanduslik ja poliitiline kord. Uusima aja lävel oli Iraan poolkoloniaalne ja poolfeodaalne maa. Lõunapoolsetel ja keskaladel võimutses Inglise imperialism, põhjaosa kuulus aga tsaari-Venemaa mõjusfääri. Majanduslikult profiililt oli Iraan nõrgalt arenenud agraarmaa. Maa (samuti ka irrigatsiooniseadeldised) kuulus šahhile, mõisnikele, vaimulikele ja rändhõimude aristokraatidele. Enemik talupoegi asus feodaalide maaaladel, kasutas ja haris neid ning pidi feodaalrendi ja riigimaksude näol ära andma suurema osa saagist, sageli koguni kuni 4/5. Talupoegi-eraomanikke oli väga vähe. Talupoegade enamik elas raske ekspluatatsiooni tingimustes vaeselt, erandi moodustas väikesearvuline kulaklik element.

Vabrikutööstus oli Iraanis nõrgalt arenenud. Nimekamad ettevõtted kuulusid väliskapitalile. Iraani rahvusliku kodanluse valduses olid mõningad tekstiili-, naha- jt. tööstusettevõtted. Laiemalt olid arenenud käsitöö ja manufaktuur.

Iraani kõige arvukamaks klassiks oli talurahvas. Tööliskond oli väikese arvuline, pealegi laiali pillatud väikeste ettevõtete vahel, ja poliitiliselt organiseerimata. Tema ekspluateerimise aste oli kõrge, tööpäev ulatus sageli 14-16 tunnini ja palk oli seejuures väga madal.

Ka Iraani kodanlus oli nõrk, selle ladviku moodustasid kompradoorid, suurkaupmehed, kes olid seotud välis-

kapitaliga ja moodustasid imperialismi agentuuri. Kodanluse enamik koosnes rahvuslikust ja linna-väikekodanlusest, kusjuures rahvusliku kodanluse domineerivaks osaks oli kaubandusega tegelev kodanlus.

Riigikorralt oli Iraan konstitutsiooniline monarhia eesotsas feodaalse Kadžaaride dünastiaga, kes oli tihedasti seotud välisimperialismiga ja leidis kindlat tuge feodaalide kõige reaktsoonilistest esindajate, kompradooride ja kõrgemate vaimulike poolt. Imperialismi ja kehtiva režiimi lepitamatu vastujõu moodustasid tööliselised ning talupojad. Kuid koloniaalse orjastamise, kadžaaride ja suurfeodaalide reaktsoonile vastu võisid välja astuda ka kesk- ja väikekodanlus ning osa Iraani aristokraatiast, nagu hiljem näeme.

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon ja Iraan. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni mõju Iraani ajaloo edasisele kujunemisele oli kahtlematult suur. Ta tegi lõpu tsaarivalitsusele ja selle poliitikale Iraani suhtes. Uus, nõukogude võim asus teostama rahvaste võrdsuse, nende iseseisvuse austamise, sõpruse ja rahu poliitikat. Lähituses Venemaa ja Ida muhameedlastele 20. nov. (3. dets.) 1917 kuulutas Nõukogude valitsus annulleerituks 1907. a. kokkuleppe Iraani jagamise kohta Inglismaa ja tsaari-Venemaa vahel, lubas Vene väed Iraanist välja viia, mis 1918. a. kevade alguseks ka teostati.

Jaanuaris 1918 tühistas Nõukogude valitsus kõik lepingud, mis kitsendasid Iraani õigusi vabale ja iseseisvale eksisteerimisele. Teade Nõukogude valitsuse loobumisest mittevõrdõiguslikest lepingutest tekitas Iraanis väga sügava mulje.

Inglise - Iraani leping a. 1919. Hoopis erinevalt toimisid inglise imperialistid. Nad saatsid oma sõjaväeosad ka põhja- ja kirdealadele ning 1918. a. suveks kindlustasid kontrolli kogu Iraani üle. Inglise imperialismi eesmärgiks

oli Iraani täielik koloniaalne orjastamine ja temast interventsiooniplatsdarmi loomine Nõukogudema vastu. Siit läksid inglise intervendid Taga-Kaukaasiasse ja Kaspiatagustele aladele. Iraanis moodustati Inglise-sõbralik valitsus, kes tugines feodaalide kõige reaktioonilistele ringkondadele - kompradooridele ja kõrgematele vaimulikele. Ostes ära selle valitsuse nimekad liikmed, surus Inglismaa 9. aug. 1919. a. Iraanile peale lepingu, mille eesmärgiks oli muuta Iraan Inglise protektoraadiks. Inglismaa kindlustas endale õiguse saata nõunikud riigi-aparaadi erinevatesse ametkondadesse, mis tagas kontrolli nende tegevuse üle. Iraani väeosadesse tulid Inglise ohvitserid ja instruktorid, kes selliselt kontrollisid Iraani armeed. Orjastavatel tingimustel sai Iraan laenu 2 milj. naelsterlingi ulatuses. Iraan pidi andma kontsessiooni raudteede jne. ehitamiseks, pidi nõustuma Inglise kaupadele soodsate tollide määramisega jne.

Ülestõus Täbrises. Inglise orjastamispuüed ja 1919.a. leping kutsusid esile Iraani rahva sügava protesti. Kogu maal toimusid miitingud, demonstratsioonid, kus nõuti mainitud lepingu tühistamist, inglise imperialistide lahkumist Iraanist, sõbralike suhete loomist Nõukogudemaaga. Algas rahvuslik vabastusvõitlus, millel olid mitmed kolded. Üks neist asetnes Iraani Aserbaidžaanis, keskusega Täbris. Siin puhkes laiade rahvamasside osavõtul 1920. aprillis ülestõus Aserbaidžaanis Demokraatliku Partei juhtimisel, kes väljendas sealse rahvusliku kodanluse huve. Selle partei juhiks oli Mohammed Hiabani. Ülestõusnud haarasid oma kätte valitsusasutused, ajasid minema šahhi võimu esindajad. Iraani iseseisvuse huvides nõuti Inglise - Iraani 1919. a. lepingu tühistamist, peale selle medžlise kokkukutsumist, demokraatliku valitsuse moodustamist, sisereforme jne. Aserbaidžaanis demokraadid jäid Täbrises võimu juurde mitmeks kuuks ja tugipunkte oli neil mujalgi Iraani Aserbaidžaanis. Kuid püsivamaks uus võim siiski ei kujunenud. Selle partei

juhtkond eesotsas Hiabaniga ei hinnanud küllalt rahvamasside tähtsust ega püüdnud nendega sidemeid kindlustada, ei asunud agraarküsimuse lahendamisele, mida ootas talupoegkond, ei loonud võitlussidemeid rahvusliku vabastusliikumise teiste kolletega, ei astunud küllalt resoluutselt välja pead tõstva reaktsiooni vastu, siirdus kaitsetaktika harrastamisele jne. Kõik see tuli kasuks vaenlastele. 1920. a. septembris surusid ülestõusu Täbrises maha šahhi väed, keda igati toetasid inglased ja kohalikud reaktsionäärid. Hiabani ja mitmed tema kaaslased lasti maha Iraani kasakate poolt.

Rahvusliku vabastusvõitluse puhkemine Gilanis. Kõige silmapaistvamaks rahvusliku vabastusvõitluse koldeks oli Gilani provints. Inglise interventide lüüasaamine Punaarmeelt Taga-Kaukaasias ja Turkestanis ning nende pagemine stimuleeris kõigepealt välja astuma Kutšek-khaani oma džengellastega.¹ 1920. a. kevadel hõivas ta oma partisanidega Rešti ja kindlustas end järgnevalt kogu Gilanis. Rahvusliku vabastusvõitluse tõusu tingimustes kuulutati juuni algul Reštis välja Gilani vabariik ja moodustati ajutine revolutsiooniline valitsus Kutšek-khaaniga eesotsas. See tugines laiale ühisrindele, mis haaras kesk- ja väikemõisnikke, kaubandusega tegelevat kodanlust Kutšek-khaani juhtimisel (teda toetas ka üsna suur osa talupoegkonnast), väikekodanlikku intelligentsi Ehsanollaga eesotsas, põllutöölisi (peamiselt kurdid) Halu Kurbanit juhtimisel ja kommuniste. Iraani Kommunistlik Partei asutati 1920. a. juunis umbes paar nädalat pärast Gilani vabariigi väljakuulutamist ning tema esimeseks tähtsaks sammuks oli osavõtt Gilani revolutsioonist. Ühisrinde kestus oli võrdlemisi lühiajaline. Gilani vabariigi valitsuse peaeesmärk oli võitlus Iraani koloniaalse orjastamise vastu.

---

¹ Džengellasteks kutsuti antiimperialistlikust partisaaniliikumisest osavõtjaid Gilanis. Liikumine oli tekkinud juba enne Esimest maailmasõda ja selle nimekam juht oli Kutšek-khaan. Džengellaste nimetus tuli pärsiakeelsest sõnast "džengel", s. o. mets, kus partisanid varju leidsid.

Samal ajal kerkis üles teisi küsimusi, mis ühisrindes sügavaid lahkavusi tekitasid. Kutšek-khaan ja tema mõttekaaslased olid revolutsiooni süvendamise, laiade masside mobiliseerimise ja kaasatõmbamise vastu. Nad ei pooldanud mõisnike maade üldist konfiskeerimist, hakkasid suhtuma üha enam vaenulikult kommunistidesse. Samal ajal astusid Kutšek-khaani ja kodanlusega koostöö vastu välja kommunistliku partei vasempoolsed elemendid. Ekslikult kinnitasid nad, et Iraanis on sotsialistlikuks revolutsiooniks juba tingimused olemas, mida arvestades tuleks ka tegutseda. Vastuolude kasvu tagajärjel lagunes ühisrinne. Kutšek-khaan lahkus oma džengellastega Reštist. 31. juulil moodustati siin uus, vasempoolne valitsus Ehsanolla juhtimisel. Uue valitsuse tegelik poliitika oli vastukäiv kodanluse ja ka väike-ning keskaadli huvidele ega suutnud kindlustada talupoegade ning tööliste teadlikuma osa poolehoidu. Vasempoolse valitsuse poliitika vastu astus 1921.a. oktoobris välja Iraani Kommunistliku Partei uus Keskkomitee Haidar-khaan Amuogluga eesotsas. Uus Keskkomitee luges ebaõigeks vasempoolsete poliitika, pidades silmas Iraani toleaegeid tingimusi ja olukorrad, ning pidas vajalikuks ühisrindede moodustamist tööliklassist kuni rahvusliku kodanluseni, kusjuures võitluse teravik tuleb suunata imperialismi, kadjaaride võimu ja reaktsioniliste suurfeodaalide ja kompradooride vastu. Sellest lähtudes loeti tarvilikuks ühisrindede taastamist ka Kutšek-khaaniga.

Riigipööre Teheranis 21. veebr. 1921. a. Iraani - Nõukogude leping 1921. a. Kasvav rahulolematuse ja rahvusliku vabastusvõitluse tõus näitasid inglise imperialistidele, et Iraani orjastamise poliitika teostamine koostöös kõige reaktsioonilisemate ringkondadega ei anna oodatud tulemusi. Uue valitsuse moodustamiseks organiseerisid nad 21. veebr. 1921.a. riigipöörde, mis teostati Iraani kasakate poolt Reza-khaani juhtimisel. Uueks peaministriks sai Inglise orientatsiooniga Seid Zija ed Din. Reza-khaan kindlustas endale kasakate

diviisi ülema ja järgnevalt ka sõjainistri koha. Uus valitsus pidi maha suruma rahvusliku vabastusliikumise, aga samal ajal pidi tagama Inglise huvide rahuldamise. Seid Zija ed Dini valitsus lubas mitmesuguseid reforme, mis pidid rahustama kodanlust, kesk- ja väikeaadlit-talupoegi, töölisi. Ta tühistas Inglise - Iraani lepingu aastast 1919, mida Inglise imperialism, silmas pidades kujunenud olukordi, enam ei kaitsnud. 26. veebr. 1921. a. sõlmis Iraani valitsus avalikkuse survele Iraani - Nõukogude lepingu, mis näitas üha selgemini Nõukogudemaa poliitilist joont Iraani suhtes. Selles annulleeris Nõukogude valitsus kõik lepingud, mis tsarism oli Iraaniga sõlminud või Iraani arvel sõlminud ja mis ei olnud kooskõlas Iraani sõltumatusega. Nõukogude valitsus loobus kõigist kontsessioonidest, andis Iraanile Vene kapitalile kuuluvad raudteed, telefoni- ja telegraafiliinid, Vene - Iraani panga varad jne. Turkmantšai rahulepingu tühistamisega võis Iraan uuesti Kaspia merel sõjalaevastikku pidada. § 6 alusel võis Nõukogude valitsus saata sõjaväed Iraani territooriumile, kui see ähvardab kujuneda sõjaliseks baasiks Nõukogude Venemaa vastu ja Iraan ise selist ohtu ei suuda kõrvaldada. Iraani iseseisvus leidis lepingus täielikku tunnustamist. 1921. a. leping oli võrdõiguslik ja sellisena tervitati seda Iraani rahva poolt.

Seid Zija ed Dini valitsus kujunes lühiajaliseks. Et Inglise-sõbralik poliitika tegelikult jätkus, lubatud reformid jäid tulemata, kasvas rahulolematuus Seid Zija ed Dini valitsuse vastu. Šahh ja õukondlik aristokraatia ei lepinud oma mõju ahenemisega. Süvenesid vastuolud Reza-khaaniga, kes ikka enam taotles võimu juurde tulekut ning otsis tuge rahvuslikult kodanluselt, liberaalselt aristokraatialt ja ka USA-lt, vastukaaluks Inglismaale. 1921. a. 25. mail teostas Reza-khaan kasakate väeosade abil Teheranis riigipöörde. Seid Zija ed Dinil tuli maalt lahkuda. Uueks peaministriks sai Iraani mõisnik reaktisionäär Kavam es Saltane, kes orienteerus Ameerika Ühendriikidele. Reza-khaan jäi esialgu sõjainistriks ning alistas epdale kogu sõjaväe. Esime-

seks küsimuseks, millele valitsus tähelepanu pööras, oli rahvusliku vabastusvõitluse purustamine.

Gilani revolutsiooni likvideerimine. 1921. a. kevadel moodustati Resti uus ühisrinne, mille tagajärjel kujunes ka uus valitsus Kutšek-khaani juhtimisel. Kuid tõelist koostööd ega usaldust siiski ei kujunenud. Kutšek-khaan ei nõustunud Haidar-khaani poolt ettenähtud sotsiaalsete reformidega. Ehsanolla võttis ette omal käel sõjaretke Teherani valitsuse vastu, mis nurjus ja mille tagajärjel ta langes valitsusest välja. Kutšek-khaan lähenes Inglise agentidele ja Iraani reaktioonäridele. Hirmuga jälgis ta kommunistide mõju kasvu ja otsustas kommunistlikule parteile löögi anda. Ta kutsus Haidar-khaani nõupidamisele, kus see 29. septembril džengellaste poolt maha lasti. Kurbanil, kes oli Haidar-khaaniga ühes olnud, õnnestus pageda ja hiljem läks ta üle šahhi valitsuse poole. Ehsanolla pages Nõukogude Aserbaidžaanis. Ühisrinde lagunemise olukorras oli Teherani vägedel lihtne alistada Rest, mis toimus 2. nov. 1921. a. Kutšek-khaan, kes pages, leiti hiljem külmununa Talõgi metsamäästikus. Gilani vabariigil ja revolutsioonil oli lõpp.

Ülestõus Horassanis. Kolmandaks rahvusliku vabastusvõitluse koldeks oli Horassan keskusega Mešhedi linn. Siin puhkes ülestõus 1921. a. suvel ja kujunes uus võimuorgan - rahvuslik komitee - polkovnik Mohammed Tagi-khaaniga eesotsas. Uus võim oli kodanluse, mõisnike ja natsionalistliku intelligenti huvide väljendajaks, ta luges vajalikuks võidelda välisimperialismi vastu Iraani iseseisvuse nimel, pidas tarvilikuks medžlise kokkukutsumist ja mõningate kodanlike reformide teostamist. Maal hakkas arenema mõisnike vastu suunatud talurahvaliidumine, mida aga uus valitsus ei toetanud. Rahvusliku vabastusliikumise Horassanis surusid valitsusväed maha 1921. a. sügisel, kusjuures Mohammed Tagi khaan sai surma.

Rahvusliku vabastusvõitluse tähtsusest. 1921. a. lõpuks oli rahvuslik vabastusvõitlus kogu Iraanis likvideeritud. Ei õnnestunud vabastada Iraani välisimperialismist ja murda Iraani oma reaktsioonilisi jõude. Rahvuslik vabastusliikumine, nagu nägime, arenes ajaliselt ja territoriaalselt üsna killustatult. Töölisklass oli liiga nõrk selle juhtimiseks, kodanlus aga kõikuv ja reeturlik. Kuid siiski suudeti nurja ajada Inglise imperialismi Iraani orjastamise plaanid nii, nagu need olid kavatsetud 1919. a. Inglise imperialismile aga jäid veel vägagi mõjukad positsioonid Iraanis; Inglise - Iraani naftakompanii jäi väramatult püsima, samuti šahhinšahhi pank jne.

Kadžaaride dünastia troonilt kõrvaldamine. Reza-khaani kuulutamine Iraani šahhiks. Pärast rahvusliku vabastusvõitluse mahasurumist hakkas võim üha rohkem koonduma Reza-khaani kätte. Tema autoriteet tugevnes mõisnike ja kodanluse ringkondades, kes nägid temas oma huvide järjekindlat kaitsjat. 1923. a. sügisel, arvestades Reza-khaani positsiooni tugevnemist, nimetas šahh ta peaministriks. Järgnevalt alustab ta juba võitlust šahhi enda vastu. Veel samal aastal pidi šahh siirduma välismaale, mida aga kasutati jõudude mobiliseerimiseks tema vastu. 31. okt. 1925 kõrvaldas medžlis (s.o. parlament) šahhi troonilt ja andis riigivõimu kogu täies ajutiselt Reza-khaanile. 12. dets. 1925 äsja kokkuastunud Asutav Kogu, koosnedes Reza-khaani pooldajatest mõisnikest, kaupmeestest ja vaimulikest, valis ta uueks šahhiks. Nii langes feodaalne kadžaaride dünastia, kelle seljataha oli koondunud kitsas reaktsiooniline ringkond; tema asemele tuli uus Pählevi dünastia, kelle kandepinna moodustasid laiemad mõisnike ja kodanluse ringkonnad, kes leidsid toetuse ka üsna olulise osa vaimulike poolt. Teostades mõisnike ja kodanluse ringkondade diktatuuri, võitles Reza-šahh tugeva keskvõimu kindlustamise eest. Tuginedes reorganiseeritud armeele, purustas ta mõningate suurfeodaalide mässud, likvideeris nende separatistlikud püüded. Samal ajal surus ta maha siin-seal puhkenud talurahva-rahutused, purustas töö-

lisklassi võitlusorganisatsioonid, surus kommunistliku partei pöranda alla, keelas demokraatlikud ajalehed jne. Reformid, mis teostati järgnevalt, vastasid teda toetavate ühiskondlike jõudude huvidele.

Iraani suhted Nõukogude Liiduga. Inglise ja Ameerika Ühendriikide võistlus Iraanis. Inglise imperialistidel nurjus Iraani täielik orjastamine ja seda püüdsid Ameerika Ühendriigid ära kasutada oma positsioonide tugevdamiseks. Kahel korral hankisid nad Kavam es Saltane valitsuselt naftakontsessioonid Põhja-Iraanis, kuid osalt Inglismaa, osalt aga Nõukogude valitsuse nõudmisel pidi Iraani valitsus need annulleerima. Oluliseks sammuks USA mõju tugevnemise suunas oli Ameerika Ühendriikide finantsmissiooni saabumine Kavam es Saltane valitsuse kutsel A. Milspaugh'ga eesotsas Iraani. Finantside reorganiseerimise tähe all läks Milspaugh' kontrolli alla kogu Iraani rahandus, aga ka mõned muud majandusalad. Kasutades ära oma mõjukat positsiooni seadis Milspaugh endale ülesandeks õõnestada Inglise kapitali positsiooni Iraanis ja tasandada teed USA kapitali sissetungiks. Samal ajal püüdis ta vastu töötada ka Iraani - Nõukogude Liidu sõpruslele.

Milspaugh' missioon pidi lahkuma 1927. a., kuna selle tegevus sattus üha rohkem vastuollu Iraani iseseisvuse kindlustamise püüdlustega.

Hoolimata Inglise ja USA imperialistide vastutöötamisest valitsesid 1920. aastate teisel poolel Iraani ja Nõukogude Liidu vahel sõbralikud suhted. 1927. a. sõlmiti mõlema maa vahel neutraliteedipakt, mis aitas Iraani rahvusvahelist positsiooni tugevdada. Samal aastal sõlmiti mõlema maa vahel ka kaubaleping, mis võimaldas tunduvalt laiendada kaubavahetust. Kasutades oma rahvusvahelise positsiooni tugevnemist tühistas Reza-šahhi valitsus veel senini püsinud kapitulatsioonide režiimi ja asus ellu viima Iraani huvidest lähtuvat tollipoliitikat.

IRAAN AASTATEL 1929-1945

Iraan majandusliku kriisi olukorras. Majanduslik kriis a. 1929 - 1933 tähendas rasket lööki Iraani ökonomikale. Langes nii põllumajanduslik kui ka tööstuslik toodang, kahanes sise- ja väliskaubandus. Seoses passiivse kaubandusbilansi kasvamisega halvenes järsult Iraani finantsolukord. Töötavate hulkade olukord muutus üha raskemaks. Hoolimata sellest, et põllumajandussaaduste hinnad langesid, nõudsid mõisnikud talupoegadelt renti endises suuruses või mõnikord isegi enam. Linnades võttis maad tööpuudus ja nälg. Sotsiaalsed vastuolud teravnesid. Majandusliku kriisi mõjude penendamiseks pani valitsus 1931. a. väliskaubanduse alal kehtima riikliku monopoli, mis taotles impordi ja ekspordi reguleerimist.

Reza-šahhi valitsuse majanduspoliitika. Tuginedes mõisnike ja kodanluse blokile, teostas Reza-šahh ka nende huvidele vastavat majanduspoliitikat. Tähtsaks sammuks sel alal oli Rahvusliku Panga asutamine 1928. a., mis kujunes riigi keskpangaks pangatähtede emissiooni õigusega. Uus pank tõrjus mõnel määral tagaplaanile senise Inglise kapitaliga töötava keskse finantsasutuse nn. Šahinšahhi panga. Mõne aasta pärast kaotas see pangatähtede emitteerimise funktsiooni. 1929. a. kehtestati tsiviilkoodeks, mis tagas eraomandiõiguse maksvelepääsu maavaldues. Uus olukord tuli suuresti kasuks senistele feodaalidele, aiades nende olukorda igati kindlustada. Talupoegade sõl-

tuvus maaomanikest jäi endiselt püsima, rendi suuruse määras nagu varemgi maaomanik. Riik kaitses igati mõisnikku. 1930. aastate algul kehtestati mitmed seadused, mis olid suunatud otseselt talupoegade vastu ja milles oli ette nähtud ränk karistus talupoegadele, kes astusid välja ühel või teisel viisil mõisniku vastu. Valitsus hakkas müüma riigimaid, kehtestades aga sellised müügitingimused, mille järgi sellest operatsioonist said kasu vaid mõisnikud ja kulkud. Senistest kirikumaaadest läks osa hariduse ja kirikumaaade ministeeriumi kätte, osa vaimulikele eraomandiks ja ostu korras ka mõisnikele. 1931. a. asutati Põllumajanduspank, mille ülesandeks oli maavalduse tagatisel krediidi andmine. Ka siin olid kasusaajad esijoones mõisnikud. Valitsus parandas mõnel määral irrigatsioonisüsteemi, õhutas mõisnikke üle minema kapitalistlikule süsteemile, ehitas eeskuju andvaid katsejaamu, virgutatas tehniliste kultuuride ning paremate loomade kasvatamisele jne.

Üsna suurt rõhku pani Reza-šahhi valitsus tööstuse arendamisele. Ta soodustas masinate sissevedu, vabastas äsja asutatud ettevõtteid teatud ajaks maksudest, vastava tollisüsteemiga kaitses siseturgu välisvõistluse eest, kutsus üles aktsiaühingute asutamisele, kapitalide paigutamisele tööstusse jne. Vabrikute ja ettevõtete asutajateks olid osalt eraisikud, vähemal määral üksikult, enamikus aktsiaühingutesse koondunult, osalt aga ehitas neid riik. Iraani tööstus oli 1930. aastatel kergetööstus, alles Teise maailmasõja eel kujunes teatud alus ka rasketööstusele metallurgia näol. Üheks tähtsamaks tööstusharuks oli tekstiilitööstus. 1940. a. oli Iraanis 25 suurt tekstiilivabrikut. Selle kõrval oli Iraanis rida villa-, suhkru-, tsemendi-, naha- ja tikuvabrikuid, relvatehaseid, riisi- ja puuvilla puhastamise ning toiduainetetööstuse ettevõtteid jne. Vabrikutööstuse toodang ulatus 1940/41. aastal kogu rahvuslikust toodangust 18,6 %-ni. Tööstuse ja kaubanduse alal tegutsevate aktsiaühingute arv tõusis 1932. - 1942. aastail 93-lt 1902-ni. Vabrikutööstuse kõrval püsis aga linnades käsitööndus ning maal kodutööndus.

Nagu juba märgitud, monopoliseeris riik väliskaubanduse, jättes sisse- ja väljaveo tegeliku teostamise vastavate kaupmeeste-koondiste kätte, määrates kindlaks kontingendid. Kaubaliikluse arendamise seisukohalt väärib tähelepanu unte maanteede ehitamine, eriti aga Trans - Iraani raudtee, mis ühendas Pärsia lahte Kaspia merega ja mis avati 1938. a.

Uus leping Inglise - Iraani naftakompaniiga. 1932. aastal annulleeris Reza-šahhi valitsus lepingu Inglise - Iraani naftakompaniiga, mis kutsus esile suure vaimustuse mitte ainult Iraani rahvahulkades, vaid ka mujal Lähis- ja Kesk-Idas, kuna selles sammus nähti lööki Inglise imperialismile. Inglismaa ei mõelnudki Iraani naftast loobuda. Ta esitas kaebuse Rahvasteliidule ja Haagi Rahvusvahelisele Kohtule, saatis sõjalaevad Pärsia lahte, mis tähendas otsest sõjalist ähvardust, jne. Tõsisemat võitlust Reza-šahh Inglise imperialismiga siiski ei alustanud. Alistudes sealpoolsele survele sõlmis ta 1933. a. Inglise - Iraani naftakompaniiga uue lepingu 60 aastaks, kusjuures kompanii pidi maksuma Iraanile järgnevalt mõnel määral suurema protsendi oma puhastulust kui varem. Mõnel määral piirati ka kontsessioonialust territooriumi ja kompanii pidi senisest enam arvestama Iraani seadusi.

Reformid hariduse ja elu-olustiku alal. Iraani edasiminekuks ei olnud mõeldav ilma hariduse taseme tõusuta. Seda tuli arvestada ka Reza-šahhi valitsusel. 1934. a. asutati Teherani ülikool, lisaks sellele avati veel mõned teised kõrgemad õppeasutused. Laienes alg- ja keskkoolide võrk, ka naistel avanes võimalus hariduse omandamiseks ja ülikoolis õppimiseks. Vaimulike mõju hariduselule piirati tunduvalt. Kuigi hariduse saamise võimalused kasvasid, jäid laiad rahvahulgad endiselt kirjaoskamatuks. Hariduse omandamiseks puudusid neil tegelikud võimalused. On märkimisväärne, et 1930. aastatel asutati mitmed muuseumid ja raamatukogud,

kutsuti ellu keele ja kirjanduse akadeemia jne. 1930. aastatel tulid Iraanis vastava seadusega tarvitusele euroopapäraseks riided ja peakatted. Naistel keelati näolooride kandmine, mis seni oli olnud kombeks. Võeti tarvitusele ka perekonnanimed, uus kalender, nagu see oli Euroopa maades levinud. Alates 1935. aastast hakati nimetama senist Pärsiat ametlikult Iraaniks.

Töölisklassi ja talurahva olukord 1930. aastatel. Kuigi Iraani majanduses võis täheldada edasinihkumist, jäi rahvamasside olukord endiselt väga raskeks. Tööpäev töölistel, kelle arv oli 1930. aastate lõpuks kasvanud ca 50000-ni, kestis 10 - 14 tundi, palk oli väga madal, sotsiaalkindlustus ja töökaitse puudusid. Alludes raskele ekspluateerimisele elas ka talupoegade enamik väga viletsalt. Nagu 1920. aastatel nii ka 1930. aastatel ei sallinud Reza-šahhi valitsus töötavate hulkade organisatsioone. Eriti jälitati kommuniste. 1931. a. hakkas makama eriseadus, mis oli suunatud kommunistide ja nende tegevuse vastu. Kommunistlik partei ja ametiühingud said tegutseda ainult pörande all. Töötavate hulkade avalikud väljaastumised 1930. aastatel julma terrori tõttu küll nõrgenesid, kuid nende võitlust täiel määral likvideerida Reza-šahhi valitsusel ei õnnestunud.

Iraani suhted välisriikidega. Oma välispoliitilistes suhetes nihkus Reza-šahhi valitsus 1930. aastate teisel poolel üha kaugemale Nõukogude Liidust, kuigi just sõprus ja majanduslik koostöö Nõukogude Liiduga oli Iraanile väga tähtis. 1937. a. sõlmis Iraan koos Afganistani, Iraagi ja Türgiga Saadabadi pakti, mille kohaselt mainitud riigid töötasid loobuda omavaheliste tüliküsimuste lahendamisest relvade abil. Samal ajal aga püüdis Inglise diplomaatia seda nn. Lähis-Ida Entente'i ära kasutada igati oma poliitika huvides. 1938. a. ei sõlminud Iraan enam kaubanduslikku lepingut Nõukogude Liiduga, mis mõjus halvavalt Iraani majandusele. Märkimisväärseks asjaoluks on Saksamaa mõju tugevnemine Iraanis Teise maailmasõja eel. Suurenes Saksamaa osa

Iraani väliskaubanduses, aastal 1940/41 haaras see 45,5 % Iraani väliskaubandusest. Iraani ja Saksamaa lähenemine ei olnud juhuslik. Saksamaa töötas järjekindlalt selleks, et muuta Iraan sõjaliseks platsdarmiks Nõukogude Liidu vastu, ja Reza-šahhi sümpaatia omakorda kasvas rahvussotsialistliku režiimi vastu.

Juba 1927. a. kutsus Reza-šahh lahkunud Milspaugh' asemele finantsnõunikuks sakslase Lindenblatti, kellest hiljem sai Iraani rahvusliku panga direktor. Iraan ostis oma relvad Saksamaalt. Hitlerlik Saksamaa saatis siia mitmesuguseid agente ja spioone, kes töötasid Saksamaa peaeesmärgi saavutamiseks ja külvasid igati vaenu Nõukogude Liidu vastu.

Iraan Teise maailmasõja ajal. Pärast seda, kui oli alanud Nõukogude Liidu Suur Isamaasõda, teatas Iraani valitsus erapooletuks jäämisest. Kuid sellest hoolimata jätkus saksa agentide sihikindel töö Iraanis ja Reza-šahhi valitsus ei teinud selleks mingeid takistusi. Saksa fašistid tahtsid igal tingimusel viia Iraani sõtta Nõukogude Liidu ja ka Inglismaa vastu. Sel eesmärgil septsesid nad ka riigipööret 1941. a. augustis, mis oleks toonud võimule täiesti saksameelse valitsuse. Nõukogude valitsus hoiatas 1941. a. suvel Iraani kolmel korral Hitleri agentide tegevuse ohtlike tagajärgede eest ning nõudis nende väljasaatmist; hoiatas ka Inglise valitsus, kuid tagajärgi polnud. Sellises olukorras teatas Nõukogude valitsus 25. aug., et ta saadab Põhja-Iraani oma sõjaväed, mis jäävad sinna seni, kuni on kõrvaldatud Iraanile ja Nõukogude Liidule ohtlik saksa agentide tegevus. Nõukogude valitsus tugines seejuures 1921. a. lepingu §-le 6. Samal päeval tulid Nõukogude väed Põhja-Iraani ja Inglise väed Lõuna-Iraani. Kuigi Reza-šahh käskis Iraani vägedel vastu hakata, ei tulnud sellest suurt midagi välja. 27. augustil moodustati Iraanis uus valitsus, kes nõustus saksa agentide väljasaatmisega ja andis käsu igasuguse vastupanu lõpetamiseks Nõukogude ja Inglise vägedele. Reza-šahh

püüdis jätkata Saksa-sõbralikku poliitikat, mis kutsus Iraani avalikkuses esile sügava rahulolematuse, mille tagajärjel tuli Reza-šahhil 16. septembril troonist loobuda. Ta siirdus Lõuna-Aafrikasse, kus ta hiljem ka suri. Iraani troon läks ta poja Mohammed Reza Pählevile. 1941. a. suve sündmused määrasid kindlaks Iraani välispoliitilise suuna kogu Teise maailmasõja ajaks. Saksa agentide enamik pidi maalt lahkuma. 1942. a. jaanuaris sõlmiti Iraani, Nõukogude Liidu ja Inglismaa vahel liiduleping, milles Nõukogude Liit ja Inglismaa lubasid austada Iraani iseseisvust ja territoriaalset terviklikkust ning kaitsta Iraani välisagressiooni vastu. Iraan omalt poolt lubas toetada liitlasi kõigi vahenditega, anda nende kasutusse raudteed, maanteed, sadamad jne., mida kasutati sõja- ja muude materjalide saatmiseks Nõukogude Liitu. Hiljemalt 6 kuu kestel sõja lõpust arvates tuli liitlastel oma väed Iraanist välja viia. Järgnevalt katkestas Iraan diplomaatilised suhted Jaapaniga ja 9. sept. 1943. a. kuulutas Saksamaale sõja. Tegelikult Iraan oma vägedega kuskil Saksamaa-vastasest võitlusest osa ei võtnud, aga vahekorra määramisel Saksamaaga oli see oluline samm. Seoses Nõukogude Liidu, Ameerika Ühendriikide ja Inglismaa riigijuhtide konverentsiga Teheranis 1943. a. võeti siin 1. detsembril vastu deklaratsioon Iraani suhtes. Selles kinnitati uuesti lubadus säilitada Iraanile iseseisvus ja tema territoriaalne terviklikkus; märgiti ära abi, mida Iraan oli andnud oma liitlastele, eriti transpordi alal Nõukogude Liitu, ja lubati majanduslikku abi Iraanile. Nõukogude Liit saatis Iraani omalt poolt säärase lubaduse täitmiseks vilja, tööstuskaupu jne.

Iraani välispoliitilise kursi muutus, Reza-šahi langus ja hitlerlikule agentuurile lõputegemine avaldasid mõju ka Iraani sisepoliitilisele olukorrale. Rahvamassid hakkasid julgemalt välja astuma oma õiguste eest. 1941. a. sügisel, uutes tingimustes, kuulutas Iraani valitsus amnestia poliitvangidele. Sama aasta septembris asutati Iraa-

nis Rahvapartei, mis koondas endasse töölisi, talupoegi ja progressiivset intelligentsi ning sai kogu demokraatliku liikumise juhiks ja suunajaks. Juba algul kohe nõudis ta iseseisvuse kindlustamist, demokraatlikke vabadusi ja sotsiaalkindlustuse seaduste maksmapanekut, tööpäeva pikkuse ja palgatingimuste reguleerimist, sõbralikke suhteid liitlastega jne. Partei konverentsil 1943. a. nõuti mõisnike maavalduse likvideerimist ning talupoegade varustamist maa-ga. Rahvapartei juhtimisel alustasid tööd ametiühingud ja nende mõju töölisklassile kasvas. Virgus ka talurahvas. Mitmel pool asusid talupojad ära võtma mõisnike maid, üsna oluliselt kasvasid rendikonfliktid mõisnikega. Talupoegade võitlusorganisatsioonideks said talurahvaliidud, mille asutamist abistas Rahvapartei. Märkimisväärne on ka demokraatliku ajakirjanduse tekkimine ja kasvamine. Rahvapartei kujunes sõja ajal Iraanis kõige suuremaks poliitiliseks organisatsiooniks. Esimese kongressi ajaks 1944. a. augustis tõusis selle liikmete arv ca 25 000-ni.

Demokraatliku liikumise kasvamine viis ärevusse Iraani mõisnikud ja kodanlikud ringkonnad. Leides toetust Inglise ja Ameerika Ühendriikide imperialistidelt, otsisid nad teid selle purustamiseks. Asutati mitmed poliitilised organisatsioonid, mis koondasid reaktsioonilisi jõude ja pidid ka ära tõmbama vähem teadlikke inimesi Rahvapartei mõju alt. Kuid siis järgnesid otserünnakud ja repressioonid demokraatliku liikumise vastu. 1945. a. pandi Teheranis ja mitmetes teistes linnades maksma sõjeseisukord, vangistati demokraatliku liikumise tegelasi, paljudes kohtades purustas politsei reaktsiooniliste jõudude toetusel Rahvapartei komiteede ja ametiühingute ruumid. Teheranis pandi 1945. a. sügisel keelu alla ka demokraatlik ajakirjandus. Reaktsiooni märatsemisega kaasnes ka vaenulik kihutustöö Nõukogude Liidu vastu, nagu oleks Nõukogude Liit olnud süüdi selles, et Iraani rahvas alustas võitlust oma õiguste eest.

Ameerika Ühendriikide imperialismi ekspansioon Iraanis Teise maailmasõja ajal. Ameerika Ühendriigid püüdsid Iraanis oma kapitalile ja mõjule teed rajada juba varem, kuid see ei andnud oodatud tagajärgi. Teise maailmasõja ajal olid tingimused selleks mõnel määral soodsamad. Ameerika Ühendriikide väed olid Iraanis 1942. a. sügisest peale. Iraanil oli majanduslikke raskusi, mida Ameerika Ühendriigid töötasid oluliselt kergendada. 1943. a. algul saabus siia uuesti Milspaugh, kelle kätte läksid ulatuslikud volitused Iraani majanduse reguleerimisel ja juhtimisel. 1943. a. kevadel sõlmiti Iraani ja Ameerika Ühendriikide vahel kaubaleping, mis suurendas tunduvalt sissevedu USA-st. Milspaugh' ja tema kaaslaste tegevuse tagajärjel ei paranenud Iraani majanduselu, vaid raskused süvenesid. Riigi tulud vähenesid, defitsiit eelarves suurenes, hinnad ja elukallidus tõusis, riigiettevõtted, mis töötasid Milspaugh' kontrolli all, andsid kahjumit jne. Rahulolematus tema tegevuse vastu kasvas selliselt, et ta 1945. a. veebruaris pidi Iraanist lahkuma. Kuid Milspaugh' peaesmärk polnud Iraani abistamine, vaid võimaluste uurimine ja eelduste loomine USA imperialismi edasiseks ekspansiooniks Iraanis. Need ülesanded ta täitis.

TÜRGI AASTATEL 1918-1923

Türgi ja Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon. Sõja kaotanud, kirjutas Türgi 30. okt. 1918 alla vaerahule Inglise ristleja "Agamemnon" pardal Mudrose lahes. Vaerahu tingimustega välistati igasugune edasine relvastatud vastupanu võimalus. Nende kohaselt tuli Musta mere väinad avada, Türgi armee demobiliseerida, sõjalaevad välja anda. Entente'i riigid võisid vajaduse korral ükskõik millise Türgi ala okupeerida. Raudteed, telegraafiliinid jne. pidid minema võitjate kontrolli alla. Vaerahu tingimused ja Entente'i (eriti Inglismaa) järgnev poliitika Türgi suhtes pidid kindlustama Türgi jagamise ja tema täieliku koloniaalse orjastamise ning muutmise interventsiooni platsdarniks Nõukogudemaa vastu. Vana Osmani impeerium oli lõplikult langenud. Araabia maad (Egiptus, Araabia poolsaar, Trans-Jordaania, Iraak ja Süüria) ning Palestiina olid juba sõja lõpuks võitjate (peamiselt Inglismaa) käes. Vaerahu allakirjutamise järel tulid Entente'i merejõud Musta mere väinadesse ja ülemkomissarid Istanbuli (Konstantinoopol), kus nad alistasid sultani valitsuse täielikult oma kontrollile. Mitmed ülejäänud Türgi valdused langesid järgnevalt ühe või teise riigi okupatsiooni alla. Nii näiteks okupeerisid Ida-Traakia ja väinade ala Inglismaa ja Prantsusmaa, Ikmiri ja selle ümbruse Kreeka, Anatoolia edela-ala (Antalja jne.) Itaalia, Kiliikia esialgu Inglismaa, hiljem Prantsusmaa ja Samsuni Musta mere lõunarannikul Inglismaa. Kuigi Entente'i riigid septsesid

Türgimaa jagamise, tema lõpliku nõrgestamise ja orjastamise plaani, ei läinud need täide. Entente'i imperialistide sepitsuste vastu, oma maa iseseisvuse kaitseks astus välja türgi rahvas. Otsustav tähtsus oli seejuures Suurel Sotsialistlikul Oktoobrirevolutsioonil, mis innustas türgi rahvast võitlema oma iseseisvuse eest ja lõi selleks soodsa rahvusvahelise olukorra. Nõukogude valitsuse poliitika suundus igati türgi rahva võitluse toetamisele. Juba rahudekreet annulleeris kõik tsaarivalitsuse salajased lepingud. Manifestis Venemaa ja Ida töötavatele muhameedlastele kinnitas nõukogude võim, et tsaarivalitsuse sõlmitud ja ka Kerenski poolt heakskiidetud lepingud Konstantinoopoli kohta on jäädavalt tühistatud. Konstantinoopol jäägu muhameedlastele.

Rahvusliku vabastusvõitluse algus. Talupoegadest partisaaniüksused astusid mõningates paikades juba 1918. a. lõpul välja imperialistlike okupantide vastu. 1919. a. laienesid võitluspiirkonnad ja vastupanuliikumisest hakkasid osa võtma üha suuremad talurahvahulgad. Rahvusliku vabastusvõitlusega liitus ka tööliskond kommunistide ja Sotsialistliku Tööliste ja Talurahva Partei juhtimisel. Kodanlus seisis esialgu liikumisest kõrval. Istanbuli kompradoorid läksid täielikult koos Entente'iga. Anatoolia kodanlus, kes sõja ajal oli tugevnenud, nägi küll Entente'i poliitikas Türgile tõsist ohtu, kuid esialgu ta lootis sultani valitsusele ja Entente'i "suuremeelsusele". Nähes aga sultani valitsuse jõuetust ja Entente'i "suuremeelsuse" täielikku puudumist ning samal ajal reaalselt jõudu kasvava partisaaniliikumise näol, lülitus Anatoolia kodanlus rahvuslikku vabastusvõitluse ja sai selle juhiks. Töölisklass ei saanud tõusta sellele kohale, sest ta oli liiga nõrk, poliitiliselt organiseerimata. Kommunistlik partei tekkis alles 1920. a. septembris, s. o. ajal, mil kodanlus oli endale juba hegemooni koha kindlustanud. Anatoolia kodanlus kujunes poliitiliselt hästi organiseeritud jõuks.

Rahvusliku valitsuse kujunemine. Anatoolia kodanluse esialgseks organiseerimise vormiks kujunesid nn. õiguste kaitse ühingud, s. o. türgi natsiooni õiguste kaitse ühingud. Anatoolia kodanluse taotluste formuleerijaks, selle võitluse juhtijaks sai kodanlik intelligents ja ohvitserkond. Sealt pärines ka Türgi kindral Mustafa Kemal, kes tõusis rahvusliku vabastusvõitluse etteotsa. Võidelnud sõja ajal Entente'i vastu, veendus ta sõja lõpu poole, et edasine koostöö Saksamaaga viib Türgi katastroofini ja nõudis oma senisest liitlasest lahkulöömist. Pärast sõda loobus ta koostööst sultani valitsusega ja asus organiseerima võitlust Türgi iseseisvuse eest, ühendades seejuures õiguste kaitse ühingute tööd. Üheks esimeseks sammuks sellel alal oli Türgi ida-vilajettide kongress Erzerumis, mis algas 23. juulil 1919. a. Mustafa Kemali eesistumisel. Siin võeti vastu manifest, milles rõhutati, et türgi rahvas ei lase teostada Ida-Anatoolia jagamist ega ida-vilajettide eraldamist. Siin moodustati nn. esinduskomitee, mis oli faktiliselt võitleva Türgi esimeseks ajutiseks valitsuseks. Sama aasta septembris toimus Sivas'is kogu Türgi õiguste kaitse ühingute kongress, kus olid päevakorras juba kogu Türgi probleemid. Sivas'i kongress astus kindlalt välja Türgi iseseisvuse kaitseks. Siin moodustati Üld-Türgi Õiguste Kaitse Ühing, valiti uus Üld-Türgi Esinduskomitee Mustafa Kemaliga eesotsas. See oli faktiliseks ajutiseks valitsuseks okupeerimata Türgi suhtes. Sultani vastu ei astunud esialgu välja taktikalistel kaalutlustel, sest sultan polnud mitte üksnes Türgi ilmlik valitseja, vaid kaliifina kogu islami pea. Küll aga nõudsid nad parlamendi kokkutekut, millega sultan ja inglased ka nõustusid, lootes, et parlament Istanbulis kujuneb nende kuulekaks tööriistaks. Olukord kujunes aga vastupidiseks. 28. jaanuaril 1920. a. kokkuastunud parlament koosnes enamikus kemalistidest (nagu nimetati türgi kodanlikke natsionaliste). Valitud oli ka Mustafa Kemal, kuid puhtast ettevaatusest ta Istanbuli ei läinud. Juba 1919. a. lõpul oli ta siirdunud esindusko-

miteega Ankarasse, mis edaspidi kujunes rahvusliku vabastusvõitluse juhtivaks keskuseks. Istanbuli parlamendi poliitiline mentaliteet ilmselgusti nn. rahvusliku töötuse vastuvõtmises, milles astuti kindlalt välja Türgi iseseisvuse ja sõltumatuse kaitseks piirides, mis olid kindlaks määratud Mudrose vaherahuga. Parlamendi säärane käitumine ei olnud vastuvõetav inglise imperialistidele ega neist sõltuvale sultani valitsusele. Inglased okupeerisid nüüd Istanbuli, osa saadikuid vangistati, Mustafa Kemal mõisteti seljaga surma. Selline olukord avaldas tugevat mõju rahvusliku vabastusvõitluse süvenemisele. 23. apr. 1920. a. astus Ankaras kokku uus parlament, mis koosnes osalt Istanbuli parlamendi liikmeist, osalt aga uuesti valituist. See kuulutas end Türgi Suureks Rahvuskoguks, ainukeseks seadusandlikuks võimuks riigis. Suur Rahvuskogu kinnitas truudust täiel määral Istanbuli parlamendis vastuvõetud nn. rahvuslikule töötusele, moodustas rahvusliku valitsuse ja luges maksvusetuks kõik sultani poolt järgnevalt tulevad korraldused, rõhutas, et sultan on uskmatute käes "vangis". Nii Suure Rahvuskogu esimeheks kui ka valitsuse juhiks valiti Mustafa Kemal. 26. apr. 1920 pöördus Mustafa Kemal kirjaga V.I. Lenini poole, milles ta tegi ettepaneku diplomaatiliste suhete siseseadmiseks Moskva ja Ankara vahel ja palus abistada türgi rahvast võitluses sõltumatuse eest. Nõukogude valitsus avaldas oma vastuses täit poolehoidu türgi rahva püüdlustele ja luges vajalikuks diplomaatiliste esindajate vahetamise, mis toimus 1920. a. sügisel. Seega oli loodud uus rahvuslik võim ja valitsus, kellele langes järgnevalt rahvusliku vabastusvõitluse juhtimine.

Kreeka interventsiooni algus. Ševres'i rahuleping. Kuna rahvusliku vabastusvõitluse kasvamine ja uue kodanlik-revolutsioonilise võimu kujunemine Ankaras ähvardas Türgi jagamise ja orjastamise plaani nurja ajada, siis Entente'i imperialistid otsustasid need takistused purustada. Nende ülesandel saatis sultan Ankara vastu nn. kalifaadi armee, kuid see lik-

videeriti türgi partisanide poolt Väike-Aasias. 1920. a. juuni algul alustas Kreeka armee Entente'i, eriti Inglismaa ülesandel ja igapidisel toetusel interventsiooni Ankara vastu. Teine osa Kreeka armeest tungis Ida-Traakiasse ja okupeeris siin muuhulgas ka Adrianoopoli. Lootes interventsiooni kindlale edule, esitati Türgile lõpliku rahupeingu tingimused, milles Entente'i riigid olid kokku lepinud San Remo (Itaalia) konverentsil 1920. a. kevadel. Sultani valitsuse esindaja kirjutab esitatud tingimustele alla 10. aug. 1920 Pariisi eeslinnas Sèvres'is. Need olid põhijoonelt järgmised: Türgi kaotab kõik araabia maad, Euroopa osas kõik alad, peale Istanbuli ja selle lähema ümbruse. Ida-Traakia koos Adrianoopoliga pidi minema Kreekale, Anatoolia ida-alad osalt dašnakkide Armeeniale, osalt uue plaanitsetava Kurdistani riigi koosseisu, lai riba Anatooliast Süüria põhjapiiril Prantsuse mandaadi alla. Musta mere väinad pidid kuuluma rahvusvahelise komisjoni kontrolli alla. Peale selle pidi minema laiad alad Kagu-Anatoolias Prantsusmaa ja Anatoolia lõuna- ning edelaosas Itaalia mõjusfääri. Izmir ja selle ümbrus jäid nimeliselt küll veel Türgi riigi koosseisu, kuid tegelikult pidi see jääma Kreekale. Türgi riigi tõelise tuumiku moodustasid Anatoolia alad Itaalia - Prantsuse mõjusfääridest kuni Musta mereni keskusega Ankaras. Aga ka see osa pidi olema igati sõltuv välisimperialistidest, see pidi jääma desarmeerituks, tunnustama välisriikide seniseid privileege, vastutama Osmani impeeriumi võlgade eest, tunnustama finantskontrolli jne. Sèvres'i rahulepingu tingimused olid sellised, et ka sultan ei julgenud seda lepingut ratifitseerida. Türgi rahval ja Ankara valitsusel jäi üle ainult tugevada imperialismivastast võitlust.

Võitlus Kreeka interventsiooniga. Leping Nõukogude Venemaaga a. 1921. Suurim oht varitses Türgit kahtlemata Kreeka interventsiooni poolt, keda toetasid Entente'i riigid. Ankara valitsus mõistis seda väga hästi. Türgi iseseisvuse efektiivseks kaitseks hakkas ta organiseerima regulaararmeed. Kuid

samal ajal püüdis Ankara valitsus vastavalt Anatoolia kodanluse huvidele ära hoida revolutsiooni sisemaal. Kartes talurahva võitlust mõisnike vastu, asus ta likvideerima talupoegadest partisanisalku. Töölisklassi revolutsiooniliste organisatsioonide juhid vangistati. 1921. a. jaanuaris hukati metsikult rühm türgi kommuniste. Mis puutub võitluse interventidega, siis esimese edu saavutas noor Türgi regulaararmee 10. jaan. 1921 Inönü küla juures. Kreeklaste pealetung pandi seisma, kuigi ajutiselt. Türgi vägede teatud edu tugevdas kemalistide positsiooni ja süvendas lahkeliidid Entente'i riikide vahel. Oma iseseisvuse eest võitlevale Türgile oli väga tähtis see, et üsna varsti pärast Inönü lahingut, nimelt 16. märtsil 1921, kirjutati Moskvas alla sõprusleping Nõukogude Venemaaga. Selles kinnitas Nõukogude valitsus oma loobumist kõigist tsaari-Venemaa ja Türgi vahel sõlmitud ebavõrdõiguslikest lepingutest, kontributsioonidest jne. Nõukogude valitsus deklareeris, et ta ei tunnusta neid Türgi puudutavaid lepinguid, mida ei tunnusta Türgi Suur Rahvuskogu. Tulevane statuut Musta mere väinade kohta peab olema kooskõlas Türgi suvereniteediga, tema julgeolekuga. Mainitud sõprusleping aitas oluliselt tugevdada Ankara positsiooni rahvusvaheliselt, tema võitlust imperialistliku orjastamise vastu.

Kreeka interventsioon aga jätkus. 1921. a. suvel olid intervendid jõudnud üsna kaugele Anatoolia sisealadele, Sakarja jõe paremale kaldale. 15. augustil andis Kreeka kuningas Konstantin käsu rünnata Ankarad. Siin toimus otsustav lahing, mis kestis 23. augustist kuni 13. septembrini. Kuigi kreeklased olid ülekaalus võitlejate arvu ja relvastuse poolest, said nad siiski lüüa. Türgi vägede juhtimine seis Mustafa Kemali oskuslikes kätes. Õiglast võitlust pidavate türklaste võitlusemoraal oli kõrge. Sakarja võit ajas lõplikult nurja Ankara vallutamise plaanid, Entente'i Türgi-vastane rinne hakkas lagunema. 1921. a. sügisel sõlmis Prantsusmaa lepingu Ankara valitsusega, milles loobus Sèvres'i lepingust, võitlusest Türgi vastu ja viis oma väed välja Ki-

liikiast, seejuures aga Aleksandretta (Iskenderuni) rajoon, millele pretendeeris Türgi, liideti siiski Süüriaga. 1921. a. sügisel lahkusid ka itaallased Antaljast ja selle ümbrusest. Türgi seljatagune kindlustus veelgi. 1921. a. oktoobris sõlmiti sõprusleping Gruusia, Armeenia ja Aserbaidžaaniga Nõukogude vabariikidega ja 1922. a. jaanuaris ka Ukraina Nõukogude Sotsialistliku Vabariigiga. Türgile oli väga oluline ka see abi, mida ta sai relvade ja raha näol Nõukogude Venemaalt.

Interventsiooni purustamine ja Mudanja vaherahu. Järgnevalt valmistus Türgi armee otsustavaks vastulöögiks interventidele. See algas 26. aug. 1922 ja arenes väga edukalt. 30. augustil toimus otsustav lahing Domlu-Pönari juures, kus kreeklased said täielikult lüüa. Selle tagajärjel hõivasid Türgi väed Izmiri, jõudes välja Vahemere kaldale. Türgi rahvas juubeldas. 18. septembril oli Anatoolia puhasstatud Kreeka interventidest. 11. okt. 1922 kirjutati alla Mudanjas Marmaara mere kaldal vaherahule Türgi, Kreeka ja Entente'i riikide vahel. Selle kohaselt tuli kreeklastel lahkuda ka Ida-Traakiast, kuhu saabus järgnevalt Türgi sandardmeeria. Istanbul ja väinad jäid veel Entente'i okupatsiooni alla, kuid Istanbulis hakkas maksma kemalistlik tsivilisatsioon. Nii oli Kreeka interventsiioon purustatud, Sèvres'i rahuleping likvideeritud.

Lausanne'i rahu ja selle tähtsus. Lõplik rahuleping kirjutati alla Türgi ja Entente'i vahel Lausanne'is (Šveitsis) 24. juunil 1923. a. Türgi iseseisvus leidis selles rahvusvahelist tunnustust põhiliselt nendes piirides, mille eest Türgi võitles. Ainult Aleksandretta jäi ühendatuks Süüriaga ning Mossul liideti 1926. a. Iraaniga. Lausanne'i rahuleping märgitseb ka välismaalaste erirežiimi ja finantskontrolli lõppu Türgis. Püsima jäid aga välismaised kontsessioonid ja Türgi kohustus tasuda põhiline osa Otomani impeeriumi võlast. Väinade küsimus lahendati Türgi huvidele mitte-

vastavalt. Musta mere väinad langesid rahvusvahelise komisjoni (juhtivat osa etendas siin Inglismaa) valitsemise alla, väinade kaldad tuli täielikult desarmeerida. Väinadest võisid nii kauba- kui ka sõjalaevad igal ajal läbi sõita. Seega jäi Must meri välisriikide sõjalaevadele alati avatuks. Selline olukord ohustas Nõukogude Liitu, mistõttu Nõukogude Liit ka väinade konventsiooni ei tunnustanud. Kuigi Lausanne'i rahulepingul oli puudusi, oli ta Türgile ometi väga tähtis. Ta sanktsioneeris Türgi rahva rahvusliku vabastusvõitluse võidu Entente'i imperialistide üle, kindlustas võimalusi türki rahval edasi minna oma iseseisvuse arenguteed. Türgi rahvusliku vabastusvõitluse võit oli oluliseks löögiks imperialismi koloniaalsüsteemile. Ta soodustas imperialistlike riikide positsioonide nõrgenemist, eriti Lähis-Idas, ja innustas sealseid rahvaid võitlema oma iseseisvuse eest.

TÜRGI AASTATEL 1924-1945

Võitlus kodanliku riigi kindlustamise eest. Pärast rahvusliku vabastusvõitluse edukat lõppu jätkas Anatoolia kodanlus võitlust oma võimu kindlustamise, kodanliku riigi ja kapitalistlike suhete väljaarendamise eest. See tähendas võitlust reaktsiooniliste feodaalide-klerikaalide ja kompradooride ringkondade vastu, kes kaitsesid monarhiat ja Türgimaad orjastavaid sidemeid imperialistlike riikidega. See tähendas aga ka töötavate hulkade ekspluateerimise võimaluste kindlustamist ja nende kuulekuses hoidmist. Juhtivaks poliitiliseks organisatsiooniks seejuures kujunes 1923. a. aug. asutatud Rahvapartei (1924. a. nimetati see ümber Rahva Vabariiklikuks Parteiks), mis väljendas Anatoolia kodanluse ja sellega üha rohkem liituva mõisnikkonna huve. 1923. a. parlamendivalimistel saavutas mainitud partei absoluutse enamuse, mis oli oluliseks tagatiseks kemalistide edasistele sammudele. Juba 1922. a. oli kaotatud sultanaat, nüüd, 29. okt. 1923 kuulutati välja vabariik, mis oli oluliseks löögiks reaktsioonile. Vabariigi presidendiks valiti Mustafa Kemal. Sama aasta sügisel kuulutati Türgi uueks pealinnaks rahvusliku vabastusvõitluse keskus Ankara. 3. märtsil 1924 likvideeris parlament ka kaliifaadi, endine sultan-kaliif pidi Türgi territooriumilt lahkuma. 1924. a. kevadel võttis parlament vastu vabariikliku konstitutsiooni, mille alusel kõrgemaks võimuorganiks oli ühekojaline parlament (medžlis) Suure Rahvuskogu nime all, täidesaatva võimu peaks oli parlamendi poolt valitud president, kes määras ametisse peaministri. Kuigi ministrite ka-

binet pidi vastutama medžiise ees, sõltus ta tegelikult riigipeast. Järgnevalt likvideeriti kirikuõiguse alusel tegutsevad kohtud, kohtupidamine läks ilmlike kohtute kätte. Vaimulikud koolid suleti. 1928. a. aprillis kõrvaldati konstitutsioonist säte, milles märgiti, et islam on riigiusund. Kirik lahutati riigist. Türgi kodanlus ei olnud küll usu vastu, kuid oma võimule vaenulike ringkondade heaks ta kulusid kanda ei tahtnud. Uue tsiviilkoodeksi alusel keelati mitmenaisepidamine ning abielu sõlmimine läks vastavate ilmlike asutuste kätte. Türgi läks üle uuele, Euroopa maades kehtivale ajaarvamisele. Raskepärase arabia alfabeedi asemel tuli tarvitusele ladina alfabeet, mis soodustas kirjaoskuse tõusu. Valitsus kohustas kasutusele võtma ka euroopapärased riided ja peakatted ning luges vajalikuks naiste näolooride kui islami pärandi kõrvaldamise. Türgi naistele kindlustati ka hariduse saamise võimalused. 1934. a. hakati Türgis perekonnanimesid panema. Mustafa Kemali perekonnanimeks sai medžiise otsuse kohaselt Atatürk (türklaste isa). Feodaalide-klerikaalide ja kompradooride ringkonnad püüdsid kemalistide poliitikat nurja ajada, kuid tagajärjetult. 1924. a. asutasid nad oma tõeliste eesmärkide varjamiseks ja valijate petmiseks üsna kõlavanimelise rahvavabariikliku partei. Tegelikult ei taotlenud see partei rahva huvide ega vabariigi kaitsmist, vaid Mustafa Kemali võimu juurest kõrvaldamist ja Türgi ajalooratta tagasikeeramist. Valitsus saatis mainitud partei üsna peatselt laiali, mitmed juhtivad tegelased vangistati.

Türgi majanduslik areng. Pärast iseseisvuse kättevõitmist oli hädavajalik kiire edasimineku majanduslikul alal, sest Türgi oli majanduslikult nõrgalt arenenud maa, pealegi Esimese maailmasõja aeg ja sellele järgnevad aastad tõid veelgi tagasilööke sellel alal. Edukat majanduslikku arengut pidurdasid mitmed asjaolud. Majanduslik sõltuvus välisriikidest püsis, Türgile langes oluline osa Os-

mani impeeriumi võla tasumisest, püsisid väliskontsessioonid raudteede, sadamate ja tööstusettevõtete alal, panganduses domineeris algul veel väliskapital. Oma rasketööstuse puudumise tõttu oldi vabrikute sisseseadete muretsemisel sõltuv välismaast. Pealegi oli Türgi rahvusliku kapitali poolest suhteliselt vaene maa. Agrarsuhetes püsisid feodaalsed igandid, mis avaldasid negatiivset mõju maa majandusele. Olulise löögi Türgi ökonoomikale andis majanduslik kriis, mis algas 1929.a. Nõudmise vähenemine ja suur hindade langus tingisid põllumajandusliku toodangu järsu vähenemise. Tööstuskaupade hinnad langesid mõnel määral vähem, kuid ikkagi kannatas ka tööstus, kasvas tööpuudus. Rahvamasside vaesumisega vähenes riigikassasse laekuvate maksude hulk. Halvenes järsult riigi finantsolukord. Majandusliku kriisi ja töötavate hulkade majandusliku olukorra halvenemise tagajärjel teravnes opositsioon rahvavabariiklikule parteile ka paremalt poolt. 1930. a. asutati iseseisev Vabariiklik Partei, kes pooldas lähenemist imperialistlikele lääneriikidele, väliskapitalile suuremate tegutsemisvõimaluste andmist Türgis jne. Kemalistide teravate rünnakute tingimustes lõpetas uus partei mõne kuu pärast oma tegevuse ja Türgi jäi nagu seni ühe partei süsteemi juurde. Rahvavabariiklik partei Atatürgi juhtimisel, võideldes rahvusliku majanduse arendamise eest, püüdis kasutada mitmeid teid. Ta ei olnud väliskapitali tegutsemise vastu Türgis, kuid nõudis väliskapitali alistamist Türgi seadustele ja kasumite piiramist. Teatud uued investeeringud nendel tingimustel toimusid, kuid suuremad mitte. Väliskapital nõudis endale piiramatuid tegutsemisvõimalusi, mida Türgi valitsus ei saanud lubada. Valitsus õhutas oma maa kapitaliste rohkem tegutsema tööstuslikul alal, kus neile anti rohkem soodustusi. Osalt andis see tulemusi, kuid mitmedki türgi kapitalistid eelistasid siiski kaubandust ja liigkasuvõtmist kõrgete kasumite pärast. Valitsuse majanduspoliitika põhisuunaks oli riigi-

kapitalism, etatism (sõnast l'état - riik), mis viis riigi ressursside ulatuslikumale rakendamisele majanduses, selle reguleerimisele keskvõimu poolt. Riigi vahenditega ehitas valitsus mitmed tekstiili-, suhkru-, puutöötlemise jne. vabrikud, laiendas söetootmist, suurendas kaubalaevastikku, korrastas sadamaid, ehitas juurde raudteid, maanteid jne. Valitsus tühistas Türgi majandusele kahjuliku Prantsuse kapitalile kuuluva tubakakontsessiooni, ostis välja Istanbul-Bagdadi raudtee Anatoolia osa ja rida muid kontsessioone. 1932. a. sai valitsus Nõukogude Liidust protsendita laenu 8 milj. dollarit, mis võimaldas Nõukogude spetsialistide kaasabil ehitada tekstiilikombinaadid Kaiseri ja Nazilli. Nõukogude Liidu toetusel asutati ka Riigipank, mille kätte läks pangatähtede emiteerimine. Kriisi tingimustes 1929. a. pandi maksma uus tollitariif, mis kitsendas sissevedu ja andis kaitset oma maa tööstusele. 1933. a. õnnestus Türgi valitsusel uue kokkuleppe alusel vähendada välisvõlga 86 miljonilt liirilt 8 miljoni kuldliirini. Türgi tööstus igatahes kasvas, kuigi jäi endiselt kergetööstuseks. 1939. a. oli tööstuslik toodang 2,4 korda suurem kui 1932. a. Mis puutub Türgi põllumajandusse, siis teatud edu oli siin küll olemas külvipinna kasvu näol, kuid tõsisemat tõusu takistasid senised agrarsuhted. Kapitalismi elemendid põllumajanduses arenesid väga aeglaselt. Agrotehnika tase oli endiselt madal.

Töölisklassi ja talurahva olukord. Seoses Türgi majandusliku arenguga tugevnes ja rikastus kodanlus, eriti kaubanduslik kodanlus. Türgi laiad töötavad hulgad elasid aga väga rasketes tingimustes. Nagu juba märgitud, suundus valitseva kodanluse ja mõisnike bloki poliitika sellele, et kindlustada töötavate hulkade täiemääraline eksploateerimine ja suruda maha nende vastupanu. Kemalistid eitasid töötavate hulkade erihuvide olemasolu ja vajadust nende eest võidelda. Kuni 1936. aastani ei olnud isegi nimeliselt töökaitseeadusi, reguleerimata oli ka tööpäeva pikkus. Palk

sõltus enamikus ettevõtja armust. Kommunistliku partei, türgi töölisklassi avangard oli surutud sügavale põranda alla, türgi tuntud revolutsionäär Nazõm Hikmet mõisteti 1938. a. 35 aastaks türmi. Tööliste tööliste ametiühingute asemele, millest enamik likvideeriti, püüdsid kemalistid omapoolseid asutada, mis tegutsesid rahvavabariikliku partei juhtimisel, rõhutasid kapitalistide ja tööliste huvide ühtsust ja koostöö vajadust ning astusid igati välja tööliste klassivõitluse vastu. Kuid türgi töölisklass võitles mehiselt kommunistliku partei juhtimisel, võitles tööpäeva lühendamise, palkade tõstmise, töötingimuste parandamise, poliitiliste õiguste jne. eest. Selle võitluse survele Türki valitsevad ringkonnad olidki sunnitud 1936. a. kehtestama "Töö seaduse", mis nägi ette täiskasvanutele 8-tunnilise tööpäeva koos iganädalase puhkepäevaga. Lastel ja naistel oli keelatud töötada maa all. Seadus nägi ette tasulised puhkused ja teatud sotsiaalkindlustuse. Kuid seadus keelas ka streigid. "Tööseadus" haaras aga ainult vähese osa töölist, ca 20 %. Ja ka siin oli ettevõtjatel üsna rohkesti võimalusi selle täitmisest möödahiilimiseks, mida need ka kasutasid.

Mis puntub türgi talupoegadesse, siis enamik neist oli endiselt ilma isikliku maata ja allus mõisniku rän-gale ja hoolimatule ekspluateerimisele. 1925. a. kaotati küll talurahva võitluse tagajärjel naturaalne künnis - ašar, mis asendati rahalise maksuga, kuid oluliselt see talurahva olukorda siiski ei parandanud. 1937. a. peale hakkas valitsus ostma mõisnike maid ja neid müüma maatu-tele ja vähese maaga talupoegadele. Kuid nimetamisväärselt sel teel talupoegi maaga varustada ei suudetud. Mõisnikud ei olnud huvitatud maade, eriti paremate maade müü-gist ja pealegi oli vaesel talupojal, silmas pidades ostu tingimusi, maad raske osta.

Türki välispoliitika 1920. aastate teisel ja 1930. aastate esimesel poolel. Montreux' konventsioon. Pärast

iseseisvuse kindlustamist jätkus Türgi sõbralik välispoliitika Nõukogude Liidu suhtes. 1925. a. kirjutati alla sõpruse ja neutraliteedi lepingule mõlema maa vahel. Selle alusel kohustusid pooled hoiduma kallaletungist teineteisele, mitte osa võtma lepingutest, mis on suunatud teise vastu. 1927. a. sõlmiti Nõukogude Liidu ja Türgi vahel kaubaleping, mis aitas oluliselt suurendada mõlema maa vahelist kaubandust. 1932. a. astus Türgi Rahvasteliitu, 1933. a. sõlmis Türgi piiride tagatislepingu Kreekaga, sõpruse ja mittekallaletungi pakti Rumeenia ja Jugoslaaviaga. Järgmisel aastal moodustas Türgi koos Kreeka, Rumeenia ja Jugoslaaviaga Balkani Entente'i territoriaalse status quo säilitamiseks Balkanil. 1930. aastate keskel, seoses Itaalia kallaletungiga Abessiiniale, muutus olukord Vahemere basseinis ärevaks, kerkis silmapiirile sõjavõimalus Itaalia ja Inglismaa vahel. Samal ajal teravnes Itaalia-Türgi vahekord. Itaalia kiirustas Türgi ranniku lähedal olevate Dodekanessi saarte sõjalisteks baasideks väljaheitamisega. Türgis kardeti Itaalia võimalikku agressiooni. Sellises olukorras toimus Inglismaa ja Türgi lähenemine, mis viis 1936. a. aprillis nn. džentelmenliku pakti sõlmimisele vastastikuseks abistamiseks Itaalia agressiooni korral. Kuna senine väinade konventsioon oli Türgile julgeoleku seisukohalt lausa kahjulik, siis taotles Türgi nüüd uues rahvusvahelises olukorras, Inglismaale lähenemise tingimustes, selle revideerimist.¹ See toimus rahvusvahelisel konverentsil Montreux's (Šveitsis) 1936. a. suvel. Montreux' konventsioon likvideeris senise väinade rahvusvahelise komisjoni ning andis väinad Türgi võimu alla koos nende piirkonna kindlustamise ja remilitariseerimise lubamisega. Väinadest oli kaubalaevadel lubatud igal ajal läbi sõita. Sõjalaevade suhtes tehti vahet Musta mere ja mitte Musta mere riikide suhtes. Mitte Musta mere riigid võisid saata läbi väinade ainult väiksemaid sõjalaevu. Sääraste sõjalaevade kogu tonnaaž Mustal merel ei

---

¹ Inglismaa oli seni revideerimise vastu olnud, nüüd aga pooldas seda.

tohtinud ületada 30 000 br. reg. t, nende Mustal merel viibimise aeg oli piiratud 3 nädalaga. Musta mere riikide suhtes ei olnud sõjalaeva suurus läbisõidul takistuseks. Sõja korral, kus Türgi on erapooletu, ei või sõdivate riikide laevad minna läbi väinade. Kui Türgi sõdib, siis otsustab ta ise, kuidas on sõjalaevade läbisõiduga. Montreux' konventsioon oli Türgile Lausanne'i omast kasulikum, teiste Musta mere riikide seisukohast oli ohtlik see, et väinu ei suletud täiesti mitte Musta mere riikide sõjalaevadele.

Türgi välispoliitika 1930. aastate 2. poolel. 1930. aastate 2. poolel toimus Türgi üha suurem lähenemine imperialistlikele lääneriikidele. 1937. a. sai Türgi juba Inglismaalt laenu 3 milj. naelsterlingi ja 1938. a. 16 milj. naelsterlingi ulatuses, mis läks peamiselt relvastuse ostmiseks Inglismaalt. 1937. a. kirjutas Türgi koos Iraagi, Afganistani ja Iraaniga alla Saadabadi paktile. Märkimisväärseks asjaoluks oli Saksamaa mõju tugevnemine Türgis. Türgi väliskaubanduses etendas Saksamaa 1930. aastate 2. poolel domineerivat osa. Türgi välispoliitilised nihkumised Lääne poole toimusid seoses kodanluse ja mõisnike reaktsioonilisema osa mõju kasvuga rahvavabariiklikus parteis. See jättis oma pitseri muidugi ka Türgi sisepoliitikale. 1938. a. suri Atatürk, uueks presidendiks ning ühtlasi ka partei juhiks sai Ismet İnönü. Uue presidendi ajal toimus peatselt feodaal-kompradoorliku opositsiooni leppimine valitsevate kodanluse ja mõisnike ringkondadega, mis ainult soodustas lähenemist Lääne imperialistlikele ringkondadele. 1939. a. mais avaldati Inglise - Türgi vastastikuse abistamise deklaratsioon. Sama aasta juunis saavutati kokkulepe Türgi ja Prantsusmaa vahel Aleksandretta linna ja sandžaki üleandmise kohta Türgile ning kirjutati alla Türgi - Prantsuse vastastikuse abistamise paktile. Paistis, et Inglise - Prantsuse diplomaatia saavutas esialgu ülekaalu. Kuid Saksa diplomaatia töötas edasi Türgi tõmbamiseks oma mõjusfääri, ja seejuures kasvava eduga, nagu hiljem selgus. 1939. a. algul kind-

lustati Türgile Saksamaalt krediiti 150 milj. marga ulatuses. Türgi suhete tihenemine Lääne imperialistlike riikidega tõi kaasa vahekordade jähnenemise Nõukogude Liiduga. Sõprus ja koostöö Nõukogudemaaga oli olnud aga just otsustava tähtsusega Türgi iseseisvuse kindlustamisel, tema rahvusliku majanduse edasiarendamisel.

Türgi Teise maailmasõja ajal. Kui Teine maailmasõda algas, kuulutas Türgi end erapooletuks. 1939. a. oktoobris aga sõlmis ta Inglismaa ja Prantsusmaaga vastastikuse abistamise pakti. Tegelikult aga Türgi seda pakti ei täitnud. Pärast Prantsusmaa kapitulatsiooni hakkas ta üha rohkem lähenema Saksamaale. 1940. a. juulis sõlmis Türgi Saksamaaga kaubalepingu, mis laiendas mõlema maa vahelist kaubavahetust. 18. juunil 1941, s. o. mõni päev enne Saksamaa röövellikku kallaletungi Nõukogude Liidule, sõlmis ta Saksamaaga mittekallaletungi ja sõpruse lepingu. Türgi kuulutas end ka nüüd erapooletuks, kuid jätkas kõigiti Saksamaa toetamist. Ta saatis Saksamaale toiduaineid, mitmesuguseid tooraineid ning sõjaliselt väga tähtsat kroomimaaki aastas kuni 100 000 tonni. Vastukäivalt Montreux' konventsioonile lubas Türgi läbi väinade sõita ka Saksa ja Itaalia sõjalaevu ning valmistus sõjaliselt välja astuma Nõukogude Liidu vastu. Ainult sakslaste rängad lüüasaamised, alates Stalingradi lahingust, ajasid selle plaari nurja. Saksamaad ähvardava lüüasaamise tingimustes ning Inglismaa ja USA surve all hakkas Türgi Saksamaast kaugenema: 1944. a. kevadel lõpetas kroomi saatmise, 1944. a. augustis katkestas diplomaatilised suhted, 1945. a. veebruaris kuulutas Saksamaale sõja, kuid sõjategevust siiski ei alustanud. Arvestades Türgi vaenulikke poliitikat Nõukogude Liidu suhtes, annulleeris Nõukogude valitsus 1945. a. märtsis sõpruse ja neutraliteedi lepingu, mis pärines 1925. a.

Kuigi Türgi tegelikult sõjast osa ei võtnud, hoidis ta lipu all suure armee, mis viis majanduse militariseerimisele, sõjaliste väljaminekute suurenemisele. Põllumajandus

kannatas tööjõu puuduse all ja laostus. Külvipind vähenes, kariloomade arv kahanes. Mõningate tööstusharude toodang suurenes, nagu kivisõe kaevandamine, tekstiilitööstus, vil-lase riide valmistamine jne., teistel aladel aga kahanes. Tööjõu puuduse tõttu pikendasid ettevõtjad tööpäeva. Üldi-selt suurenesid maksud, kasvas elukallidus, langes töölis-te reaalpalk. Kuid mõisnike, kulakute ja vabrikomanike tu-lud kasvasid, õitses spekulatsioon. Masside olukorra halve-nemisega kasvas rahulolematuse rahvavabariikliku partei poliitika vastu. Kuigi valitsevad ringkonnad omalt poolt ka-sutasid repressioone rahulolematuse likvideerimiseks, ei andnud see tulemusi. Sõja lõpul haaras rahulolematuse mit-te üksnes töölisi ja talupoegi, vaid isegi osa kodanlusest.

А Ф Г А Н И С Т А Н

Письмо Эмира Амануллы В.И. Ленину с известием
о своем вступлении на престол Афганистана и с
предложением союза и дружбы

Кабул, 7 апреля 1919 года

Г. Президенту Великой Российской Республики Эмир Афганистана Аманулла-хан шлет дружественный привет и совершенное уважение.

С глубокой печалью и горестью сообщаю Вам, мой Высокий друг, трагическую весть об убиении Его Величества Светоча народа и веры, отца моего, который пал от руки неизвестного злодея во время объезда государства.

Также извещаю Вас о моем короновании и вступлении на престол в Кабуле 21 февраля 1919 года о том, что во имя мирового объединения мира и забот о благе человечества я считаю неотложно необходимым заявление о союзе и дружбе.

Хотя Афганистан по духу и природе своей со времени своего возникновения и основания всегда был сторонником свободы и равноправия народов, но до сих пор вследствие того, что не имел ни сношений, ни связи с другими государствами и народами, он оставался в стороне.

Так как Вы с другими своими товарищами, друзьями человечества, заботитесь о всемирном мире и благе и провозгласили принцип свободы и равноправия народов всего мира, посему ныне впервые во имя жаждущего прогресса афганского народа, я счастлив, что шлю Вам это дружеское послание независимо свободного Афганистана.

Прошу Вас принять мое совершенное почтение.

Друг Ваш Аманулла.

Ответ В.И. Ленина Афганскому Эмиру. Москва, 27 мая 1919 года. Получив первое послание от имени свободной самостоятельной афганской нации с приветом русскому народу и извещением о Вступлении Вашего Величества на престол, спешим от имени рабоче-крестьянского правительства и всего русского народа привести ответный привет независимому афганскому народу, героически отстаивавшему свою свободу от иностранных поработителей. Вашему Величеству приносим поздравления по поводу вступления на престол 21 февраля 1919 г.

Действительно рабоче-крестьянское правительство дало равенство в свободу всем народам, входящим в состав Российской Республики, и утвердило, как говорит интернациональное начало, единение всех трудящихся против эксплуататоров.

Стремление афганского народа последовать русскому примеру да будет лучшей гарантией крепости и независимости Афганского государства.

Приветствуя намерения Вашего Величества завязать близкие сношения с русским народом, мы просим Вас назначить официального представителя в Москву и, со своей стороны, готовы послать в Кабул представителя рабоче-крестьянского правительства, о немедленном пропуске которого просим Ваше Величество сделать распоряжение всем властям. Установлением постоянных дипломатических сношений между двумя великими народами откроется широкая возможность взаимной помощи против всякого посягательства со стороны иностранных хищников на чужую свободу.

Посылая этот первый привет народам Афганистана, считаем себя крайне счастливыми и просим Ваше Величество принять наш дружеский поклон от друзей Вашего народа.

Ленин

Хрест. I, стр. 805-806.

Договор между Союзом Советских Социалистических рес-
публик и Афганистаном о нейтралитете и взаимном ненападе-
нии.

24 июня 1931 года.

(и з в л е ч е н и е)

Договор между СССР и Афганистаном явился докумен-
том, закрепившим дружественные отношения этих госу-
дарств, установившиеся еще с момента провозглашения
независимости Афганистана в 1919 г.

С т а т ь я 1. В случае войны или военных действий
между одной из Договаривающихся Сторон и одной или несколь-
кими третьими державами другая Договаривающаяся Сторона
обязуется соблюдать нейтралитет по отношению к первой.

С т а т ь я 2. Каждая из Договаривающихся Сторон обя-
зывается воздерживаться от всякого нападения на другую и на
территории, находящиеся в ее владении, не предпринимать та-
ких шагов и не допускать с чьей бы то ни было стороны та-
ких действий, которые причинили бы другой Договаривающейся
стороне политический или военный ущерб. Равным образом каж-
дая Договаривающаяся Сторона обязуется не принимать участия
ни в союзах или соглашениях военного или политического ха-
рактера с одной или несколькими державами, которые были бы
направлены против другой Договаривающейся Стороны, ни в фи-
нансовом или экономическом бойкоте или блокаде, направлен-
ных против другой Договаривающейся Стороны. Кроме того, в
случае, если линия поведения третьей державы или третьих
держав по отношению к одной из Договаривающихся Сторон бу-
дет носить враждебный характер, другая Договаривающаяся
сторона обязуется не только не поддерживать такую линию
поведения, но обязана на своей территории противодейство-
вать ей и вытекающим из нее враждебным действиям и начи-
наниям.

С т а т ь я 3. Высокие Договаривающиеся Стороны, ис-
ходя из взаимного признания государственного суверенитета,
обязуются воздерживаться от всякого вооруженного или не-
вооруженного вмешательства во внутренние дела другой Дого-
варивающейся Стороны и будет категорически воздерживаться

от содействия и участия в какой-либо интервенции со стороны одной или нескольких третьих держав, которые предприняли бы шаги против другой Договарившейся Стороны. Договаривающиеся Стороны не допустят и будут препятствовать на своей территории организации и деятельности группировок, а также будут препятствовать и деятельности отдельных лиц, которые вредили бы другой Договаривающейся Стороне или же подготовляли бы ниспровержение государственного строя другой Договаривающейся Стороны, или же покушались бы на целостность ее территории, или же производили бы мобилизацию или вербовку вооруженных сил против другой Договаривающейся Стороны. Подобным же образом обе Стороны не будут разрешать и не допустят пропуска и провоза через свою территорию вооруженных сил, оружия, огнестрельных припасов, военного снаряжения и всякого рода военных материалов, направленных против другой Договаривающейся Стороны.

С т а т ь я 4. Согласно изложенному выше в настоящем договоре каждая из Высоких Договаривающихся Сторон заявляет, что она не имела и не имеет никаких тайных или явных обязательств в отношении одного или нескольких государств, которые противоречили бы настоящему договору, и что в течение всего срока действия этого договора она не вступит в такие договоры и соглашения, которые противоречили бы настоящему договору.

С т а т ь я 5. Равным образом каждая из Договарившихся Сторон заявляет, что между нею и другими государствами, находящимися в непосредственном соседстве, сухопутном или морском, с другой стороны, не существует никаких обязательств, кроме актов, уже преданных гласности.

С т а т ь я 6. Вне пределов обязательств, условия которых установлены в настоящем договоре, каждая их Договаривающихся Сторон сохраняет полную свободу действий для принятия шагов к установлению всякого рода отношений и союзов с третьими державами.

С т а т ь я 7. Договаривающиеся стороны признают, что разрешение всех могущих возникнуть между ними споров или

конфликтов, каково бы характера и какого бы происхождения они ни были, должно всегда изыскиваться только в мирных средствах. В развитие настоящей статьи между Договаривающимися Сторонами могут быть заключены соответствующие соглашения.

С т а т ь я 8. Настоящий договор заключен на срок в пять лет и вступает в силу с момента его ратификации, которая должна состояться не позднее чем через два месяца со дня его подписания. Обмен ратификационными грамотами произойдет в г. Кабуле в месячный срок после ратификации договора.

По истечении пятилетнего срока настоящий договор будет автоматически продолжать свое действие из года в год с правом каждой из Договаривающихся Сторон прекратить его действие, предупредив о том за шесть месяцев. В случае предусмотренного настоящей статьей предупреждения о денонсации договора Договаривающиеся Стороны вступят одновременно в переговоры о форме возобновления настоящего договора.

С т а т ь я 9. Настоящий договор составлен на русском и персидском языках. При толковании его оба текста считаются аутентичными.

Хрест. I, стр. 808-809.

Заявление Советского информационного бюро на очередной пресс-конференции иностранных корреспондентов. 4 ноября 1941 года. 11 октября посол СССР в Афганистане Михайлов по поручению Советского правительства сделал премьер-министру Афганистана представление, в котором Советское правительство, руководствуясь чувством дружбы к афганскому народу и уважения независимости Афганистана, выразило свою готовность оказать всемерное содействие дальнейшему процветанию афганского государства, а также укреплять и развивать экономические отношения между СССР и Афганистаном. По поручению Советского правительства посол еще раз подтвердил, что Советский Союз не питает никаких агрессивных наме-

рений в отношении политической и территориальной неприкосновенности Афганистана и неизменно стремится осуществлять политику дружбы и сотрудничества с Афганистаном в интересах обеих стран. Однако наличие в Афганистане немцев и итальянцев, работающих в афганских учреждениях и в некоторых министерствах Афганистана и ведущих враждебную интересам Советского Союза деятельность, порождает тревогу Советского правительства и опасения в отношении успешного развития дружественных и добрососедских отношений между Советским Союзом и Афганистаном. Враждебная Советскому Союзу и самому Афганистану деятельность немецких и итальянских фашистских групп на территории Афганистана приобрела особенно вызывающий характер с момента нападения гитлеровской Германии на Советский Союз. Работающие в военном министерстве и в министерстве общественных работ Афганистана агенты гитлеровской Германии, вроде Шенка, Фишера, Венгера, Кнерлейн и др., а также агенты выступающие в роли коммерсантов, вроде Гилльхаммера, Спауде, Лауфеберга, за последнее время особенно усилили свою подрывную работу по организации террористических и диверсионных банд. Эти банды нападали на советские пограничные посты, пытались перебрасывать гитлеровских агентов в советские республики Туркменистана, Узбекистана и Таджикистана.

Наряду с немцами подрывной деятельностью в Афганистане занимались также и итальянцы.

От имени Советского правительства посол СССР заявил, что преступная деятельность германской и итальянской агентуры, к сожалению, не встречает должного отпора со стороны Афганского правительства. Посол напомнил, что подписанный 24 июня 1931 г. договор между СССР и Афганистаном о нейтралитете и взаимном ненападении предусматривает, что Договаривающиеся Стороны не допустят и будут препятствовать на своей территории организации и деятельности группировок, а также будут препятствовать деятельности отдельных лиц, которые вредили бы другой Договаривающейся Стороне".

Исходя из сказанного, Советское правительство сочло не-

обходимым рекомендовать афганскому правительству, чтобы в ближайшее время все члены немецкой и итальянской колоний покинули Афганистан и чтобы деятельность германской и итальянской миссий в Афганистане была взята под соответствующее наблюдение с тем чтобы устранить возможность проявления каких-либо вражеских действий как по отношению к Афганистану так и по отношению к Советскому Союзу.

Сделанное послом СССР заявление было рассмотрено правительством и парламентской комиссией Афганистана. 16 октября министр иностранных дел Афганистана сообщил послу СССР в Кабуле, что правительство Афганистана, "исходя из дружественных отношений, существующих между Афганистаном и СССР, и желая еще раз показать Советскому правительству, что дружба Афганистана к его соседям и, в частности, к СССР является искренней, решило принять совет правительства СССР и удалить из Афганистана немцев и итальянцев".

Одновременно по этому же вопросу посланник Великобритании в Кабуле сделал афганскому правительству соответствующее заявление от имени своего правительства.

По полученным нами сведениям, 29 и 30 октября начался отъезд немцев и итальянцев из Афганистана.
Хрест. II, стр. 605-606.

И Н Д И Я

Амритсарская бойня

1919 год

Амритсарская бойня была учинена английскими властями жителями Амритсара, собравшимся 13 апреля 1919 г. (в городском саду) на митинг и потребовавшим свободы Индии. Индийцы были окружены английскими властями, жестоко расправившимися с ними.

В.И. Ленин в 1921 г., указывая на то, что Восток пришел в революционное движение, писал: "Британская Индия стоит во главе этих стран, и в ней революция тем быстрее нарастает, чем значительнее становится в ней, с одной стороны, индустриальный и железнодорожный пролетариат, а с другой стороны, чем более зверским становится террор англичан, прибегающих все чаще к массовым убийствам (Амритсар), и к публичным поркам и т.п." (В.И. Ленин, Соч., т. 32, стр. 430-431).

Печатаемый ниже рапорт английского генерала О'Дайера правительству Индии - свидетельство зверств английских колонизаторов в Индии.

Я прибыл сюда ночью 11 апреля и той же ночью проехал через весь город к суперинтенданту полиции, ответственному за положение в городе, чтобы лично узнать его мнение. После совещания с заместителем комиссара и полицейскими чиновниками, я решил, имея в виду дать понять населению города, что я располагаю достаточными силами, заставить его соблюдать закон и порядок, а также арестовать ряд зачинщиков. Это было сделано в промежуток времени между 12 и 15 числами 12 апреля.

Мне было известно, что жители были предупреждены о том, что им не следует созывать собраний или манифестаций, что если они это сделают, по ним будут стрелять. Для того чтобы сделать еще более ясными мои стремления, утром 13 апреля на многих главных улицах города под барабанный бой была зачитана прокламация, предостерегавшая жителей, что все незаконные действия будут предотвращаться войсками. При возвращении из города меня информировали о том, что недовольные в городе лица решили на 16.30 минут созвать в Джилланвале Баг собрание. Я не думал, что это собрание будет иметь место после тех предупреждений, какие были мною сделаны.

В 16 часов я получил полицейский рапорт о том, что в месте, упомянутом выше, жители стали собираться. Я немедленно направил пикеты, для того чтобы удерживать различные городские ворота (в целях помешать возобновлению нападений, имевших место 10 апреля на британский квартал) и выступил с 25 штыками 9-го полка гурков и 25 штыками из 54 пограничного отряда сикхов и 59 стрелкового пограничного отряда, располагая общим числом в 50 штыков и 40 гурками, вооруженными "кукри"^I. Я вступил в Джилланвале Баг через крайне узкий проход, что заставило меня оставить позади мой бронированный автомобиль. Придя на место, я увидел большую толпу, насчитывающую примерно до 5000 человек (те, кто были на месте, исчисляются по-другому - от 15 000 до 20 000 человек); оратор на возвышении говорил перед собравшимися и жестикулировал руками.

Я понял, что те силы, какими я располагал, были небольшими, а колебание могло побудить толпу к нападению. Я немедленно открыл огонь, и толпа была рассеяна. По моей оценке около 200-300 человек из толпы было убито. Мой отряд расстрелял 1650 патронов.

I
Кривые ножи.

В свой штаб я возвратился около 18 часов. В 22 часа в сопровождении подразделения я объехал все выставленные мной пикеты, проехав через весь город, для того чтобы удостовериться, что мой приказ населению не выходить из своих домов позднее 20 часов выполняется. Город выглядел совершенно спокойным, не видно было ни души. В штаб я вернулся в полночь. Жители в соответствии с моими приказами, просили разрешения захоронить мертвых. Я это им разрешил.

Хрест. I, стр. 747-748.

Наставления Ганди крестьянству. 1921 год.

1. Мы не должны никому причинять вред. Мы не должны против кого бы то ни было использовать палки и косы.
2. Мы обязаны покорить сердца наших противников дружбой и повиновением, а не тем, что повреждаем ирригацию и отказываемся уплачивать ренту или нести перед помещиком положенные дела или повинности.
3. Мы не должны подвергать ограблению земиндарские поместья. Мы не должны отнимать чужую землю.
4. Мы и впредь обязаны уплачивать ренту и налоги.
5. Мы должны помнить, что помещики - наши лучшие друзья.

Хрест. I, стр. 750.

Бардолийская резолюция индийского национального конгресса

1922 год.

В 20-х годах в Индии широко развернулось крестьянское движение. Оно было направлено против индийских помещиков и английских властей. Наиболее массовые выступления крестьян имели место в Пенджабе, Соединенных провинциях, Бенгалии, в Бомбейской и Мадрасской провинциях. Индийский национальный конгресс, стоявший на позиции ненасильственных действий, собравшись на съезд в Бардоли (гуджерат), осудил революционное действие крестьянства, в частности массовые выступления крестьян деревни Чаури-Чаура (Соединенные провинции), где крестьяне, доведенные до крайности непосильным гнетом властей и помещиков, сожгли полицейский участок вместе с полицейскими.

1. Исполнительный комитет сожалеет о бесчеловечном поведении толпы в Чаури-Чаура, которая зверски убила полицейских и бессмысленно сожгла полицейский пост.

2. Ввиду того, что всякий раз, когда объявляется массовое гражданское неповиновение, происходят насильственные выступления, что свидетельствует о недостаточной подготовленности страны к отказу от насилия, Исполнительный Комитет Конгресса постановляет прекратить массовое гражданское неповиновение и предлагает местным комитетам Конгресса советовать земледельцам уплачивать земельные подати и все другие государственные налоги и прекратить всякую другую деятельность наступательного характера.

3. Приостановка массового гражданского неповиновения будет продолжаться до тех пор, пока атмосфера станет достаточно мирной, для того чтобы обеспечить невозможность повторения таких жестокостей, какие имели место в г. Горакпуре, или такого хулиганства, какое имело место в **Бомбее** и Мадрасе (столкновения между рабочими, крестьянами и полицией) 17 ноября и 13 января.

4. Все демонстрации волонтеров и открытые митинги для выражения недоверия властям должны быть прекращены.

5. Исполнительный комитет предлагает работникам и организациям Конгресса уведомить крестьян, что воздержанье от уплаты земельной ренты земиндарам (помещикам) противоречит решениям Конгресса и вредит насущным интересам страны.

6. Исполнительный Комитет заверяет земиндаров, что Конгресс отнюдь не намеревался посягать на их законные права. Поэтому Комитет считает необходимым, чтобы даже в тех случаях, когда райаты (крестьяне) имеют какие-нибудь претензии, они удовлетворялись путем взаимных соглашений и арбитража.

Хрест. I, стр. 750-751.

Клятва в день независимости

26 января 1930 года

Индийский национальный конгресс, высказавшийся еще в 1927 г. за предоставление Индии полной независимости от Британии, объявил 26 января 1930 г. "днем независимости"; на собраниях и митингах зачитывалась выработанная Конгрессом "Клятва в день независимости".

Мы считаем неотъемлемым правом индийского народа, как и любого другого народа, право на свободу, право пользоваться плодами своего труда и право на необходимые средства к жизни. Эти права нужны народу для того, чтобы он ~~им~~ имел все возможности для своего развития. Мы также считаем, что, если какое-либо правительство лишает народ этих прав и угнетает его, народ имеет право сменить такое правительство или упразднить его. Английское правительство в Индии не только лишило индийский народ свободы, но основывая свою политику на эксплуатации масс, подорвало экономическую, политическую, культурную и духовную жизнь Индии. Мы считаем поэтому, что Индия должна порвать узы, связывающие ее с Англией, и добиться Пурна Свараджа, то есть полной независимости.

Индия разорена экономически. Налоги, взимаемые с нашего народа, **совершенно** не соответствуют нашим доходам. В среднем на человека доход составляет семь паисов (менее чем два пенса) в день. 20 процентов выплачиваемых налогов падает на земельные налоги, взимаемые с крестьянства, 3 процента составляет налог на соль; эти налоги особенно тяжелым бременем ложатся на бедных.

Отрасли крестьянской промышленности, такие, как ручное ткачество, полностью разорены, и в результате крестьяне по меньшей мере четыре месяца в году не имеют работы. Отсутствие возможности заняться ремеслом притупляет их разум. Уничтоженные отрасли кустарной промышленности не заменены чем-либо, как это делалось в других странах.

Пошлины и денежная система разработаны с таким расчетом, чтобы взвалить на плечи крестьянства еще большие тяготы. В нашем импорте преобладают английские товары. Ввоз-

ные тарифы дают явное предпочтение английским промышленникам, и пошлины, взимаемые с них, расходуются не на облегчение участи масс, а для содержания крайне раздутого административного аппарата. Еще больший произвол царит в вопросе установления обменного курса валюты; это привело к тому, что из страны выкачиваются миллионы.

Политически Индия никогда еще не была низведена до такого бесправия, как при английском владычестве. Ни одна из реформ не дала народу действительных политических прав. Самые достойные среди нас должны склоняться перед чужеземной властью. Мы лишены свободы слова, свободы организаций, и многие из наших соотечественников вынуждены жить в изгнании за границей и не могут вернуться домой. Людям, обладающим административным талантом, не дают хода, и люди из народа должны довольствоваться ничтожными постами в деревнях и канцелярскими должностями.

В культурном отношении система образования оторвала нас от наших традиций, и нас учат тому, как с любовью относиться к цепям, которые сковывают нас.

В духовном отношении принудительное разоружение лишает нас мужества, а присутствие чужеземной оккупационной армии, используемой для жестокого подавления у нас духа сопротивления, заставляет нас поверить, что мы неспособны позаботиться о себе или защитить себя от иностранной агрессии, или даже защитить свои дома и семьи от воров, грабителей и злодеев.

Мы считаем преступлением против человека и бога дальше терпеть господство, принесшие эти четыре бедствия нашей стране. Мы признаем, однако, что наиболее эффективный путь к нашей свободе лежит не через насилие. Поэтому мы должны готовиться к борьбе путем прекращения, насколько это возможно, всех видов добровольного сотрудничества с английским правительством, а также должны готовиться к движению гражданского неповиновения, включая неуплату налогов. Мы убеждены, что стоит нам только прекратить добровольную помощь и выплату налогов, не прибегая к насилию даже в случаях

провокации, как этот нечеловеческий режим будет обречен. Поэтому в нашей клятве мы торжественно подтверждаем нашу решимость проводить в жизнь указания Конгресса, которые время от времени будут даваться для достижения Пурна Сва-
раджа.

Хрест. I., стр. 753-755.

Из ответов Ганди помещикам из соединенных провинций.

25 июля 1934 года

Помещики из Соединенных провинций, встревоженные тем, что среди социалистов, примыкающих к Индийскому национальному конгрессу, появились настроения признать необходимость классовой борьбы как средства освобождения от капитала, обратились к Ганди по этому поводу с рядом вопросов. Ниже приводится ответ Ганди на вопрос о том, сможет ли он предотвратить "классовую войну".

...Позвольте мне вас заверить, что я не буду участником лишения владеющих собственностью классов и их частной собственности без справедливой причины. Моей целью является затронуть ваше чувство и убедить вас в том, что вы могли употреблять вашу частную собственность прежде всего для блага ваших арендаторов...

Я работаю для сотрудничества и координации капитала и труда, помещиков и арендаторов... Я всегда объясняю фабрикантам, что они не являются исключительными собственниками фабрик и рабочие являются равными дольщиками в собственности. Таким же образом я мог бы вам сказать, что собственности на вашу землю принадлежит так же крестьянам, как и вам, и вы не должны тратить ваши доходы на роскошную жизнь, а должны употреблять их на благополучие крестьян. Если помещики сумеют убедить крестьян в том, что они действуют для их блага, тогда не будет никакой войны классов. Классовая война чужда самому индийскому гению, который способен на создание коммунизма, основанного на равной справедливости для всех. "Рамраджья"^I моих мечтаний обеспечивает права как князьям

^I Рай по представлению Ганди.

так и пауперам. Вы можете быть уверены, что я использую весь вес своего влияния, чтобы предотвратить классовую борьбу.

Хрест. I, стр. 764.

Позиция Индийского национального конгресса по отношению к конституции Индии 1935 года

(и з в л е ч е н и е)

Конституция Индии 1935 г., выработанная английскими колонизаторами, вызвала огромное возмущение среди индийского народа, поскольку в силу этой "конституции" верховная власть в Индии оставалась в руках английского короля и парламента.

Индийский национальный конгресс, опираясь на широкое национально-освободительное движение народа, занял отрицательную позицию к новой конституции.

Данная сессия Конгресса подтверждает полностью свое отрицательное отношение к Акту о правительстве Индии 1935 года. Она заявляет, что Конституция была навязана Индии против явно выраженной воли индийского народа. С точки зрения Конгресса любая поддержка конституции была бы предательством индийской борьбы за свободу и содействовала бы укреплению позиций британского империализма... Поэтому Конгресс подтверждает свое решение не подчиняться этой конституции, не поддерживать ее, а, наоборот, сопротивляться ей как в самих легислатурах, так и вне их в целях ее уничтожения. Конгресс не признает и не будет признавать за какой-либо внешней державой или властью права определять политическую и экономическую структуру Индии. Любая подобная политика встретит организованное и непримиримое сопротивление со стороны индийского народа... Конгресс выступает за подлинное демократическое государство в Индии, политическая власть в котором должна быть передана народу как единому целому, а правительство должно эффективно контролироваться народом. Подобное государство может образоваться лишь при посредстве Учредительного собрания, избранного на основе всеоб-

щего голосования и обладающего властью окончательно определить Конституцию страны.

Хрест. I, стр. 767-768

Соглашение об объединении всеиндийского конгресса профсоюзов и Красного конгресса профсоюзов

Апрель 1935 года

(и з в л е ч е н и е)

В апреле 1935 г. по инициативе коммунистов произошло объединение Всеиндийского конгресса профсоюзов и Красного конгресса профсоюзов в единый фронт борьбы с фашизмом и английскими колонизаторами.

Соглашение об объединении конгрессов было достигнуто на следующих условиях:

1. Признание классовой борьбы.

2. Всеиндийский конгресс профсоюзов (национал-реформистский) должен считаться центральной организацией пролетариата

3. а) Объединенная организация должна принять принцип единого союза в каждой отрасли промышленности. Организации Красного конгресса профсоюзов в течение месяца с сегодняшнего дня присоединяются к Всеиндийскому конгрессу профсоюзов.

б) Вопрос об объединении параллельных союзов будет рассмотрен подкомиссией, назначенной Всеиндийским конгрессом профсоюзов, после того как состоится объединение последнего с Красным конгрессом профсоюзов, с тем чтобы те союзы, которые не примкнули еще к Всеиндийскому конгрессу профсоюзов, имели возможность быть представленными в упомянутой комиссии. Это объединение должно быть осуществлено в течение двух месяцев с сегодняшнего дня.

4. Отказ от присоединения к какой-либо иностранной организации.

5. Вопрос о посылке делегатов в Женеву должен решаться каждый год большинством в конгрессе профсоюзов.

6. Каждая группа или партия во Всеиндийском конгрессе профсоюзов пользуется правом свободной пропаганды и критики, совместимой с дисциплиной Всеиндийского конгресса и

каждого данного союза, без допущения взаимных нападков во время борьбы, причем решение большинства является обязательным для всех примыкающих союзов и лиц, связанных с этими союзами.

Хрест. I, стр. 768-769.

Совместное воззвание сторонников классового профдвижения и лидеров национал-реформистского конгресса профсоюзов о едином фронте и профединстве

26 мая 1935 года

Воззвание было написано после объединения Национал-реформистского конгресса тред-юнионов и Всеиндийского конгресса красных профсоюзов (апрель 1935 г.).

Оно выражало стремление передовых индийских рабочих к образованию единого пролетарского фронта для борьбы с фашизмом и гнетом английских колонизаторов.

Империалисты и колонисты подвергли весь мир мукам нынешнего мирового кризиса. Чтобы найти выход из кризиса, империалисты и капиталисты безжалостно ударили по уровню жизни трудящихся масс всего мира. И не только это ими сделано; с помощью жесточайших репрессий они уничтожили самые элементарные свободы рабочего класса. Кризис разорвал в клочья вуаль демократии во всех странах и диктатура капиталистических классов бесстыдно цеголяет в одежде фашизма. Тяга к фашизму капиталистов во всем мире приняла в колониях форму самой грубой империалистической эксплуатации и репрессий.

Империалистический капитализм прибегает к безжалостному сокращению зарплаты, к бесчеловечным увольнениям и все усиливающейся эксплуатации. Десятки тысяч рабочих были брошены на улицу и обречены на голод и нужду. И всякий раз, когда рабочий прибегал к своему единственному оружию — массовым забастовкам, чтобы отбить это наступление, империалисты подавляли эти выступления во имя "закона и порядка". Таким образом, были разгромлены с 1928 по 1935 год героические забастовки текстильщиков в Калькутте, Каунпуре, Чалисгаоне, Ахмедабаде, Нагпуре, Бомбее, Курле, Шолалуре и в других местах. Так же были разгромлены благодаря репрессии

ям империалистов забастовки железнодорожников: забастовка на Южно-Индийской железной дороге в 1928 году, крупная забастовка железнодорожников Великой Индийской железной дороги в 1930 году, мужественная борьба железнодорожников Мадраасской и Южно-Маратхской железных дорог в 1932 году и борьба железнодорожников на Бомбей-Бародской и Центрально-Индийской железных дорогах в 1935 году.

Репрессии в порядке дня. Таким же образом были разгромлены забастовки докеров в Бомбее и Калькутте, забастовки печатников в Бомбее, Лакнау, Бенаресе и Калькутте, стачечные бои транспортников в Лакнау, Карачи и Ахмедабаде и стачечные бои рабочих спичечной и джутовой промышленности в Бенгалии и Амбернатсе в 1934-1935 годах. Все эти забастовки были безжалостно разгромлены. В течение 1929-1935 гг. отчаяние рабочих во всех отраслях промышленности росло чрезвычайно быстро, и рабочие как крупных, так и мелких промышленных предприятий Индии были вынуждены перейти к прямым действиям, чтобы дать отпор атакам империалистов и капиталистов на их условия жизни. Дальнейшее сокращение зарплаты, увеличение безработицы и усиление репрессий, подобных указанным, - вот что стало лозунгом дня.

Видя, что массы все более и более склоняются влево, видя, что рабочие все решительнее поднимают мощное знамя классовой борьбы, империалисты развернули систематическую кампанию репрессий против движения рабочего класса. Вождей рабочего класса приговаривают к тяжелым наказаниям за "подстрекательство к мятежу". Закон о чрезвычайных полномочиях широко используется, чтобы заключить в тюрьму всех революционных вождей и рабочих. Интернирование и ссылка стали обычным явлением. Во многих местах запрещены митинги и демонстрации; вся демократическая печать заставили замолчать; организации рабочего класса признаны незаконными, и, наконец, империалистический парламент Бомбея объявил преступлением основное право рабочего класса, право на организацию и борьбу на классовой основе.

Военная опасность . Более того, наряду с безжалостной эксплуатацией и угнетением рабочих масс империалисты и капиталисты снова привели весь мир вплотную к новой империалистической войне за перераспределение рынков и сфер влияния. Этот всеобщий грабеж рынков и территорий должен еще раз осуществиться путем подстрекательства рабочих и крестьян всего капиталистического мира к взаимной бойне и резне. Как это было в прошлой мировой войне, так же и в приближающейся войне индийские рабочие и крестьяне будут мобилизованы империалистами, "чтобы спасти целостность империи".

Миллионы рабочих и крестьян, работающих и безработных, еще раз будут отправлены на поле битвы, чтобы служить пушечным мясом для империалистов, а международная солидарность рабочих всего мира снова будет потоплена в их собственной крови. Такая мировая война не отдаленная и неопределенная возможность, а подлинная мрачная действительность.

Необходимость немедленного осуществления единства.

Настоятельно и срочно необходимо создать мощный единый фронт действия всего индийского рабочего класса с целью отбить эту бесчеловечную атаку и бороться против военной опасности. Срочная необходимость единства осознана всеми. Всеиндийский конгресс тред-юнионов и Национальная федерация тред-юнионов уже сделали шаг вперед в направлении к единству, создав совместный комитет для единства действий. За этим последовало имеющее историческое значение слияние Конгресса красных профсоюзов с Всеиндийским конгрессом тред-юнионов в Калькутте. Объединенный Всеиндийский конгресс профсоюзов проложил дорогу для мощной центральной организации рабочего класса, оставив открытой дверь для Национальной федерации тред-юнионов, заявив, что Всеиндийский конгресс тред-юнионов не примкнет ни к одной из международных рабочих организаций, и согласившись на то, чтобы вопрос о посылке делегатов в Женеву решался ежегодно большинством голосов на сессиях Всеиндийского конгресса тред-юнионов. Единый фронт всех профсоюзов Индии, таким образом, быстро

развернет возможно более широкую массовую кампанию для борьбы со все растущей эксплуатацией и репрессиями, а также для борьбу с военной опасностью. Мы призываем наших товарищей рабочих и руководителей Национальной федерации тред-юнионов, Всеиндийской федерации железнодорожников и Всеиндийской федерации печатников вступить во Всеиндийский конгресс тред-юнионов и сделать единство действий подлинно мощным и действенным.

Создавайте органы борьбы. Такой мощный единый фронт не только будет в состоянии бороться против все усиливающего наступления империалистов, поджигателей войны, но будет так же иметь огромное революционизирующее влияние на борьбу индийских масс за свержение империализма.

Мы поэтому призываем рабочих всех отраслей промышленности, в особенности железнодорожников и рабочих джутовой промышленности и их союзы, присоединиться к Всеиндийскому конгрессу тред-юнионов, укрепиться организационно, сконцентрировать свои силы на немедленной подготовке к непосредственным действиям путем созыва местных и областных съездов для разработки ближайших программ организованных действий и создать необходимые органы борьбы.

Хрест. I, стр. 769-772.

Предвыборный манифест Индийского национального конгресса

1936 год

(и з в л е ч е н и е)

Индийский национальный конгресс, убедившись в том, что Акт о правительстве Индии, принятый английским парламентом в 1935 г., по-прежнему оставлял Индию под властью Англии, весной 1936 г. опубликовал специальный предвыборный манифест конгресса, в котором снова выдвигалось требование об образовании правительства из индийцев, ответственного не перед английской короной, а перед индийским народом.

Конгресс понимает, что независимость не может быть достигнута благодаря этим палатам, как не могут быть эффективно разрешены ими проблемы бедности и безработицы.

Тем не менее Конгресс намечает общую программу требований индийского народа, с тем чтобы он знал, какие задачи стоят перед ним и чего он должен стремиться достигнуть, а выполнить это он сможет при любых условиях...

Наиболее важной и острой проблемой страны является ликвидация ужасающей бедности, безработицы и задолженности крестьянства, вызванной главным образом устаревшей, принудительной системой земельной аренды и налоговой системой. Положение еще более ухудшилось за последние годы из-за сильного падения цен на сельскохозяйственные продукты...

Конгресс подтверждает свое заявление, сделанное на сессии в Карачи (1931 г.), что он выступает за реформу системы земельной аренды, системы налогов и ренты, за равномерное распределение бремени в обработке земли, за непосредственное облегчение положения мелкого крестьянства путем существенного снижения налогов...

Вопрос о задолженности требует немедленного обсуждения и выработки плана, включающего заявление об отсрочке платежей, а также изучение задолженности, отмену долгов и обеспечение дешевого кредита со стороны государства. Эти облегчающие положение меры должны быть распространены на арендаторов в сельском хозяйстве, на крестьян-собственников, мелких держателей земли и мелких торговцев.

В отношении промышленных рабочих политика Конгресса состоит в том, чтобы обеспечить их скромным уровнем жизни, работой на основе регулируемого рабочего времени, условиями труда, отвечающими экономическим возможностям, которыми располагает страна, с учетом уровня международных стандартов; необходимо создать подходящий аппарат для улаживания споров между предпринимателями и рабочими, обеспечить защиту рабочих от вредных экономических последствий, при старости, при болезни и безработице; Конгресс выступает за право рабочих создавать профсоюзы и за право забастовок в целях защиты интересов рабочих.

Конгресс заявлял уже, что он выступает за отмену всех проявлений неравенства между полами, будь то в политической, социальной или любой сфере публичной деятельности. Он высказывается в пользу поощрения материнства и в защиту женщин-работниц. Женщины Индии уже теперь принимают большое участие в борьбе за свободу, и Конгресс, предвидя будущее и учитывая нужды работниц, а также в равной мере и мужчин, выступает за равные для них привилегии и обязанности в свободной Индии...

Упор, который конгресс делает на ликвидацию неприкасаемости и на поднятие общественного и экономического уровня хариджанов^I и отсталых классов, хорошо известен. Конгресс считает, что они должны быть равными гражданами с равными правами во всех гражданских делах.
Хрест. I, стр. 772-773.

Манифест Всеиндийского крестьянского союза
(Кисан Сабха)

(и з в л е ч е н и е)

1936 год

В апреле 1936 г. был образован Всеиндийский крестьянский союз. На второй конференции союза в декабре 1936 г. была принята резолюция, ставшая манифестом организации и получившая название "Хартия крестьянских прав".

Всеиндийский крестьянский союз признал Индийский национальный конгресс руководителем всенародной борьбы за независимость Индии.

Целью движения Кисан является полное обеспечение свободы от экономической эксплуатации и достижение полной экономической и политической власти для производящих масс посредством их активного участия в общенациональной борьбе за завоевание полной независимости.

Одним из наиболее очевидных фактов экономической жизни Индии является крупная земельная собственность и нищета широких масс крестьянства, составляющего 80 процентов населения. Не может быть ни политической, ни экономической программы, которая имела бы смелость игнорировать нужды крестьян.

^I Парии.

ян, их требования и в то же время претендовала бы называться общенациональной...

Поскольку Индийский национальный конгресс является ныне единственной эффективной политической организацией, распространенной по всей стране, притязавшей быть чемпионом борьбы за дело масс, он должен сделать все необходимое для того, чтобы решение крестьянской проблемы стало главным требованием его политической и экономической линии...

Индийский национальный конгресс на своей последней сессии в Лакнау заявил, что нищета и бедность крестьянства "вызвана главным образом застаревшей и репрессивной системой аренды земли и налоговой системой". Действительно, основной причиной нынешних голодовок крестьян является собственность на землю, налоговая и кредитная система, которые есть не что иное, как усовершенствованная уловка британского империализма в целях выжать из крестьянства больше, чем оно способно дать, прямо не истребляя его. Все это должно быть немедленно уничтожено в первую очередь; потом могут быть осуществлены какие-либо другие меры, направленные на благо крестьянства.

Наши цели не могут быть выполнены при существующей системе управления. Однако крестьяне, если они намерены спасти себя от окончательной гибели, должны бороться за то, чтобы обеспечить себе жизнь. Система управления, существующая в настоящее время, должна быть уничтожена, если она стоит поперек пути. Отсюда следует, что крестьянству необходимо влиться в борьбу за Сварадж. По этой же причине конференция किसानского движения заявила о своей решимости бороться за полную независимость. Действуя таким путем, किसानское движение и движение политическое становятся на путь взаимопомощи, влияние первого подкрепляет влияние второго...

Индия, зависимая от Британии, должна быть преобразована в свободную, прогрессивную и демократическую Индию масс. Хрест. I, стр. 773-774.

Позиция Ганди по рабочему вопросу

1917-1939 годы

Печатаемое ниже изложение в 10 пунктах позиции Ганди по рабочему вопросу дано министром труда Республики Индии Десаи.

1. Рабочие должны иметь крепкую организацию, чтобы следить и охранять свои справедливые права и интересы. Члены организации должны регулярно уплачивать взносы и эффективно поддерживать руководство и аппарат штаба.

2. Тред-юнионы должны вести свою деятельность ненасильственным способом и применять только такие меры которые находятся в соответствии с истиной.

3. Рабочие обязаны вести себя как преисполненные ответственности граждане и чувствовать долг по отношению к интересам промышленности и к интересам страны.

4. Рабочие должны выдвигать только справедливые требования, причем в хорошей и частной манере. Они должны воздерживаться от переоценки своего дела и не выдвигать преувеличенных требований.

5. Все промышленные споры должны разрешаться посредством взаимной консультации, переговоров и арбитража. Рабочие не должны пускать в ход какие-либо прямые действия до тех пор, пока они не исчерпают всех путей к мирному урегулированию. Однако они должны быть готовы к забастовке, если предприниматель отказывается от арбитража или не проводит в жизнь решения арбитров.

6. Во время забастовки рабочие обязаны стоять на позиции населения, соблюдать мирное настроение. Во времена несчастий они не должны смотреть на остальное население, как на источник материальной поддержки, а находить для поддержания своей жизни те или иные занятия.

7. Союзы должны вести такую деятельность, которая приносит бы результаты во имя всестороннего развития - физического, умственного, морального и политического - для самих рабочих и их семей.

8. Предприниматели обязаны признавать рабочие союзы, основанные на указанных выше принципах, и создавать необходимые условия для их нормальной деятельности.

9. Промышленность должна идти навстречу удовлетворению требований общества, а те, кто помещает деньги в нее, и те, кто занят в ней, обязаны рассматриваться со партнерами в промышленности.

10. Хорошо организованный союз должен помогать слабым и неорганизованным рабочим освобождаться от эксплуатации. Фабричные рабочие обязаны помогать также труженикам сельского хозяйства, покупая их продукты и оказывая услуги настолько, насколько они могут быть оказаны бедному и угнетенному.

Хрест. I, стр. 775-776.

Из резолюции политбюро Центрального Комитета Коммунистической партии Индии по вопросу об отношении к войне в Европе. Ноябрь 1939 года. Революционное использование военного кризиса для достижения национальной независимости — это центральная задача, стоящая перед национальными силами в новый период. Военный кризис усиливается и обостряет тысячекратно конфликт между британским правительством и индийским народом. Оппозиция военным мероприятиям растет; начинается борьба... Империализм будет прежде всего стремиться удержать основные национальные силы в стороне от борьбы посредством "умиротворения" национального руководства.

В этих целях, однако, империализм не пойдет на серьезные политические и экономические уступки даже национальной буржуазии... Он полагается на слабость нашего национального руководства и его боязнь массового движения, поэтому он решил отвергнуть в наиболее категорической форме требования, выдвинутые национальным конгрессом.

Хрест. II, стр. 650.

Заявление председателя заграничного комитета Мусульманской лиги Абдуллы Гаруна о решении лиги по вопросу об образовании двух государств на территории Индии

26 января 1940 года

3 февраля 1940 г. Бюро Мусульманской лиги потребовало раздела Индии на два государства — индийское и мусульманское. Мусульманскую лигу поддерживали английские империалисты, стремившиеся ослабить национально-освободительную борьбу народов Индии путем обострения религиозных распрей.

1) Мусульмане Индии, которые составляют 90 млн., являются отдельной нацией, имеющей такое же право на самоопределение, как и другие нации.

2) Индийские мусульмане ни в коем случае не согласятся быть низведенными на положение меньшинства.

3) Для того, чтобы осуществить планы мусульман на самоопределение, мусульмане должны иметь свою самостоятельную родину в форме автономного государства.

4) Мусульмане, живущие в остальных частях Индии, должны рассматриваться как подданные упомянутого выше государства, и их права и привилегии должны быть полностью обеспечены.

5) Всякая конституция Индии, которая будет противоречить этим принципам, встретит решительное сопротивление со стороны нации Индийских мусульман.

Хрест. II, стр. 653.

Позиция Индийского Национального Конгресса по отношению ко второй мировой войне

(Из проекта резолюции рабочего бюро Индийского национального конгресса)

Март 1940 года

19 марта 1940 г. в Рамгаре открылась 53-я сессия индийского Национального конгресса. На конгрессе была принята резолюция об отношении ИНК к войне.

Конгресс заявляет, что объявление английским правительством Индии воюющей стороной и эксплуатация индийских ресурсов для ведения этой войны без спроса и согласия на

это индийского народа являются прямым оскорблением, которое не может стерпеть свободолюбивый народ. Англия ведет войну исключительно в империалистических целях, для защиты и укрепления своей империи, благосостояние которой основано на эксплуатации народов Индии и других азиатских и африканских народов... Конгресс протестует против принуждения индийских войск воевать за интересы Англии, и также против вызова индийских материалов и продовольствия для войны... Индийская свобода несовместима с существованием Индии в орбите английского империализма в качестве доминиона или в каком-либо другом виде. Такое положение не соответствует мощи индийского народа и связало бы Индию во многих отношениях с экономической и политической системой Англии. Индийский народ сам может определить структуру своей конституции и свое отношение к другим странам.

Хрест. II, стр. 654.

Коммунистическая партия Индии о неминуемом поражении фашизма во второй мировой войне. Февраль 1942 года. 22 июня 1941 г. гитлеровский фашизм ударил в свой смертный колокол. Это был погребальный звон также и по мировому империализму. Первые залпы Красной Армии против наступающих нацистских орд открыли новую эпоху, эпоху борьбы за народный мир. В этом значении перелома, совершившегося 22 июня... Мы занимаем положительную позицию по отношению к военным усилиям (Индии совместно с Англией). Мы сотрудничаем, где мы можем, мы сопротивляемся, где мы должны. Мы сотрудничаем там, где это в интересах народа. Мы сопротивляемся там, где этого требуют народные интересы. Таким образом, мы вовлекаем народ в действие ради защиты его интересов.

Хрест. II, стр. 659.

Резолюция индийского Национального конгресса о кампании гражданского неповиновения английским властям

Августа 1942 года

К началу августа 1942 г. партией Индийский национальный конгресс, не добившись от Англии образования в Индии Временного индийского правительства, которое повело бы войну против Германии и Японии на стороне СССР, США и Англии, начала кампанию гражданского неповиновения английским властям. Английское правительство арестовало лидеров Конгресса после принятия этой резолюции.

Всеиндийский Комитет Конгресса подверг самому внимательному обсуждению рекомендации, сделанные ему Исполкомом Конгресса в его резолюции от 14 июля 1942 г., а также последующие события, включая изменения в военной обстановке, высказывания ответственных деятелей британского правительства, а также комментарии и критические замечания, имевшие место в Индии и за рубежом. Комитет одобряет и утверждает данную резолюцию, считая, что последующие события явились подтверждением его, давая тем самым оправдание ей в дальнейшем, и сделали ясным то, что непосредственное прекращение британского господства в Индии является неотложной необходимостью как ради самой Индии, так и ради успеха дела Объединенных наций. Продолжение этого господства принижает и ослабляет Индию и в нарастающей степени уменьшает ее способность к самозащите и к внесению своего вклада в дело мировой свободы.

Прекращение Британского владычества в Индии является, таким образом, жизненной и непосредственной проблемой, от которой зависит будущее войны и успехи свободы и демократии. Свободная Индия обеспечит эти успехи, бросив все свои большие ресурсы на дело борьбы за свободу, против агрессии нацизма, фашизма и империализма. Это будет не только материальным воздействием на судьбы войны, но поставит все подчиненное и угнетенное человечество на сторону Объединенных наций и предоставит этим нациям, союзником которых была бы Индия, моральное и духовное руководство миром. Индия под

ярмом продолжает быть символом британского империализма и позорное пятно этого империализма будет оказывать влияние на судьбы Объединенных Наций.

Нынешняя опасность поэтому диктует необходимость независимости Индии и прекращение британского господства...

Поэтому Всеиндийский комитет Конгресса со всей силой повторяет требование об уходе британских властей из Индии. При провозглашении независимости Индии должно быть образовано Временное правительство и свободная Индия станет союзником Объединенных Наций, разделяя с ними испытания и жертвы в совместной борьбе за свободу. Временное правительство может быть образовано лишь посредством совместных усилий основных партий и групп страны. Следовательно, оно будет составным правительством, представляющим все основные части индийского народа. Первой задачей этого правительства должна стать защита Индии и оказание сопротивления агрессии...

Свобода Индии должна стать символом и прелюдией к такой же свободе для всех остальных азиатских наций, находящихся под иностранным господством. Бирма, Малайя, Индокитай, Голландская Индия, Иран и Ирак также должны достигнуть своей полной независимости... Британское правительство сопротивляется даже явному требованию о независимости Индии, хотя это представляет собой главное условие для того, чтобы противостоять нынешней опасности и предоставить Индии возможность самой защищать себя, оказать помощь Китаю и России в трудный для них час...

Горячий призыв Исполкома Конгресса к Великобритании и Объединенным Нациям оказался весьма далек от того, чтобы быть услышанным, а критика, имевшая место во многих местах за рубежом, показала игнорирование нужд Индии и нужд мира, а порой обнаруживала даже враждебное отношение к свободе Индии, что является проявлением идейного господства и расового преимущества, которые не могут быть сносимы гордым народом, сознающим свою силу и справедливость своего дела...

Поэтому Комитет в целях защиты неотъемлемого права Индии на свободу и независимость объявляет начало массовой

борьбы без применения насилия с тем, чтобы страна могла использовать всю свою ненасильственную мощь, накопленную на протяжении последних 22 лет мирной борьбы. Кампания подобного характера неминуемо должна проходить под руководством Гандиджи, и Комитет предлагает ему взять на себя руководство и вести нацию намеченным путем...

Хрест. II, 660-662.

Отношение Коммунистической партии Индии к кампании гражданского неповиновения английским властям. Август 1942 года.

... 1) Создать объединенный национальный фронт в Индии, включая Конгресс, Мусульманскую лигу и все другие политические партии, на общей платформе сопротивления фашизму;

2) на основе такого национального фронта настаивать на создании национального правительства с объединенной поддержкой всех партий;

3) одновременно с выдвижением справедливых политических требований полностью сотрудничать в деле ведения войны, способствовать мобилизации народа и содействовать ей также своими неофициальными мерами под руководством лидеров национально-освободительного движения, чтобы укрепить военные усилия страны и ее способность сопротивляться фашизму.

4) решительно отвергнуть всякую политику, отрицающую сотрудничество как губительную для интересов индийского народа.

Хрест. стр. 662-663.

Репрессии английских колонизаторов в Индии в 1924 году

Английские власти в Индии, воспользовавшись решением Индийского национального конгресса от 8 августа 1942 г. о начале массовой борьбы против Англии, перешли к широким репрессиям против индийцев.

Между 8 августа 1941 г. и 31 декабря 1942 г. по официальному заявлению правительства в Центральном законодательном собрании 60 229 человек было арестовано, 18 тыс. задержано на основании закона об обороне Индии, 940 убито и 1670 ранено полицией и войсками.

Хрест. II, стр. 664.

Декрет о мире

26 октября (8 ноября) 1917 года

Декрет о мире, написанный В.И. Лениным, был принят Вторым Всероссийским съездом Советов 26 октября (8 ноября) 1917 г. Предложение съезда Советов о заключении мира без аннексий и контрибуций было игнорировано воюющими капиталистическими державами, и первая мировая война продолжалась еще до 11 ноября 1918 г. Советская Россия, убедившись в нежелании капиталистических держав прекратить войну, вышла из войны, заключив сепаратный мир с германской коалицией в Брест-Литовске 3 марта 1918 г.

Рабочее и крестьянское правительство, созданное революцией 24-25 октября и опирающееся на Советы рабочих, солдатских и крестьянских депутатов, предлагает всем воюющим народам и их правительствам начать немедленно переговоры о справедливом демократическом мире.

Справедливым или демократическим миром, которого жаждет подавляющее большинство истощенных, измученных и истерзанных войной рабочих и трудящихся классов всех воюющих стран, - миром, которого самым определенным и настойчивым образом требовали русские рабочие и крестьяне после свержения царской монархии, - таким миром правительство считает немедленный мир без аннексий (т.е. без захвата чужих земель, без насильственного присоединения чужих народностей) и без контрибуций.

Такой мир предлагает правительство России заключить всем воюющим народам немедленно, выражая готовность сделать без малейшей оттяжки тотчас же все решительные шаги, впредь до окончательного утверждения всех условий такого мира полномочными собраниями народных представителей всех стран и всех наций.

Под аннексией или захватом чужих земель правительство понимает сообразно правовому сознанию демократии вообще и трудящихся классов в особенности всякое присоединение к большому или сильному государству малой или слабой народ-

ности без точно, ясно и добровольно выраженного согласия и желания этой народности, независимо от того, когда это насильственное присоединение совершено, независимо также от того, насколько развитой или отсталой является насильственно присоединяемая или насильственно удерживаемая в границах данного государства нация. Независимо, наконец, от того, в Европе или в дальких заокеанских странах эта нация живет.

Если какая бы то ни было нация удерживает в границах данного государства насиллием, если ей, вопреки выраженному с ее стороны желанию — все равно, выражено ли это желание в печати, в народных собраниях, в решениях партий или возмущениях и восстаниях против национального гнета, — не представляет права свободным голосованием, при полном выводе войска присоединяющей или вообще более сильной нации, решить без малейшего принуждения вопрос о формах государственного существования этой нации, то присоединение ее является аннексией, т.е. захватом и насиллием.

Продолжать эту войну из-за того, как разделить между сильными и богатыми нациями захваченные ими слабые народности, правительство считает величайшим преступлением против человечества и торжественно заявляет свою решимость немедленно подписать условия мира, прекращающего эту войну на указанных, равно справедливых для всех без изъятия народностей условиях.

Вместе с тем правительство заявляет, что оно отнюдь не считает вышеуказанных условий мира ультимативными, т.е. соглашается рассмотреть и всякие другие условия мира, настаивая лишь на возможно более быстром предложении их какой бы то ни было воюющей страной и на полнейшей ясности, на безусловном исключении всякой двусмысленности и всякой тайны при предложении условий мира.

Тайную дипломатию правительство отменяет, со своей стороны выражая твердое намерение вести все переговоры совершенно открыто перед всем народом, приступая немедленно к полному опубликованию тайных переговоров, подтвержденных или заключенных правительством помещиков и капиталистов с февра-

ля по 25 октября 1917 года. Все содержание этих тайных договоров, поскольку оно направлено, как это в большинстве случаев бывало, к доставлению выгод и привилегий русским помещикам и капиталистам, к удержанию или увеличению аннексий великороссов, правительство объявляет безусловно и немедленно отмененным.

Обращаясь с предложением к правительствам и народам всех стран начать немедленно открытые переговоры о заключении мира, правительство выражает с своей стороны готовность вести эти переговоры как посредством письменных сношений, по телеграфу, так и путем переговоров между представителями разных стран или на конференции таковых представителей. Для облегчения таких переговоров правительство назначает своего полномочного представителя в нейтральные страны.

Правительство предлагает всем правительствам и народам всех воюющих стран немедленно заключить перемирие, причем со своей стороны считает желательным, чтобы это перемирие было заключено не меньше как на 3 месяца, т.е. на такой срок, в течение которого вполне возможно как завершение переговоров о мире с участием представителей всех без изъятия народностей или наций, втянутых в войну или вынужденных к участию в ней, так равно и созыв полномочных собраний народных представителей всех стран для окончательного утверждения условий мира.

Обращаясь с этим предложением мира к правительствам и народам всех воюющих стран, временное рабочее и крестьянское правительство России обращается также в особенности к сознательным рабочим трех самых передовых наций человечества и самых крупных участвующих в настоящей войне государств: Англии, Франции и Германии. Рабочие этих стран оказали наибольшие услуги делу прогресса и социализма, и великие образцы чартсистского движения в Англии, ряд революций, имевших всемирно-историческое значение, совершенным французским пролетариатом, наконец, в геройской борьбе против исключительного закона в Германии и образцовой для рабочих всего мира

длительной, упорной дисциплинированной работе создания массовых пролетарских организаций Германии. Все эти образцы пролетарского героизма и исторического творчества служат нам порукой за то, что рабочие названных стран поймут лежащие на них теперь задачи освобождения человечества от ужасов войны и ее последствий, что эти рабочие всесторонней, решительной и беззаветно энергичной деятельностью своей помогут нам успешно довести до конца дело мира и вместе с тем дело освобождения трудящихся и эксплуатируемых масс населения от всякого рабства и всякой эксплуатации.

Рабочее и крестьянское правительство, созданное революцией 24-25 октября и опирающееся на Советы рабочих, солдатских и крестьянских депутатов, должно немедленно начать переговоры о мире. Наше обращение должно быть направлено и к правительствам и к народам. Мы не можем игнорировать правительства, ибо тогда затягивается возможность заключения мира, а народное правительство не смеет это делать, но мы не имеем никакого права одновременно не обратиться и к народам. Везде правительства и народы расходятся между собой, а поэтому мы должны помочь народам вмешаться в вопросы войны и мира. Мы, конечно, будем всемерно отстаивать всю нашу программу мира без аннексий и контрибуций. Мы не будем отступать от нее, но мы должны вышибить из рук наших врагов возможность сказать, что их условия другие, и поэтому нечего вступать с нами в переговоры. Нет, мы должны лишить их этого выигрышного положения и не ставить наших условий ультимативно. Поэтому и включено положение о том, что мы рассмотрим всякие условия мира, все предложения. Рассмотрим, это еще не значит, что примем. Мы внесем их на обсуждение Учредительного собрания, которое уже будет властно решать, что можно и чего нельзя уступить. Мы боремся против обмана правительств, которые все на словах говорят о мире, справедливости, а на деле ведут захватные грабительские войны. Ни одно правительство не скажет всего того, что

думает. Мы же против тайной дипломатии и будем действовать открыто перед всем народом. Мы не закрываем и не закрывали глаз на трудности. Войну нельзя кончить отказом, войну нельзя кончить одной стороне. Мы предлагаем перемирие на три месяца, но не отвергаем и более короткого срока, чтобы хоть на некоторое время могла вздохнуть свободно измученная армия, и, кроме того, во всех культурных странах необходимо созвать народные собрания, чтобы обсудить условия.

Предлагая немедленно заключить перемирие, мы обращаемся к сознательным рабочим тех стран, которые много сделали для развития пролетарского движения. Мы и обращаемся к рабочим Англии, где было чартистское движение, к рабочим Франции, неоднократно в восстаниях показавшим всю силу своего классового сознания, и к рабочим Германии, вынесшим борьбу с законом о социалистах и создавшим могучие организации.

В манифесте 14 марта мы предлагали свергнуть банкиров, но сами своих не только не свергли, но даже вступили с ними в союз. Теперь мы свергли правительство банкиров.

Правительство и буржуазия употребят все усилия, чтобы объединиться и раздавить в крови рабочую и крестьянскую революцию. Но три года войны достаточно научили массы. Советское движение в других странах, восстание германского флота, подавленное юнкерами палача Вильгельма. Наконец, надо помнить, что мы живем не в глубине Африки, а в Европе, где все может быть скоро известно.

Рабочее движение возьмет верх и продолжит дорогу к миру и социализму.

Хрест. I, стр. 9-12.

Обращение председателя Совета Народных Комиссаров
В.И. Ленина и Народного Комиссара по национальным делам
И.В. Сталина ко всем трудящимся мусульманам России и Вос-
тока. 20 ноября (3 декабря) 1917 года.

Товарищи! Братья!

Великие события происходят в России. Близится конец кровавой войне, начатой из-за делажа чужих стран. Падают господство хищников, поработивших народы мира. Под ударами русской революции трещит все здание кабалы и рабства. Мир произвола и угнетения доживает последние дни. Рождается новый мир, мир трудящихся и освобождающихся. Во главе этой революции стоит рабочее и крестьянское правительство России, Совет Народных Комиссаров.

Вся Россия усеяна революционными Советами рабочих, солдатских и крестьянских депутатов. Власть в стране в руках народа. Трудовой народ России горит одним желанием — добиться честного мира и помочь угнетенным народам мира завоевать себе свободу.

В этом святом деле Россия не одинока. Великий клич освобождения, данный русской революцией, подхватывается всеми трудящимися Запада и Востока. Истомленные войной народы Европы уже протягивают нам руку, творя мир. Рабочие и солдаты Запада уже собираются под знамя социализма, штурмуя твердыни империализма. А далекая Индия, та самая, которую веками угнетали "просвещенные хищники" Европы, подняла уже знамя восстания, организуя свои Советы Депутатов, сбрасывая с плеч ненавистное рабство, призывая народы Востока к борьбе и освобождению.

Ручится царство капиталистического грабежа и насилия. Горит почва под ногами хищников империализма.

Перед лицом этих великих событий мы обращаемся к вам, трудящиеся и обездоленные мусульмане России и Востока.

Мусульмане России, татары Поволжья и Крыма, киргизы и сарты Сибири и Туркестана, турки и татары Закавказья, чеченцы и горцы Кавказа, все те, мечети и молельни которых

разрушались, верования и обычаи которых попирались царями и угнетателями России.

Отныне ваши верования и обычаи, ваши национальные и культурные учреждения объявляются свободными и неприкосновенными. Устраивайте свою национальную жизнь свободно и беспрепятственно. Вы имеете право на это. Знайте, что ваши права, как и права всех народов России охраняются всей мощью революции и ее органов — Советов Рабочих, Солдатских и Крестьянских депутатов.

Поддерживайте же эту революцию и ее полномочное правительство.

Мусульмане Востока, персы и турки, арабы и индусы, все те, головами и имуществом которых, свободой и родиной которых сотни лет торговали алчные хищники Европы, все те, страны которых хотят поделить начавшие войну грабители.

Мы заявляем, что тайные договоры свергнутого царя о захвате Константинополя, подтвержденные свергнутым Керенским, ныне порваны и уничтожены. Республика Российская и ее правительство, Совет Народных Комиссаров, против захвата чужих земель, Константинополь должен остаться в руках мусульман.

Мы заявляем, что договор о разделе персии порван и уничтожен. Как только прекратятся военные действия, войска будут выведены из Персии и персам будет обеспечено право свободного определения своей судьбы.

Мы заявляем, что договор о разделе Турции и "отнятии" у нее Армении порван и уничтожен. Как только прекратятся военные действия, армии будет обеспечено право свободно определить свою политическую судьбу.

Не от России и ее революционного правительства ждет вас порабощение, а от хищников европейского империализма, от тех, которые ведут нынешнюю войну из-за дележа ваших стран, от тех, которые превратили вашу страну в расхищаемую и обижаемую свою "колонию".

Свергайте же этих хищников и поработителей ваших стран. Теперь, когда война и разруха расшатывают устои старого ми-

ра, когда весь мир пылает негодованием против империалистов-захватчиков, когда всякая искра возмущения превращается в мощное пламя революции, когда даже индийские мусульмане, загнанные и замученные чужеземным игом, поднимают восстание против своих поработителей, теперь молчать нельзя. Не теряйте же времени и сбрасывайте с плеч виновных захватчиков ваши земель. Не отдавайте им больше на разграбление ваших родных пепелищ. Вы сами должны быть хозяевами вашей страны. Вы сами должны устроить свою жизнь по образу своему и подобию. Вы имеете на это право, ибо ваша судьба в ваших руках.

Товарищи! Братья!

Твердо и решительно идем мы к честному демократическому миру.

На наших знаменах несем мы освобождение угнетенных народов мира.

Мусульмане России!

Мусульмане Востока!

На этом пути обновления мира мы ждем от вас сочувствия и поддержки.

Народный Комиссар по национальным делам:

Джугашвили (Сталин)

Председатель Совета Народных Комиссаров:

В. Ульянов (Ленин)

Хрест. I, стр. 589-591.

Заявление Совета Народных Комиссаров РСФСР об аннулировании всех соглашений, направленных против независимости Персии. 29 (16) янв. 1918 г.

Персидскому посланнику в Петрограде.

Гражданин Посланник!

Ввиду того, что в среде персидского народа существуют сомнения относительно дальнейшей судьбы англо-русского соглашения 1907 года, я имею честь от имени Советского Правительства Российской Республики довести до Вашего сведения нижеследующее:

В точном соответствии с принципами международной политики, утвержденными 26 октября 1917 года Вторым Всероссийским съездом Советов, Совет Народных Комиссаров объявляет англо-русское соглашение 1907 года, как направленное против свободы и независимости персидского народа, раз и навсегда расторгнутым. Равным образом объявляются со стороны Совета Народных Комиссаров недействительными и утратившими всякую силу все, как предшествовавшие указанному, так и последовавшие, соглашения, которые в каком бы то ни было отношении ограничивают или стесняют права персидского народа на свободное и независимое существование.

Поскольку еще неудаленные с персидской территории русские войска причиняют какие-либо притеснения персидскому народу, я прошу Вас верить, гражданин Посланник, что это происходит против нашей воли и объясняется либо темнотой части солдат, либо злой волей контрреволюционного элемента командного состава.

Советская власть предпринимает со своей стороны все меры к тому, чтобы освободить Персию от старых агентов царизма и империалистической буржуазии, которые являются одинаково врагами как персидского, так и русского народа. Все русские граждане, виновные в незаконных или насильственных действиях против персидских граждан, будут нами наказаны по всей суровости законов революции.

Советская власть сделает со своей стороны все, что от нее зависит в области международных отношений, чтобы добиться полного очищения Персии также и от турецких и английских войск. Мы горячо надеемся, что наступает эпоха, когда народы заставят свои правительства положить предел насилиям над персидским народом и что этот последний получит возможность свободно развивать свои силы на своей земле.

Во всяком случае Совет Народных Комиссаров считает для себя допустимым только такие отношения с Персией, которые основаны на свободном соглашении и на взаимном уважении народов.

Хрест. I, стр. 814-815.

Благодарность персидского правительства Совету Народных Комиссаров за аннулирование всех соглашений, направленных против независимости Персии, 27 (14) февраля 1918 года.

Настоящим имею честь согласно полученным мною от моего правительства инструкциям, довести до вашего сведения, что персидское правительство, приняв к сведению акт расторжения правительством Российской Республики англо-русской конвенции, заключенной в С.-Петербурге 18 (31) августа 1907 года, равно всех, как предшествовавших названной конвенции, так и следовавших, направленных против свободы и независимости персидского народа соглашений, объявляет уничтоженными и раз навсегда утратившими всякую силу все те договоры и соглашения, которые были насильственно исторгнуты у Персии или же противоречат или принципу ее независимости и неприкосновенности, ограничивая и стесняя свободное развитие и осуществление воли персидского народа на занимаемой им территории и прилегающих к ней морях. В то же время ставя в основу дальнейших взаимоотношений между Персией и Россией главные положения вышеприведенной ноты Правительства Российской Республики, персидское правительство выражает свою полную готовность вступить в переговоры для заключения новых договоров, консульских конвенций и иных актов на принципах свободного соглашения и взаимного уважения народов.

Будучи одновременно с сим уполномочен принести Правительству Российской Республики от имени персидского народа в лице его правительства признательность за акт справедливости, проявленный в Персии так же, как за принятое Советом Народных Комиссаров решение вывести из пределов Персии, прошу Вас, гражданин Народный Комиссар, не отказыв-

вать в вашем любезном посредничестве для передачи Советской Власти искренних чувств, питаемых Персией к Российской Республике.

Поверенный в делах Персии в Петрограде.

Хрест. I, стр. 815-816.

Договор между Российской Социалистической Федеративной Республикой и Ираном (Персией)

26 февраля 1921 года

(и з в л е ч е н и е)

Советско-иранский договор от 26 февраля 1921 г. был первым равноправным договором, заключенным Ираном с великой державой.

В истории Ирана новейшего времени этот договор являлся документом первейшей важности, положившим начало ликвидации полуколониального положения страны. Он основывался на стремлении РСФСР и Ирана установить дружеские добрососедские отношения. Генеральный секретарь ЦК Народной партии Ирана Р. Радманеш в 1952 г. следующим образом оценил значение договора 1921 г.: "Этот договор не только дал иранскому народу огромные экономические и политические выгоды, но и неоднократно приводил к срыву различные империалистические за-теи, направленные против национальной независимости и жизненных интересов иранского народа. Этот договор был, есть и будет одним из основных факторов нашей национальной независимости"

С т а т ь я I. Российское Советское правительство в соответствии с декларациями своими, изложенными в нотах от 14 января 1918 года и 26 июня 1919 года об основах политики России в отношении персидского народа, еще раз торжественно заявляет о бесповоротном отказе России от насильнической в

I "Приветствия XIX съезду Коммунистической партии Советского Союза от зарубежных коммунистических и рабочих партий", М., 1952, стр. 115.

отношении Персии политики империалистических правительств России, свергнутых волею ее рабочих и крестьян.

Согласно сему и желая видеть персидский народ независимым, процветающим и свободно распоряжающимся всем своим достоянием Российское Советское правительство объявляет все трактаты, договоры, конвенции и соглашения, заключенные бывшим царским правительством с Персией и приводившие к умалению прав персидского народа, отмененными и потерявшими всяческую силу.

Статья 2. Российское Советское правительство клеймит политику правительств царской России, которые без согласия народов Азии и под видом обеспечения независимости этих народов заключали с другими государствами Европы относительно Востока договоры, имевшие конечной целью его постепенный захват. Российское Советское правительство безоговорочно отвергает эту преступную политику, не только нарушавшую суверенитет государств Азии, но и ведущую к организованному грубому насилию европейских хищников над живым телом народов Востока.

В соответствии с сим и согласно принципам, изложенным в статьях I и 4 настоящего договора, Российское Советское правительство заявляет о своем отказе от участия в каких бы то ни было мероприятиях, клонящихся к ослаблению и нарушению суверенитета Персии, и объявляет отмененными и потерявшими всяческую силу все конвенции и соглашения, заключенные бывшим правительством России с третьими державами во вред Персии и относительно ее.

Статья 3. Обе высокие договаривающиеся Стороны согласны признавать и соблюдать границу между Персией и Россией в том виде и начертании, как она была установлена разграничительной комиссией 1881 года. При этом Российское Советское правительство, не желая пользоваться плодами захватнической политики бывшего царского правительства России, отказывается от пользования островами Амур Ада и другими островами, расположенными у побережья Астрабадской провинции Персии, возвращая вместе с тем Персии местечко

Фирузе и окружающие его земли, уступленные Персией России по соглашению от 28 мая 1893 года. Правительство Персии со своей стороны соглашается, что городок Серакс, известного под именем Русского или Старого Серакса, с прилегающим к нему районом, ограниченным рекой Серакс, остается во владении России.

Обе Высокие Договаривающиеся Стороны будут пользоваться рекой Атрек и другими пограничными реками и водами на равных правах, причем для окончательного урегулирования вопроса о пользовании пограничными водами и для разрешения всех вообще спорных пограничных и территориальных дел будет назначена комиссия из представителей Персии и России.

С т а т ь я 4. Признавая право каждого народа на свободное и беспрепятственное разрешение своих политических судеб, каждая из Высоких Договаривающихся Сторон отказывается и будет строго воздерживаться от вмешательства во внутренние дела другой Стороны.

С т а т ь я 5. Обе высокие Договаривающиеся Стороны обязываются:

1. Не допускать на своей территории образования или пребывания организаций или групп, как бы они не именовались или отдельных лиц, ставящих своей целью борьбу против Персии и России, а также против союзных с последней государств, а равным образом не допускать на своей территории вербовку или мобилизацию личного состава в ряды армии или вооруженных сил таковых организаций;

2. воспретить тем государствам или организациям, как бы последние не именовались, которые ставят своей целью борьбу с другой Высокой Договаривающейся Стороной, ввозить на территорию каждой из Высоких Договаривающихся Сторон или провозить через таковую все, что может быть использовано против другой Высокой Договаривающейся Стороны;

3. не допускать всеми доступными им способами пребывания на их территории войск или вооруженных сил какого-либо третьего государства, пребывание которых создавало бы угрозу границам, интересам или безопасности другой Вы-

сокой Договаривающейся Стороны.

С т а т ь я 6. Обе Высокие Договаривающиеся Стороны согласны в том, что в случае, если со стороны третьих стран будут иметь место попытки путем вооруженного вмешательства осуществлять на территории Персии захватническую политику или превращать территорию Персии в базу для военных выступлений против России, если при этом будет угрожать опасность границам Российской социалистической Федеративной Советской Республики или союзных ей держав и если Персидское Правительство после предупреждения со стороны Российского Советского правительства само не окажется в силе отратить эту опасность, Российское Советское правительство будет иметь право ввести свои войска на территорию Персии, чтобы в интересах самообороны принять необходимые военные меры. По устранении данной опасности Российское Советское правительство обязуется немедленно вывести свои войска из пределов Персии.

С т а т ь я 7. Ввиду того, что соображения, изложенные в статье 6, могут равным образом иметь место в отношении безопасности на Каспийском море, обе Высокие Договаривающиеся Стороны согласны в том, чтобы в случае, если в составе экипажа судов персидского флота окажутся граждане третьих держав, использующие свое пребывание в персидском флоте в недружелюбных по отношению к России целях, Российское Советское правительство будет иметь право потребовать от правительства Персии устранения указанных вредных элементов.

С т а т ь я 8. Российское Советское правительство заявляет о своем полном отказе от той финансовой политики, которое вело на Востоке царское правительство России, снабжавшее персидское правительство денежными средствами не ради содействия хозяйственному развитию и процветанию персидского народа, а в видах политического закабаления Персии. Российское Советское правительство отказывается поэтому от всяких прав на займы, предоставленные Персии царским правительством, и объявляет таковые займы недей-

ствительными и не подлежащими оплате. Оно отказывается также от всех требований на пользование теми государственными доходами Персии, коими гарантировались сказанные займы.

С т а т ь я 9. Российское Советское правительство, в соответствии с провозглашенным им отрицанием колониальной политики капитализма, служившей и служащей причиной неисчислимых бедствий и кровопролитий, отказывается от использования финансовых предприятий царской России, имевших целью экономическое закабаление Персии. Оно передает поэтому в полное владение персидского народа денежные суммы, ценности и вообще актив и пассив Учетно-ссудного банка Персии, а равным образом движимое и недвижимое имущество означенного банка, находящееся на территории Персии.

С т а т ь я 10. Российское Советское правительство отвергает тенденции мирового империализма, стремящегося к проведению в чужих странах дорог и телеграфных линий не столько для культурного развития народов, сколько для обеспечения себе способа военного проникновения. Ввиду сего и желая предоставить персидскому народу возможность свободного распоряжения средствами сообщений и сношений, жизненно необходимыми для независимости и культурного развития каждого народа, и вместе с тем посильно возместить Персии ущерб, причиненный ей войсками царского правительства, Российское Советское правительство безвозмездно передает в полную собственность персидского народа следующие русские сооружения:

а) шоссеиные дороги Энзели-Тегеран и Казвин-Хамадан со всеми относящимися к этим дорогам землями, постройками и инвентарем;

б) железнодорожные линии Джульфа-Тавриз и Софьян-Урмийское озеро со всеми постройками, подвижным составом и другим имуществом;

в) пристани, товарные склады, пароходы, баржи и другие транспортные средства на Урмийском озере со всем относящимися к ним имуществом;

г) все выстроенные бывшим царским правительством в пределах Персии телеграфные и телефонные линии со всем имуществом, зданиями и инвентарем;

д) порт Энзели с товарными складами, электрической станцией и другими постройками.

С т а т ь я II. Исходя из того соображения, что в силу провозглашенных в статье I настоящего Договора принципов утратил также силу и мирный трактат, заключенный между Персией и Россией в Туркманчае 10 февраля 1828 года, статья 8 коего лишила Персию прав иметь флот на Каспийском море, обе Высокие Договаривающиеся Стороны согласны, что с момента подписания настоящего Договора они будут в равной степени пользоваться правом свободного плавания по Каспийскому морю под своим флагом.

С т а т ь я I2. Российское Советское правительство, торжественно отказавшись от пользования экономическими привилегиями, основанными на военном преобладании, объявляет недействительными также и все прочие, кроме перечисленных в статье 9 и 10, концессии, вынужденные у правительства Персии бывшим царским правительством для себя и для своих подданных. Оно с момента подписания настоящего Договора возвращает персидскому народу в лице правительства Персии все сказанные концессии как приведенные в исполнение, так и не приведенные, и все земельные участки, полученные на основании этих концессий. Из земель и имущества, принадлежавших в Персии бывшему царскому правительству, остаются во владении России участки, занимаемые Российской миссией в Тегеране и в Зергендэ, со всеми зданиями и находящимися в них имуществом, а также участки, здания и имущества бывших российских генеральных консульств, консульств и вице-консульств в Персии.

С т а т ь я I3. Правительство Персии обещает со своей стороны не передавать возвращенные Персии, согласно настоящему договору, концессии и имущества во владение, распоряжение или пользование никакому третьему государству

или его гражданам, сохраняя все сказанные права за собой на благо персидского народа.

С т а т ь я 14. Признавая все значение рыбных промыслов южного побережья Каспийского моря для нормального снабжения России предметами продовольствия, правительство Персии по утрате законной силы договорными обязательствами, имеющимися у него ныне в отношении этих промыслов, согласно заключить соглашение с подлежащим продовольственным органом Российской Социалистической Федеративной Советской Республики об эксплуатации сих промыслов на особых, имеющих быть выработанными к тому времени, условиях...

С т а т ь я 15. Российское Советское правительство, исходя из провозглашенного им принципа свободы религиозных верований, желает положить конец миссионерской религиозной пропаганде в странах ислама, имевшей скрытой целью политическое воздействие на народные массы и поддерживавшей этим путем хищнические интриги царизма. Оно объявляет поэтому закрытыми все религиозные миссии, учрежденные в Персии бывшим царским правительством, и примет меры к недопущению впредь посылки в Персию из России таковых миссий.

Земли, постройки и имущество православной духовной миссии в Урмии, равно как все имущество других учреждений этого рода, Российское Советское правительство безвозмездно передает в вечное владение персидскому народу в лице правительства Персии...

С т а т ь я 16. В согласии с изложенным в ноте Советского правительства от 26 июня 1919 года положением об уничтожении российской консульской юрисдикции российские граждане, проживающие в Персии, равно как и персидские граждане, проживающие в России, будут с момента подписания настоящего Договора пользоваться равными с местными гражданами правами и подчиняться законам страны их пребывания. Все судебные дела их будут рассматриваться в местных судебных учреждениях...

Хрест. I, стр. 815-824.

Договор о гарантии и нейтралитете между Союзом
Советских Социалистических Республик и Ираном (Персией)

1 октября 1927 года

(и з в л е ч е н и е)

Договор о гарантии и нейтралитете между СССР и Персией (Ираном) от 1 октября 1927 г. тесно связан с договором между обоими государствами от 26 февраля 1921 г. Протокол № 2 к настоящему договору, как видно из текста, подтверждает статью 6 договора от 26 февраля 1921 г., касающуюся возможности введения советских войск в Иран.

С т а т ь я 1. Основой взаимоотношений между Персией и Союзом Советских Социалистических Республик остается договор от 26 февраля 1921 года, все статьи и постановления которого остаются в силе и действие которого распространяется на всю территорию Союза Советских Социалистических Республик.

С т а т ь я 2. Каждая из Договаривающихся Сторон обязуется воздерживаться от нападения и всяких агрессивных действий против другой Стороны или введения своих военных сил в пределы другой стороны.

В случае же, если одна из Договаривающихся Сторон подвергается нападению со стороны одной или нескольких третьих держав, другая Договаривающаяся Сторона обязуется соблюдать нейтралитет в продолжении всего конфликта, причем Сторона, подвергшаяся нападению, не должна со своей стороны нарушить этот нейтралитет, несмотря ни на какие стратегические, тактические или политические соображения или выгоды, которые могли бы ей от этого представиться.

С т а т ь я 3. Каждая из Договаривающихся Сторон обязуется не участвовать ни фактически, ни формально в политических союзах или соглашениях, направленных против безопасности на суше или на море другой Договаривающейся Стороны, равно как и против ее целостности, ее независимости или ее суверинитета.

Кроме того, обе Договаривающиеся Стороны отказываются от участия в экономических бойкотах и блокадах, организуе-

ных третьими державами против одной из Договаривающихся Сторон.

Статья 4. Ввиду обязательств, установленных статьями 4 и 5 договора от 26 февраля 1921 года, каждая из Договаривающихся Сторон, имея намерение не вмешиваться во внутренние дела другой Стороны и не вести пропаганду или борьбу против правительства другой Стороны, будет строго запрещать своим служащим таковые действия на территории другой Договаривающейся Стороны.

Если граждане одной Договаривающейся Стороны, находящиеся на территории другой, будут заниматься пропагандой или борьбой, запрещенными властями этой стороны, то правительство этой территории будет иметь право прекращать деятельность этих граждан и применять к ним установленные наказания.

Равным образом, в силу вышеуказанных статей, обе стороны обязуются не поддерживать и не допускать на своей территории, по принадлежности, образование или деятельность: 1) организаций или групп, как бы они не именовались, ставящих себе целью борьбу против правительства другой Договаривающейся Стороны путем насильственных способов, путем восстания или покушения; 2) организаций или групп, приписывающих себе роль правительства другой Стороны или части ее территории, также ставящих себе целью борьбы вышеуказанными способами с правительством другой Договаривающейся Стороны, нарушение ее мира и ее безопасности или покушения на ее территориальную целостность.

Исходя из приведенных выше принципов, обе Договаривающиеся Стороны равным образом обязуются запретить вербовку равно как и ввоз, на свою территорию вооруженных сил, оружия, боевых припасов и всякого рода военных материалов, предназначенных для указанных выше организаций.

Статья 5. Обе Договаривающиеся Стороны обязуются регулировать всякого рода разногласия, которые могли бы возникнуть между ними и которые не могли бы быть улажены обыкновенным дипломатическим путем, мирным способом, соответствующим моменту.

С т а т ь я 6. Вне обязательств, которые обе Договаривающиеся Стороны приняли на себя в силу настоящего Договора, обе стороны сохраняют свою полную свободу действия в своих международных отношениях.

С т а т ь я 7. Настоящий договор заключается на трехлетний срок и подлежит в кратчайший срок одобрению и ратификации со стороны законодательных органов обеих сторон, после чего он вступит в силу.

Обмен ратификационными грамотами произойдет в Тегеране в месячный срок после ратификации. По истечении первоначального срока Договор будет считаться автоматически продленным каждый раз на годичный срок, пока одна из Договаривающихся сторон не предупредит об его денонсации. В этом случае настоящий договор сохраняет силу в течение шести месяцев после сообщения одной из Договаривающихся Сторон о расторжении Договора.

П р о т о к о л № 2.

В соответствии с постановлениями Договора от 26 февраля 1921 года, сохраняющего свою силу в целом и во всех своих частях, обязательства, предусмотренные в статье 2 Договора о гарантии и нейтралитете, подписанного сего числа между Союзом Советских Социалистических Республик и Персией относительно невведения военных сил в пределы другой Договаривающейся Стороны, не относятся к случаям, предусмотренным в статье 6 Договора от 26 февраля 1921 года, и к разъяснениям, данным к этой статье.

Учинено в Москве 1 октября 1927 года.

Хрест. I, стр. 824—826.

Англо-иранское соглашение о нефтяной концессии

29 апреля 1933 года

(и з в л е ч е н и е)

Англо-иранское соглашение о нефтяной концессии явилось юридическим обоснованием хозяйничания английских империалистов в Южном Иране. В 1951 г. это соглашение было аннулировано правительством Мосаддыка.

В целях установления новой концессии взамен концессии Вильяма д'Арси 1909 года настоящая концессия предоставляется правительством Ирана и принимается АИНК.

1) Правительство Ирана предоставляет компании беспрепятственное право на разведку и добычу нефти, монопольное право на очистку и переработку добытой ею нефти, а также подготовку ее для продажи. Компании предоставляется монопольное право на транспортировку нефти по всей территории Ирана, переработку и подготовку ее в целях продажи нефтепродуктов как в Иране, так и для экспорта.

2) Общая площадь выбранных земель до 31 декабря 1938 года не должна превышать 100 тысяч квадратных английских миль.

3) Компании предоставляется право на строительство нефтепроводов, использование необработанных земель и покупку обработанных земель по цене, не превышающей обычных цен окружающих земель.

4) Компании предоставляется право бесплатно пользоваться известью, песком, грунтом, камнем и другими строительными материалами, находящимися на концессионных и государственных залежных землях.

5) Компания имеет право на строительство и расширение железнодорожных, телеграфных, телефонных и авиационных сетей, равно и на портовое строительство.

6) Компания имеет право ввозить без всякой лицензии все необходимые предметы для потребления своих служащих и без уплаты тарифов и налогов, все необходимое оборудование для своей деятельности в Иране...

8) Экспортируемые нефтепродукты освобождаются от уплаты всех видов тарифов, пошлин и налогов...

11) Компания в первые 30 лет своей деятельности в Иране освобождается от уплаты любого вида налогов, следуемых иранскому правительству...

15) Иранское правительство вправе назначить одного представителя, который будет называться представителем шахиншахского правительства. Компания ежегодно будет выплачивать иранскому представителю 2 тыс. фунтов стерлингов...

26) Срок действия договора с момента его подписания до 31 декабря 1993 года. До истечения данного срока договор не может быть аннулирован за исключением случая, указанного в параграфе 25 или же в случае постановления суда о расторжении договора вследствие невыполнения компанией своих обязательств.

Хрест. I, стр. 826-827.

Нота Советского правительства Иранскому правительству.
25 августа 1941 года (и з в л е ч е н и е).

...Советское правительство, как и правительство Ирана, уже при заключении основного Советско-Иранского договора 26 февраля 1921 года отчетливо представляли себе основные трудности, которые могут встретиться на пути укрепления дружественных отношений между Советским Союзом и Ираном, предвидя, что территория Ирана может быть использована враждебными как по отношению к СССР, так и по отношению к самому Ирану элементами и что эти элементы смогут попытаться превратить Иран в базу для нападения на СССР.

В целях предотвращения такого рода опасности советско-иранский договор в ст. 6-й предусматривал следующее: "Обе Высокие Договаривающиеся Стороны согласны в том, что, в случае если со стороны третьих стран будут иметь место попытки путем вооруженного вмешательства осуществлять на территории Персии захватническую политику или превращать территорию Персии в базу для военных выступлений против России

если при этом будет угрожать опасность границам Российской Социалистической Федеративной Советской Республики или союзных ей держав и если персидское правительство после предупреждения со стороны Российского Советского правительства само не окажется в силе отворотить эту опасность, Российское Советское правительство будет иметь право ввести свои войска на территорию Персии, чтобы в интересах самообороны принять необходимые военные меры. По устранении данной опасности Советское правительство обязуется немедленно вывести свои войска из пределов Персии".

Советское правительство, таким образом, приняло на себя с полного согласия иранского правительства защиту интересов СССР в Иране в случае наступления указанной в договоре 1921 г. опасности, подтвердив вместе с тем свое обязательство после минования этой опасности немедленно вывести свои войска из пределов Ирана. Как известно, в течение двадцати лет действия договора 1921 г. Советское правительство не считало необходимым для защиты своих интересов прибегать к ст. 6 договора 1921 г.

Однако за последнее время и особенно с начала вероломного нападения на СССР гитлеровской Германии враждебная СССР и Ирану деятельность фашистско-германских заговорщических групп на территории Ирана приняла угрожающий характер. Пробрывшиеся на важные официальные посты более чем в 50 иранских учреждениях германские агенты всячески стараются вызвать в Иране беспорядки и смуту, нарушить мирную жизнь иранского народа, восстановить Иран против СССР, вовлечь его в войну с СССР.

Агенты германского фашизма вроде фон Радановича, Гамотта, Майера, Вильгельма Сапова, Густава Бора, Генриха Келингера, Траппе и др., прикрываясь своей службой в разных германских фирмах (АЕГ, Феррошталль, Гарбер, Ортель, Лен, Шихау), в настоящее время дошли до крайних пределов в своей подрывной работе по организации диверсионных и террористических групп для переброски в Советский Азербайджан и раньше всего в главный советский нефтяной район — Баку — и в Советский Туркме-

нистая, с одной стороны, и по подготовке военного переворота в Иране - с другой.

Этим сейчас заняты прибывшие недавно из Ирака руководитель германской разведки в Тегеране - немец Гамотта вместе со своим помощником, служащим компании "Мерседес" Майером. Организованная ими группа германских агентов под руководством германского посольства в Тегеране занята организацией в ряде пограничных пунктов Ирана вооруженных групп для переброски в Баку и в другие важнейшие советские пограничные пункты с целью устройства поджогов и взрывов на территории СССР. Германские агенты имеют в своем распоряжении в разных пунктах Ирана склады оружия и боеприпасов. В частности, в северной части Ирана, в окрестностях Мшанэ, они заготовили для своих преступных целей 50 тонн взрывчатых веществ. Под видом охоты они проводят в окрестностях Тегерана военную подготовку своих преступных соучастников из числа германских граждан. На иранские военные предприятия под видом инженеров и техников проникли 56 германских разведчиков. В числе таких разведчиков особенно крупную роль играют представитель немецкой фирмы "Фридрих Крупп" в Иране шпион Артель, директор представительства германской фирмы "Сименс" известный германский шпион фон Раданович, его заместитель Кевкин, служащий конторы "Иранэкспресс" в Пехлеви немец Вольф, являющийся одновременно руководителем германской разведки на севере Ирана и на Каспийском побережье. В своей преступной работе эти германские агенты самым грубым и беззастенчивым образом попирают элементарные требования уважения к суверенитету Ирана, превратив территорию Ирана в арену подготовки военного нападения на Советский Союз.

Создавшееся в Иране в силу указанных обстоятельств положение чревато чрезвычайными опасностями. Это требует от Советского правительства немедленного проведения в жизнь всех тех мероприятий, которые оно не только вправе, но и обязано принять в целях самозащиты, в точном соответствии со ст. 6 договора 1921 г.

За время после нападения Германии на СССР Советское правительство трижды - 26 июня, 19 июля и 16 августа с.г. обра-

щало внимание иранского правительства на опасность, которую представляет собой подрывная и шпионско-диверсионная деятельность в Иране германских агентов...

Таким образом, Советское правительство трижды предупреждало иранское правительство об угрожающей его интересам, а также интересам СССР и Великобритании опасности для принятия необходимых мер.

Иранское правительство отказалось, к сожалению, принять меры, которые положили бы конец затеваемым германскими агентами на территории Ирана смуте и беспорядкам, тем самым поощряя этих агентов Германии в их преступной работе. Вследствие этого Советское правительство оказалось вынужденным принять необходимые меры и немедленно же осуществить принадлежащее Советскому Союзу в силу ст. 6 договора 1921 г. право - ввести временно в целях самообороны на территорию Ирана свои войска.

Эти меры никоим образом не направлены против иранского народа. Советское правительство не имеет никаких попользований в отношении территориальной целостности и государственной независимости Ирана.

Хрест. Н, стр. 697-699.

Договор о союзе между Союзом Советских Социалистических Республик, Великобританией и Ираном. 29 января 1942 года (и з в л е ч е н и е).

С т а т ь я 1. Президиум Верховного Совета Союза Советских Социалистических республик и Его Величество Король Великобритании, Ирландии и Британских владений за морями, Император Индии (именуемые ниже как союзные государства) совместно и раздельно обязуются уважать территориальную целостность, суверенитет и политическую независимость Ирана.

С т а т ь я 2. Устанавливается Союз между союзными государствами, с одной стороны, и Его Императорским величеством шахиншахом Ирана - с другой.

С т а т ь я 3. I) Союзные государства совместно и раздельно обязуются защищать Иран всеми имеющимися в их распоряжении средствами против всякой агрессии со стороны Германии или любой другой державы.

2) Его Императорское Величество шахиншах обязуется:

а) сотрудничать с союзными государствами всеми доступными ему средствами и всеми возможными путями, с тем чтобы они могли выполнить вышеуказанные обязательства. Помощь иранских вооруженных сил, однако, ограничивается поддержанием внутреннего порядка на иранской территории...

С т а т ь я 4. I) Союзные государства могут содержать на иранской территории сухопутные, морские и воздушные силы в таком количестве, в каком они считают необходимым... Разумеется, наличие этих войск на иранской территории не представляет собой военной оккупации и будет возможно меньше затруднять нормальную работу администрации и органов безопасности Ирана, экономическую жизнь страны, обычное передвижение населения и применение иранских законов и постановлений...

С т а т ь я 5. Войска союзных государств должны быть выведены с иранской территории не позднее шести месяцев после прекращения всех военных действий между союзными государствами и Германией с ее соучастниками путем заключения перемирия или перемирий, считая от даты более раннего из этих актов или непосредственно по заключении мира между ними...

С т а т ь я 8. Положения настоящего договора в равной степени обязательны как двусторонние обязательства между Его Императорским Величеством шахиншахом и каждой из двух Высоких Договаривающихся Сторон.

С т а т ь я 9. Настоящий договор вступает в силу по подписании и остается в силе до даты, установленной для вывода военных сил союзных государств с иранской территории в соответствии со статьей 5...

Хрест. П, стр. 700-701.

Закон о найме и полномочиях доктора Мильспо —
генерального администратора финансов

12 ноября 1942 года

(и з в л е ч е н и е)

В годы второй мировой войны, воспользовавшись ослаблением Англии и изгнанием немцев, значительно усилили свои позиции в Иране США. Особенно сильным было американское проникновение в период правления кабинета Кавама Эс-Салтане (9.УШ. 1942-13.П.1943). В конце 1942 г. в Иране были введены американские войска, в 1942-1943 гг. американские советники были назначены в иранскую армию, полицию, органы просвещения, здравоохранения и т.д. Важнейшим шагом США по пути подчинения Ирана являлось приглашение Артура Ч. Мильспо на должность генерального администратора финансов. Мильспо получил полный контроль над финансами Ирана.

С т а т ь я I. Меджлис уполномочивает правительство нанять доктора Артура Ч. Мильспо, гражданина Соединенных Штатов Северной Америки, на должность генерального администратора финансов на пятилетний срок с полномочиями и обязанностями, предусмотренными в настоящем законе...

С т а т ь я 8. Под полным контролем (наблюдением) министра финансов генеральный администратор финансов будет иметь дело со всеми финансовыми учреждениями непосредственно. С утверждения министра финансов он будет иметь все полномочия по составлению бюджета. В случае если возникнет необходимость реорганизации системы, то после утверждения министра финансов он проведет реорганизацию в министерстве финансов и других правительственных учреждениях, непосредственно связанных с получением отчетов и расходованием общественных средств; он имеет право после консультации с министром финансов и в соответствии с законом о гражданской службе назначать на службу, повышать в должности, понижать, переводить, увольнять любого служащего министерства финансов или финансовых учреждений или организаций, управляемых капиталом правительства, и служащих других учреждений, которые имеют непосредственное отношение к получению отчетов и расходованию общественных средств; расследовать при учас-

тии министра финансов поведение каждого служащего, на которого подана жалоба министру финансов, и предпринимать соответствующие меры.

Иранское правительство, прежде чем предпринять меры или вынести решение по всем финансовым вопросам, будет советоваться с генеральным администратором финансов. Генеральный администратор финансов будет иметь право присутствовать на заседаниях Совета министров и в комиссиях меджлиса в тех случаях, когда обсуждаются финансовые вопросы.

С т а т ь я 9. Разрешенные законами выплаты или перевод общественных средств, передача государственного имущества, уменьшение или отмена налогов и сборов будет производиться согласно соответствующим законам за подпись министра финансов и с согласия генерального администратора финансов. Никакие финансовые обязательства иранского правительства, принятые непосредственно или от его имени, без письменного утверждения министра финансов и генерального администратора финансов, не будут действительны.

С т а т ь я 10. Генеральный администратор финансов или любое назначенное им лицо всегда, когда это будет сочтено необходимым для выполнения его обязанностей, будет иметь неограниченный доступ ко всем документам, законам, постановлениям и ко всем книгам и делам по отчетности, которая будет иметь отношение к финансам или какой-либо отрасли их.

С т а т ь я 11. Наем иностранных специалистов и их заместителей на службу в министерство финансов или учреждения связанные с финансовыми делами, будет производиться только по требованию и предложению генерального администратора финансов, и все они будут ответственны перед ним...

С т а т ь я 13. ...Генеральный администратор финансов будет первым по положению после министра финансов...
Хрест. II, стр. 701-702.

Материалы первого съезда Народной партии Ирана.

Август 1944 года

(и з в л е ч е н и е)

Народная партия Ирана (Хизбе Тудэ-и Иран) образовалась в сентябре 1941 г. после освобождения из иранских тюрем активных деятелей рабочего движения. На учредительном собрании Народной партии, созванном в октябре 1941 г., были утверждены программные тезисы партии, которые были дополнены на первой конференции Народной партии в октябре 1942 г. На I съезде Народной партии, открывшемся 1 августа 1944 г., эта программа подверглась детальному рассмотрению и утверждена, как и устав партии. Съезд обсудил и принял также решения по докладам об организационной работе, внутренней и внешней политике. Ниже приводятся извлечения этих документов, ставших боевой программой борьбы прогрессивных патриотических сил Ирана за подлинную национальную независимость и права трудящихся.

Принципы Народной партии Ирана

1. Народная партия Ирана является партией угнетенных классов, т.е. партией рабочих, крестьян, свободолюбивых интеллигентов и ремесленников-кустарей.

2. Народная партия Ирана является сторонницей независимости и целостности Ирана, она борется со всякой формой проявления колониалистической политики.

3. Народная партия Ирана является сторонницей дружеского сотрудничества со всеми свободолюбивыми странами мира на основе равенства народов и сохранения мира во всем мире.

4. Народная партия Ирана является сторонницей установления национального правительства и истинно демократического режима.

5. Народная партия Ирана борется против остатков старых общественных формаций, т.е. против родового общества и феодализма, она борется за установление прогрессивной, централизованной экономической формации, которая должна

основываться на защите интересов подавляющего большинства народных масс Ирана.

Программа Народной партии Ирана

Политическая борьба

1. Борьба за установление демократического режима и обеспечение индивидуальных и общественных прав народа и его членов, как-то: свобода речи, печати, идей и собраний.

2. Борьба против деспотизма и диктаторского режима. Надо покончить с произволом государственных полицейских, жандармских и других государственных чиновников.

3. Отмена всех постановлений и законов, изданных во вред народным массам. Пересмотр закона о выборах таким образом, чтобы все избиратели имели возможность свободно избирать.

4. Полные общественные права всем народа Ирана без различия религии и расового происхождения.

5. Полная свобода для национальных меньшинств в области просвещения и религии.

О рабочих

Стараться провести в меджлис закон о труде на следующих основаниях:

а) сокращение рабочего дня до 8 часов в день по всей стране, а также установление достойной оплаты для сверхурочных работ;

б) провести социальное страхование для всех рабочих (как для рабочих промышленности, так и для кустарей и ремесленников) и служащих;

в) оплата и лечение всех рабочих, которые теряют часть своей работоспособности при несчастных случаях;

г) официальное признание профсоюзов рабочих, права на забастовку и заключение коллективных договоров;

д) предоставление рабочим права на выходной день, как еженедельный, так и в праздничные дни;

...е) запретить работать детям в возрасте до 14 лет, а также предоставить рабочим дотации в соответствии с количеством членов семьи (детей);

ж) равная оплата рабочим женщинам и мужчинам...

О крестьянах

Нужно провести преобразование в способе землепользования и земледелия, а также улучшение положения крестьян в следующем порядке:

1) безвозмездно раздавать неимущим крестьянам пахотные государственные земли (халесе).

Коренное преобразование в области раздела урожая между помещиком и крестьянином. Ликвидация обычаев и законов, касающихся этого раздела, как, например, раздел согласно пятичленному принципу, а также помещичьих привилегий. Создание в деревнях школ и отделов здравоохранения... Борьба против барщины, а также произвола государственных чиновников, расторжение помещичьих незаконных поборов. Провести и издать законы, определяющие отношение помещика, крестьянина и арендатора, а также следить за выполнением этого закона.

Экономика и финансы

Снизить налоги с учетом интересов народных масс. Стараться уменьшить размеры косвенных налогов. Полностью выполнить закон о подоходном налоге.

Обеспечить экономическую независимость Ирана путем создания, расширения и поощрения промышленности, в частности тяжелой промышленности, в особенности государственных промышленных предприятий, а также стараться использовать и добывать ископаемые национальными средствами.

Издать прогрессивный подоходный налог и снизить размеры прибылей. Охранять и поощрять национальную промышленность таким образом, чтобы, с одной стороны, развивалась и расширялась промышленность и, с другой стороны, чтобы цены на

продукты были умеренными. Составить на несколько лет экономические проекты расширения сельского хозяйства, промышленности и финансов. Борьба против утечки капитала за границу...

Устав НПИ. Для членов НПИ обязательно принятие программы и устава партии. Член партии обязан принять регулярное активное участие в одной из партийных ячеек. Он обязан вести активную работу в деле проведения политической линии партии.

Организационные принципы партии

Организационные принципы Народной партии Ирана основываются на демократическом централизме...

Из резолюции I съезда НПИ по докладу "О международном и внутреннем положении Ирана". В области внутренней политики: в общем и целом мрачный государственный аппарат деспотизма еще крепко стоит на своем месте. Еще не создано законное правительство, которое бы опиралось на истинно демократические принципы. Народная партия Ирана будет стараться ликвидировать все остатки диктаторского режима, она больше, чем прежде, будет бороться за создание истинно демократического правительства.

Опасность диктатуры угрожает свободе иранского народа. Кроме Сеид-Зия-эд-дина другие элементы из деспотических кругов и подручные реакции тоже угрожают уничтожить наш половинчатый полуживой основной закон страны (конституцию). Народная партия Ирана считает своей большой и священной обязанностью решительно бороться против этой большой опасности.

Съезд считает, что необходимо создать национальный фронт... Народная партия Ирана обязана сделать все, что в ее силах, для создания такого фронта.

Съезд считает, что участие на выборах для партии необходимо. Но надо принять участие на выборах таким образом, чтобы авторитет и честь партии ни в коем случае не пострадали...

Пропаганда и агитация должны быть максимально использованы для просвещения рабочих масс. Народная партия Ирана должна внимательно следить за тем, чтобы энергично и беспощадно бороться против тех экономических концессий, которые ослабляют или колеблют экономическую независимость страны и которые доведут страну до экономического рабства.

Народная партия Ирана уверена, что иранский народ достоин руководить своими делами. С этой точки зрения партия категорически возражает против приглашения советников из любой страны.

Все правительства, пришедшие к власти (начиная с сентября 1941 г.) не пользовались поддержкой и одобрением народных масс. Они опирались на прочное меньшинство угнетателей. Они не соблюдали принципы основного закона страны... Они использовали его в целях притеснения и удушения свободы, в их классовых корыстных целях. Поэтому Народная партия Ирана впредь, как это имело место и в прошлом, ни в коем случае не примет участия в этих правительствах. Она лишь тогда примет участие в правительстве, когда создастся истинно национальное демократическое правительство. Народная партия Ирана будет энергично бороться против любых форм сепаратизма, который нанесет ущерб единству Ирана...

В области внешней политики первый съезд партии полностью одобряет политику Центрального Комитета, заключающуюся в борьбе против деспотизма и фашизма, в поддержке свободолюбивой борьбы союзников, в защите и поддержке законных прав и требований угнетенного народа. Народная партия Ирана в период войны является сторонницей дружбы со всеми союзными государствами страны. И в мирный период она является истинным другом всех тех государств, которые будут защищать права угнетенных народов.

Съезд считает, что эта дружба должна обосноваться на принципе равноправия. ИПИ в собственности является сторонницей дружбы с нашими соседями...

Народная партия Ирана убеждена, что одной из основ истинной независимости Ирана является рост и развитие экономики страны, поэтому она придает первостепенное значение развитию промышленности и сельского хозяйства. Она считает что экономическая независимость является твердой основой политической независимости.

Народная партия Ирана считает необходимым установить со всеми государствами мира, особенно с дружескими государствами-соседями, самые разнообразные отношения как в области культуры, так и в области экономики...

Хрест. П, стр. 703-707.

Т У Р Ц И Я

Договор о дружбе и братстве между РСФСР и Турцией

16 марта 1921 года

(и з в л е ч е н и е)

Договор о дружбе и братстве между РСФСР и Турцией был заключен в период вооруженной интервенции войск Антанты, оккупировавших в то время Стамбул, Измир и значительную часть Анатолии, и явился конкретным подтверждением заявлений Советского правительства о признании независимости Турции и сочувствии борьбе турецкого народа против интервенции. Этот договор был первым равноправным договором молодого турецкого государства с великой державой.

С т а т ь я I. Каждая из Договаривающихся Сторон соглашается не признавать никаких мирных договоров или иных международных актов, к принятию которых принуждалась бы силой другая из Договаривающихся Сторон. Правительство Российской Социалистической Федеративной Советской Республики соглашается не признавать никаких международных актов, касающихся Турции и не признанных Национальным правительством Турции, представляемым ныне ее Великим Национальным Собранием.

Под понятием Турции в настоящем договоре подразумеваются территории, включенные в национальный Турецкий Пакт от 28 января 1336 (1920) года, выработанный и провозгла-

шенный Оттоманской Палатой Депутатов в Константинополе и сообщенный прессе и всем державам.

С т а т ь я 4. Обе Договаривающиеся Стороны, констатируя соприкосновение между национальным освободительным движением народов Востока и борьбой трудящихся России за новый социальный строй, торжественно признают за этими народами право на свободу и независимость, а равным образом их право на избрание формы правления, согласной их желаниям.

С т а т ь я 5. Дабы обеспечить открытие проливов и свободное прохождение через них для торговых сношений всех народов, обе Договаривающиеся Стороны соглашались передать окончательную выработку международного статута Черного моря и Проливов последующей конференции из делегатов прибрежных государств с тем, что вынесенные ее решения не нанесут ущерба полному суверенитету Турции, равно как и безопасности Турции и ее столицы Константинополя.

С т а т ь я 6. Обе Договаривающиеся Стороны признают, что все договоры, до сего времени заключенные между обеими странами, не соответствуют обоим интересам. Они соглашались поэтому признать эти договоры отмененными и не имеющими силы.

Правительство Российской Социалистической Федеративной Советской Республики заявляет, в частности, что оно считает Турцию свободной от всяких по отношению к нему денежных или иных обязательств, основанных на международных актах, ранее заключенных между Турцией и царским правительством.

С т а т ь я 7. Правительство Российской Социалистической Федеративной Советской Республики, считая режим капитуляций несовместимым с свободным национальным развитием всякой страны, равно как и с полным осуществлением ее суверенных прав, считает потерявшими силу и отмененными всякого рода действия и права, имеющие какое-либо отношение к этому режиму.

С т а т ь я 8. Обе Договаривающиеся Стороны соглашались не допускать образования или пребывания на своей территории организаций или групп, претендующих на роль правитель-

ства другой Стороны, или части ее территории, равно как и пребывания групп, имеющих целью борьбу с другими Государствами. Россия и Турция принимают на себя такое же обязательство и в отношении Советских Республик Кавказа при условии взаимности.

Считается установленным, что под турецкой территорией, упомянутой в настоящей статье, подразумевается территория, находящаяся под непосредственным военным и гражданским управлением Правительства Великого Национального Собрания Турции...

С т а т ь я 10. На граждан обеих Договаривающихся Сторон, находящихся на территории другой Стороны, будут распространяться все права и обязанности, вытекающие из законов страны, в которой они находятся, за исключением обязанностей по национальной обороне, от коих они будут освобождены.

С т а т ь я 11. Обе Договаривающиеся Стороны согласны применить принцип наибольшего благоприятствования к гражданам каждой из Договаривающихся Сторон, пребывающих на территории другой Стороны.

Настоящая статья не применяется к правам граждан мусульманских стран, союзных Турции...

С т а т ь я 15. Россия обязуется предпринять в отношении Закавказских Республик шаги, необходимые для признания этими Республиками в договорах, которые будут заключены ими с Турцией, статей настоящего Договора, непосредственно их касающихся.

Хрест. I, стр. 833-835.

Закон об отмене ашара и введении взамен его нового
поземельного налога

17 февраля 1925 года

Закон об отмене ашара имел большое значение для дальнейшего развития сельского хозяйства Турции. Ашар - натуральный налог с продукции сельского хозяйства - был серьезным препятствием на пути развития производственных сил, содействовал консервации натурального хозяйства. Замена натурального налога денежным способствовала усилению товарно-денежных отношений, так как

крестьянин, чтобы уплатить налоги, должен был продать свою продукцию; кроме того, отмена ашара привела к усилению зависимости крестьян от ростовщиков. В результате ускорился процесс расслоения крестьянства и развития капиталистических отношений в деревне. Закон был заменен в 1931 г. новым законом о поземельном налоге.

С т а т ь я 1. Система ашара отменяется. Начиная с бюджетного 1341 (1925) года, сами земли или продукты земледелия облегчаются налогом на основании настоящего закона.

С т а т ь я 2. Продукты земледелия, а также мука, кырма и булгур, подлежавшие до сих пор налогу ашар подлежат оплате налогом в размере 10-процентной стоимости этих продуктов в порту или на станции, куда они доставлены для отправки в другое место. Продукты, прибывающие в порты или на станции, находящиеся на расстоянии свыше 60 км от места отправки, подлежат оплате налогом в месте своего происхождения. Налог со свежих овощей и плодов вычисляется по цене этих продуктов на месте их происхождения, каково бы ни было расстояние этого места от порта или станции их будущего назначения. Не подлежат оплате этим налогам свежие овощи и плоды, доставленные каким бы то ни было способом в вилайеты Стамбула, Перы и Скутари из каза, нахие и деревень этих вилайетов.

С т а т ь я 3. Нижепоименованные продукты земледелия подлежат оплате налогом в размере 8-процентной их стоимости: изюм, инжир, орехи, опиум, шелк, табак, хлопок, вальоня, оливковое масло, рис, сорго, кунжут.

Хрест. I, стр. 835-836.

Договор о дружбе и нейтралитете между Союзом ССР
и Турцией, заключенный в Париже.

17 декабря 1925 года
(извлечения)

Договор был заключен в период наибольшего обострения англо-турецкого конфликта по поводу Мосульского вилайета. Документ способствовал дальнейшему укреплению дружбы между СССР и Турцией.

С т а т ь я I. В случае военного наступления против одной из Договаривающихся Сторон со стороны одной или нескольких третьих держав другая Договаривающаяся Сторона **обязуется** соблюдать нейтралитет по отношению к первой.

Примечание. Выражением "военное выступление" не должны охватываться военные маневры, так как они не наносят ущерба другой сторон.

С т а т ь я 2. Каждая из Договаривающихся Сторон обязывается воздерживаться от всякого нападения на другую; она равным образом обязывается не принимать участия ни в каком союзе или соглашении политического характера с одной или несколькими третьими державами, направленными против другой Договаривающейся Стороны, равно как ни в каком союзе или соглашении с одной или несколькими третьими державами, направленными против военной или морской безопасности другой Договаривающейся Стороны. Кроме того, каждая из Договаривающихся Сторон обязуется не участвовать ни в каком враждебном акте одной из нескольких третьих держав, направленном против другой Договаривающейся Стороны.

С т а т ь я 3. Настоящий договор вступает в силу с момента его ратификации и будет находиться в силе три года. После этого договор будет признаваться автоматически продленным на годичный срок, если какая-либо из Договаривающихся Сторон не предупредит за 6 месяцев до истечения срока его действия о своем желании прекратить его.

Хрест. I, стр. 837-838

Договор между Турцией, Францией и Англией. 19 октября 1939 года (и з в л е ч е н и е).

С т а т ь я I. В случае, если Турция будет вовлечена в военные действия с европейской державой в результате агрессии, совершенной этой державой против Турции, Франции и Соединенное Королевство будут эффективно сотрудничать с Турцией и окажут ей в пределах своих сил всяческую помощь и содействие.

С т а т ь я 2. Первое: В случае акта агрессии, совершенного европейской державой и приведшего к войне в зоне Средиземного моря, в которую будут вовлечены Франция и Соединенное Королевство, Турция будет эффективно сотрудничать с Францией и Соединенным Королевством и окажет им в пределах своих сил всяческую помощь и содействие.

Второе: В случае акта агрессии, совершенного европейской державой и приведшего к войне в зоне Средиземного моря, в которую будет вовлечена Турция, Франция и Соединенное Королевство будут эффективно сотрудничать с Турцией и окажут в пределах своих сил всяческую помощь и содействие.

С т а т ь я 3. В течение всего времени действия гарантий, данных Греции и Румынии Францией и Соединенным Королевством в их заявлениях от 13 апреля 1939 года, Турция будет эффективно сотрудничать с Францией и Соединенным Королевством и, в случае если Франция и Соединенное Королевство будут вовлечены в военные действия вследствие упомянутых гарантий одной или другой из вышеупомянутых стран, окажет им в пределах своих сил всяческую помощь и содействие.

С т а т ь я 4. В случае если Франция и Соединенное Королевство будут вовлечены в военные действия с европейской державой и вследствие агрессии, совершенной этой державой против одного из этих государств, причем постановления 2-й и 3-й статей настоящего договора не смогут быть применены, Высокие Договаривающиеся Стороны немедленно будут консультироваться. Тем не менее условлено, что в случае подобной возможности Турция будет сохранять по крайней мере благожелательный нейтралитет в отношении Франции и Соединенного Королевства.

С т а т ь я 5. Не нарушая постановлений статьи третьей, в случае:

1) агрессии, совершенной европейской державой против другой европейской страны, которой с ее согласия правительство одной из Договаривающихся Стран обязалось оказывать помощь для сохранения ее независимости или нейтралитета в борьбе против подобной агрессии;

2) агрессии, совершенной европейской державой, хотя и направленной против другого европейского государства, но по мнению правительства одной из Договаривающихся Сторон, представляющий угрозу ее собственной безопасности;

Высокие Договаривающиеся Стороны будут немедленно консультироваться, для того чтобы предпринять все совместные шаги, которые будут признаны действительными...

С т а т ь я 8. Если Высокие Договаривающиеся Стороны окажутся вовлеченными в военные действия в силу выполнения настоящего договора, они не будут заключать перемирия или мира без взаимного соглашения...

Настоящий договор заключен сроком на 15 лет.

П р о т о к о л № 2

Приступая к подписанию настоящего договора между Францией, Соединенным Королевством и Турцией, нижеподписавшиеся надлежащим образом уполномоченные на это, согласились в следующем: обязательства, принятые на себя Турцией в силу вышеупомянутого договора, не могут принудить ее к действию, результатом или последствием которого будет вовлечение ее в вооруженный конфликт с СССР.

Настоящий протокол будет рассматриваться как составная часть договора.

Хрест. П, 708-709

Закон о национальной обороне

18 января 1940 года

(и з в л е ч е н и е)

Этот закон представляет собой детально разработанную программу ограбления народных масс страны турецкой буржуазией, пользовавшейся напряженной военной обстановкой. Вследствие того, что основная часть вывозимой продукции направлялась в Германию, этот закон служил средством мобилизации стратегических товаров для фашистского блока.

С т а т ь я I. Для того чтобы в случае чрезвычайных обстоятельств усилить структуру государства с точки зрения

и национальной обороны, Совету министров предоставляются права и полномочия в пределах и условиях, определяемых настоящим законом. Чрезвычайными обстоятельствами являются:

- а) частичная или всеобщая мобилизация,
- б) возможность вступления страны в войну,
- в) состояние войны между иностранными государствами,

которые близко интересуют Турецкую республику...

С т а т ь я 4. Создается координационный комитет, в задачи которого входит подготовка решений, принимаемых Советом министров в соответствии с настоящим законом, и обеспечение сотрудничества заинтересованных министерств при осуществлении данного закона...

С т а т ь я 7. Правительство может контролировать деятельность промышленных и государственных предприятий, с тем чтобы направить их деятельность в сторону удовлетворения нужд населения и национальной обороны, обязывая их расширять необходимое фабрично-заводское оборудование и производить изменения в объеме производства и добычи...

С т а т ь я 9. Для того чтобы довести производство до необходимого уровня, правительство обеспечит промышленные и горнорудные предприятия и другие учреждения рабочими кадрами и специалистами. В этих целях допускается привлечение граждан к принудительному труду...

С т а т ь я 13. Для обеспечения нужд населения и национальной обороны правительство может создавать запасы необходимых товаров или вспомогательных материалов...

С т а т ь я 19. ...Когда в этом возникает необходимость, рабочий день будет удлинен на 3 часа...

Закон о еженедельном отдыхе не действует в случаях, предусмотренных настоящим законом.

С т а т ь я 20. Правительство определяет и устанавливает, количество, род, сорт товаров, импорт которых необходим для нужды страны. Правительство может также ограничить или полностью запретить импорт товаров, не являющихся необходимыми для нужд страны.

С т а т ь я 29. Правительство имеет право устанавливать цены на импортные и экспортные товары и запрещать импорт выше установленной или экспорт ниже установленной цены...

С т а т ь я 54. Лица, не подчиняющиеся положению о принудительном труде..., подвергаются денежному штрафу от 50 до 100 лир, а в случае рецидива - к штрафу от 100 до 1000 лир с одновременным тюремным заключением сроком от 15 дней до 2 месяцев.

Хрест. II, стр. 709-710

О денонсации Советско-турецкого договора

19 марта 1945 года

19 марта народный комиссар иностранных дел СССР... в связи с приближением окончания срока действия советско-турецкого договора о дружбе и нейтралитете, заключенного 17 декабря 1925 г., сделал турецкому послу... от имени Советского правительства заявление для передачи правительства Турецкой республики.

В этом заявлении указывается, что Советское правительство, признавая ценность советско-турецкого договора, заключенного 17 декабря 1925 года, в деле поддержания дружественных отношений между Советском Союзом и Турцией, тем не менее считает необходимым констатировать, что вследствие глубоких изменений, происшедших особенно в течение второй мировой войны, этот договор не соответствует больше новой обстановке и нуждается в серьезном улучшении.

Ввиду изложенного Советское правительство заявило правительству Турецкой республики о своем желании денонсировать названный выше договор со всеми относящимися к нему приложениями в соответствии с положениями протокола от 7 ноября 1935 года, предусматривающими порядок его денонсации.

Турецкий посол н-н Сарпер ответил, что заявление... он немедленно передает Турецкому правительству.

Информбюро НКВД СССР

Хрест. II, стр. 712-713

K a s u t a t u d   k i r j a n d u s .

- Всемирная история. Т. УШ, ІХ, Х. М., 1961, 1962, 1965.
Иванова М.Н. Национально-освободительное движение в Иране. М., 1961.
Иванов М.С. Очерк истории Ирана. 1952.
Историческая энциклопедия. Т. І,У,УІ. 1961, 1964, 1965.
Краткая всемирная история. П. М., 1966.
Новейшая история стран зарубежной Азии и Африки. Л., 1963.
Новейшая история стран Азии и Африки. М., 1965.
Новичев А.Д. Турция. Краткая история. М., 1965.
Новейшая история Индии. М., 1959.
Массон В.М., Ромодин В.А. История Афганистана. Т. П. М., 1965.
Современный Иран. М., 1957.
Шамсутинов А.М. Национально-освободительная борьба в Турции, 1918-1923. М., 1966.
Хрестоматия по новейшей истории. І,П. М., 1960.

Sisukord.

Saateks.

Afganistan aastatel 1918 - 1945	4
India aastatel 1918 - 1922	13
India aastatel 1923 - 1927	21
India aastatel 1928 - 1933	29
India aastatel 1934 - 1945	37
Iraan aastatel 1918 - 1929	49
Iraan aastatel 1929 - 1945	58
Türgi aastatel 1918 - 1923	66
Türgi aastatel 1924 - 1945	74
Allikmaterjalid	83
Kasutatud kirjandus	155

Hind 25 kop.

A

28878

84462

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00449148 8